د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)
2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور
3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ نېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

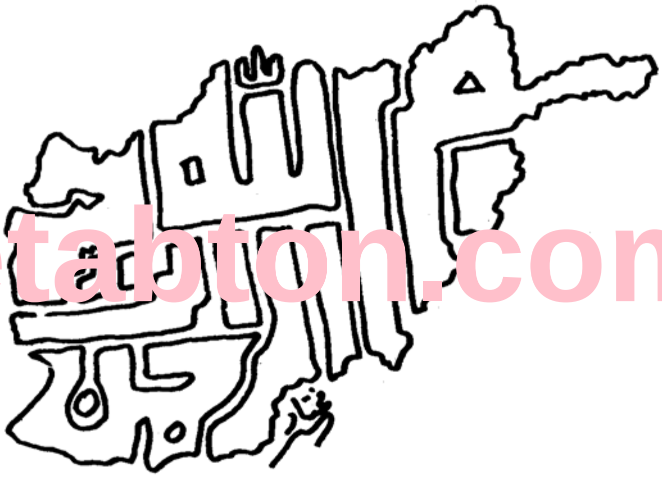

Ketabton.com

هدا

Downloaded from: ketabton.com

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتین پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پیړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنګ ور بخښلی دی!

Downloaded from: ketabton.com

سرليکونه

1. يو څو خبرې 1
2. د پښتو ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه 3

لومړۍ څپرکی

3. Syntax سنټېکس (نحوه) 18
4. نحوي واحدونه 23
5. جمله 27

دويم څپرکی

6. ترکيب (غونډ – عبارت) 37
7. په پښتو ژبه کې د ترکيب ډولونه 44
8. اصطلاحات (فرازيالوژيکي) واحدونه 70

درېيم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78
10. لومړی مبتدا – فاعل 82
11. دويم خبر – فعل 88
12. مفعول 92
13. نحوي قيدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوې) 100
15. د پښتو ژبې عروضي خصوصيات 100
16. د پښتو ژبې نحوي خصوصيات 110

Downloaded from: ketabton.com

پنځم څپرکی

17. د جولې (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135

18. یو ستوې یا ساده جملې 135

19. غبرګې یا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د یوې برخې یا اجزاو (Ellpsis) د حذف مسئله 170

21. د فاعل – مفعول – فعل او قید حذف 170

22. د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون 174

23. صفت د اسم په توګه 177

24. اسم د صفت په توګه 178

25. صفت د قید په توګه 178

26. نتیجه 179

27. اخیستنځي (ماخذونه) 182

Downloaded from: ketabton.com

يو څو خبرې

د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسایل لکه (صرف، نحوه) هم ځای لري.
د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او لیکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنیو او باندنیو پیاوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د یو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کیږي. د درسي پلان له مخې ښایي چې درسي مواد کال په کال یالږ تر لږه دریو څلورو کالو په موده کې پرې نوی نظرو شي او د ورځنیو علمي تجربو، نویو علمي څېړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.
دغه کار چې زه یې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بیا هم دغه اثر کیدای شي د پښتو ژبې د نحوي مسایلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.
ددې اثر په لیکنه کې زیاته هڅه شوې ده چې مسایل په تطبیقي توګه بیان کړای شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زیات مثالونه په عملي او تطبیقي برخه کې د پخو لیکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نویو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخیستل شوی دی.
باید زیاته کړم چې ما دغه اثر د لوی استاد علامه پوهاندرشتین په لارښوونې چې زه یې د شاګردۍ ویاړ هم لرم لیکی دی.
څنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوی بشپړ کتاب یا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې داړتیا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له یوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې یو څه کار شوی وي او له بلې خوا د مینه والو او د څانګوالو له پاره د استفادی وړوګرځي.
دغه اثر په 1366 لمریز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوی و، چې بیا وروسته د چاپېدوله پاره یې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هیواد دبدو سیاسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.
د 1371 لمریز کال د کابل د جګړو په نتیجه کې د ادبیاتو د پوهنځي او د هیواد د نورو زیاتو کتابونو سره یو ځای دغه اثر هم له منځه ولاړ.

Downloaded from: ketabton.com

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپي څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانی ورته وایو د لاژیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

Downloaded from: ketabton.com

د پښتو ژبې ګرامرته يوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ويل کيږي او د تشريحي ژبپوهنې يوه ستره څانګه ده.

ژبپوهنه د علومو په لړ کې يوه نوې پوهنه ده او له يوې پيړۍ راهيسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځينې کتنې او څېړنې روانې دي، د لرغوني، کلاسيك، منځنيو پېړيو، (17-18) پېړيو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړی او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختيا او پرمختيا کې پخوانی هندي او يوناني فلالوژي ډېره اغيزمنه برخه لري[1]

مونږ دلته د ژبپوهنې تاريخي سير او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې يوازې د ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه وکړو او بيا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پېړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د يوې څانګې په توګه لرغونی تاريخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهير کې د ټاکلي جهان بينۍ، نظريو او لارو چارو له مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم يې کلاسيك عنعنوي، مقايسوي، تاريخي، تشريحي ګرامرونه دي. په لويديځه نړۍ کې د ګرامر ليکلو منشا لرغوني يونان ته رسيږي چې کلاسيك ګرامر لومړی په يونان او بيا په روم کې منځته راغی.

افلاطون (427-347ق م) د يونان نامتو فيلسوف د لويديځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقيقت او څرنګوالي په باب يې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ اېښودونکی او د باقاعده ګرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی ګڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارسطو نظريه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارسطو د افلاطون پر خلاف داسې عقيده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې يوه ټولنيزه او اتفاقي پېښه ده[2] او کلمات د خارجي دنيا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلي دي. په دې توګه ارسطو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي اوويش مفکوره يې رامنځته کړې او کلام يې په دريو برخو (اسم، فعل، حرف) ويشلی دی.

تردې وروسته روميانو يعنې درومي تمدن په دورې کې د لاتيني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د يو نانيانو د ګرامر ليکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونيولې. دوي په حقيقت کې د

---

[1]- **و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو** 1974 (7) **مخ.**

[2] **جان، تی، واترمن، سيری در زبان شناسی، ترجمه فريدون بدره ی** 1347 **ص** 7 **خياپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم** 1347 **(ص7).**

Downloaded from: ketabton.com

یوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتیني ژبې بېلګې ځای کړلې. ورپسې دغه ډول ګرامر لیکنه او طریقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دریو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ویشلي دي. د ارسطو دغه ویش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعمالیږي چې دغه طریقې فارسي او پښتو ژبو ته هم لاره ومونده او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لویدیځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انیوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اروپا کې دارستو د میتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتیني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د یوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانیو عالمانو د کشفیاتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتیکل (articulus) ضمیر، حرف اضافت (Prepostion) (پریدلوګ) قید، ربط ویشلي ده[2] چې بیا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په دیخوا لاتیني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس ولیکه چې ددغو ګرامر لیکونکو لاره بیا وروسته د یورپ ګرامر پستانوونیوله. دغه ګرامریستان په دې عقیده وو، چې ډېرې ژبې په تیره بیا لاتیني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکې ده. همدغه دګریکو رومن د عنعني (دود) پر اساس لیکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته یې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتینی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې پیل کیږي. د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې په پرمختیا او انکشاف کې د هندي فلالوژۍ او سانسکریت سره د اروپایي پوهانو اشنایي او بلدتیا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کیږي. په دې سلسله کې د سرویلم جونز نوم د یادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسیایي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکریت پوهیده[3].

د (17-18) پېړیو په شاوخواکې اروپایانو د پاڼي نې ګرامروموند او د هغه په واسطه د سانسکریت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي نې ګرامر د سانسکریت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اورپایي پوهانو د پاڼي نې د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه ولیدلی. (بلوم فیلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ویلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو یادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکریت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکیبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هیڅ یوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړ له شوې. د پاڼي نې د ګرامر سره د پوهانو بلدتیا دوې مهمې

---

[1] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو** 1974، 11 **مخ**

[2] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ی) مسکو** 1974،11 **مخ**

[3] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ وون ي) مسکو** 1974، 24**مخ**

Downloaded from: ketabton.com

نتیجې ورکړې دي. اول دا چې د یورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د یوې ژبې د پوره او دقیق تشریح سره مخامخ شول. او ولیدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او څېړنو اصول د فرضیو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبیقي او عملي څېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډیرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسکریټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ یو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقایسي ګرامر لیکنه د پاني نی د ګرامر د موندنې څخه وروسته پیل کېږي. د پاني نی د ګرامر سره په ګرامر لیکنه کې یو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکریټ او د ځینو لرغونو ژبو لکه یوناني، لاتیني او نورو اروپایي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسکریت یوناني، لاتیني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقایسوي څېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقایسوي برخه تاسیس شوه او پرمختیایې وموندله.

په دې توګه د لویدیځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پیل څخه تر نولسمې پیړۍ پورې یعنې پوره سل کاله یوله بله سره تړلي دي. ایندو اروپایي ژبې په مقایسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ یې د تقابل قوانین د غږونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتیاوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه څېړلي مطالعه کړي دي.

په همدې توګه د ژبې د مقایسې، مطالعې سره جوخت تاریخي مطالعه او څېړنه هم پیل شوې ده. په دې وخت کې یوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاریخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتیجه د ژبې ددرې ګونو دورو (کلاسیک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د یوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجیکی) او نحوي (سنتکسي) خصوصیات بیان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نیمایي څخه شروع کیږي یعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سرکې یوې نوې مرحلې ته ورداخلیږي. دا وخت ځینې پوهان دې نتیجې ته ورسیدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کیدای شي: یوه په تاریخي او بله په تشریحي توګه.

څنګه چې ژبه د زمانې په یوه خاصه موده کې او یا د زمانې په اوږدو کې تغییر اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانینو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانین د زمانې د یوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتیب سره مطالعه شي نو د تاریخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په یوه ټاکلې مرحله کې وڅېړل شي نو بیا د تشریحي ژبپوهنې

Downloaded from: ketabton.com

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشریحي او تطبیقي ژبپوهنې یوه برخه ده. البته پوهان په دې نظریه هم دي چې د ژبې تشریحي مطالعه، د تاریخي مطالعې څخه ړومبی او مخکې ده. یعنی تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې باید د هغې تېر تاریخ هم مطالعه او تحقیق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنۍ دورې د ژبپوهنې ځانګړتیا او مهم خصوصیت دا دی چې ژبه د یوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کیږي، چې ژبني علوم د نورو طبیعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سیستم یا یو له بل سره تړلوسیستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړیکو دلرلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهمیت نه لري نو په دې توګه د ګرامر لیکنې تاریخ راوروسته زمانو ته رسیږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه یوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې یوه رساله لیکلې ده. دغه لیکنه د ګرامر لیکنې په چوکات کې خورا بدلون ښیي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د یوې داسې عمومي او کلي نظریې بنسټ کښیږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبیق وړوي. ده خپله دغه نظریه د ګزارشي نظریې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظریې په اساس لیکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه یاد کړ. ګزارشي یا تطبیقي ګرامر چې یوه نوې ګرامري لاره ده، د انګریزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر لیکنه کې تطبیق شوې ده، دا ګرامر لیکونکي په دې خبره ټینګ دي چې د ګرامر لیکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبیق کیدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځینې ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لا ددغې نظریې په ربښتینوالي شکمن دي. د تطبیقي یا ګزارشي ګرامر او تشریحي ګرامر تر منځ توپیر دادی چې په تشریحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کیږي او د ژبې تطبیقي یا عملي جنبه له نظره غورځول کیږي، یعنی په تشریحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپیر نه څرګندیږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په یوه معینه زمانه کې مطالعه کیږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

[1] **جان، تی، واترمن، سیري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ي** 1347 **ص** 101

Downloaded from: ketabton.com

کيږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټينګ او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبري کيږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنيو څيړونو ته يو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاريخ کې دوه وروستې پيړۍ د ژبنيو څېړنو او ژبنيو مواد و په رامنځ ته کيدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کيږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنيو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځيدلی. مونږ د (18) پيړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرك نه وينو او په دې برخه کې څه پته نه لګيږي او يا خولادرکه دي.

پښتو يا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي ارياېي ژبو سره ددوي بلدتيا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقيقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار ليکل شوي دي خو وروسته په کې اروپايي پوهانو هم پوره برخه اخيستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې يې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړې دي. ختيځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هيوادو ختيځ پيژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار ليکلي او علمي څېړنې يې ترسره کړې دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بيلو بيلو هيوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امريکا، چکوسلواکيا، ايټاليه، سويس، ناروی او نورو کې شوي دي. د يورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پيدا ښت په باره کې نظريې او څېړنې وړاندې کړې دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړيکي د نورو ايندو اروپايي ژبو سره د مقايسوي تاريخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په يورپ کې د جميز د ارمستيټر (1849-1894) او وريسي د ګايګر (1856-1942) او مارګينسټر (1892-1980) ايمل بنونيست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او يا دولوور دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرليك لاندې يو اثر ليکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکيب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظريې ځای شوي دي.

Downloaded from: ketabton.com

ترده وروسته ویلیم ګایګر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارګنیسترن دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارګنسترن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادیږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو ځخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې ځرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاندنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو زیاتو کتابونو ترځنګه ژبني کتابونه اور سالې لیکلي او د پښتنو پاملرنه یې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني یې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړۍ ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجی ختیځ پوهانو له خوا ځیني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکې د هانري والترېیلیو او راورټي (1825-1906) ګرامرونه د بیلګې په توګه نومولی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (ول ه) کابل 1357 کال 87 مخ.

Downloaded from: ketabton.com

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ په کې غالب دی. دې ګرامر ته مونږ غربی مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ لـه خوا پـه (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341ه) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.

3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیـه: د پښتـو ژبـې ګرامـر دی چې مولف یې قاضي میـر احمـد شـاه رضـوانی دی او دغـه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمی په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتـالیق پښتـو: ددې کتـاب لیکـونکی مولـوي محمـد اسـماعیل نومیـړي دغـه کتـاب پـه (1896ع) کـال پـه پنجـاب کې خپـور شـوی دی پـه دې اثر کې دا سمونو، فعلونـو او نـورو معمـولي

Downloaded from: ketabton.com

محاورو استعمال راغلي دی. ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفۀ الامیر: څنګه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادیږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسي ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه : دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- ګنجینه افغاني: قاضي رحیم الله پېښاوري دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحیم الله خان یوبل درسي ګرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی [2] ددغه اثر تشریحات انګریزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه یو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی ارواښاد محمد ګل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: د صرف، د نحوي، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر کې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

---

[1]) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.
[2] Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

Downloaded from: ketabton.com

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتين ليکلی او د پښتو ټولنې له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی ليارښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولنې له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب ليکونکی هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه ليکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدې ښودلو کتاب دی. د کتاب ليکوال پوهاند صديق الله رښتين دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګانې راغلي دي. دغه اثر يو لوی اکاډيميک علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کيږي.

18- د پښتو ګرامر دويم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمريز کې د لوی استاذ پوهاند صديق الله رښتين له خواليکل شوی و. دغه ګرامر بيا په 1370 لمريز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر ليکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صديق الله رشتين علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر ليکنې د اصولو په اساس يې داسې ګرامري څېړنې کړی او داسې اثار خپاره کړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه يوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنيو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه يې ليکلي دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی ليکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ريشتن د اثار ورځای ونيسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتين پښتو ګرامر (اول او دويم جز) دواړه ټوکه يو ځای په يوه ټوک کې د يونيورستي بك ايجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشيتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډيميك اعلمي معياری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سيد محی الدين "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

Downloaded from: ketabton.com

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځني کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژۍ په برخه کې معلومات وړاندی کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

Downloaded from: ketabton.com

29- پښتو پښويه دښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوی دی.

30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا گستتنر په توگه چاپ شوی دی.

31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډيمی چاپ کړی دی.

هغه گرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:

1- پښتو گرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خواليکل شوی او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په څانگه کې خوندی دی.

2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالي ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.

3- د پښتو کوچنی گرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلی او په عامه کتابخانه کې خوندی دی.

4- پښتو گرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرگل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډيمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختيځپوهانو د گرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمې پيړی را په دېخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څېړنې د پښتو گرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنی هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.

2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څېړنې ترسره کړلې او دده دغه څېړنې په 1833ع کال د چاپ له ډگر څخه راوتلي دي.

3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د گرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.

4- په 1842-1845 ع کلونو کې د پښتو ژبې گرامري اثرونه د پروفيسور دورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړي دي.

Downloaded from: ketabton.com

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) له خوا په کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي له خوا په 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8

دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړې دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده په 1893ع کال کې دپښتو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتو لغتونه د سانسکریټ، او ستا پخوانۍ او اوسنۍ پارسو سره پرتله کړې دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] **برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهء لینن راد** 1935 **کال** 173 **مخ**

[2] **اولس مجله** 1972**ع کال** 201 **مخ**

[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

Downloaded from: ketabton.com

14- ج، لاریمر هم د ختیځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزیرو د لهجې یوګرامر او قاموس لیکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې یوه کوچنۍ رساله د تومانوویچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه لیکل شوی دی.

16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاریمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر لیکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګریزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن ستېرن د ختیځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچی، اورمړي، پامیري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړې دي.

ځکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لارښود ویلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هیریدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ایتمالوجۍ په باب یو ښه علمی او ارزښت ناك اثر لیکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختیځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهارۍ لهجه په نامه یوه رساله لیکلې او په لیننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دویمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکیب او ساختمان په باب هم یوه رساله لیکلې چې په کال 1936 په لیننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د یادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثریې د پښتو ژبې داصواتو ترکیب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضمیمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلي.

---

[2] د زیاتو معلوماتو دپاره د 1355 کال د وږمې مجلې در یمه ه (46) مخ کې خپله د لیکوال مقاله و ورئ.
[3] د همدغه مجلې دریمه ه (46) مخ.

Downloaded from: ketabton.com

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړى دى. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوى دى.

23- دوکتور ا. م. ارانسکى د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلې استوګنې په موده کې ځيني علمي څېړنې کړي او په دغه وخت کې يې ځيني مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلى دى. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوى دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړى او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوى دى. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهارۍ لهجې فونيټکى، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهارۍ کندهارۍ لهجې ځيني توپيرونه يې څرګند کړي دي.

25- ډاکتربرژي بيچکا چکوسلواکى ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينيني ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصري ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نوموړې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځيني اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پاى کې خپور شوى دى.

28- عبدالحفيظ- غنى يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځيني ليکنې کړي دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] **د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (201-223) مخونو پورې.**

Downloaded from: ketabton.com

29- پښتو ګرامر د پروفیسر (ا-ل- ګرونبېرګ) له خوا ليکل شوی دی چې په لېننګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خيال په شوروی اتحاد کې وروستنی ليکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتيني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او يوناني ګراماتيکې (Grammatike) له ارې (ريښې) څخه راپاتی ده.

په انګريزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتيکه ويل کيږي. ګرامر د تشريحي ژبپوهنې يوه غوره او ستره څانګه ده چې د يوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سيستم تشريح او مطالعه کوي او يا د ژبې صرفي (مور فولوجيکی)، نحوي (سينتکسي) جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نيسي. په دې معنا چې د يوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغير او بدلون اشکال د هغوی ترکيب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشريح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانينو تابع نه ګرځوله کيږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ويونکي استعمالوي راباسي اوشرح کوي يې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري ليکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کيږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډېرو زياتو ليکنو کې ليدل کيږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ويشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د يوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سينتکس د يوناني (Syntaxis) څخه د (يو ځای کيدنه) (جوړښت) (ترتيب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوې (مورفولوژي او سنتېکس) تر منځ بېلوالی اواړيکی:

Syntax سنتېکس (نحوه)

[1] يو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ويشايا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

Downloaded from: ketabton.com

په اصل کې نحوه یوه عربی اصطلاح ده چې لغوي معنا یې لاره، طریقه، روش- دود- طرز) ده مګر د ګرامري معنا له مخې د ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتیب او ترکیب باندې غږیږي یا په بله وینا نحوه هغې پوهنې ته وایي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتیب، تنظیم او جوړښت څېړي. نحوه (سینټکس) له مورفولوژی، سره نژدې او مستقیمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځایه پورې د نحوې نظم جوړښت او ترتیب سره مشخصه او ټاکلی وظیفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعیت کې همدغه مورفیمونه (ازاد، مقید) دي چې د یوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سینټکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلي ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کیږي او په ګڼ شمیر ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې لیکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنیټکس د نحوې په معنا یا نحوه د سنیټکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د یوه ټاکلي مقصد د پاره استعمالیږي. که د سینټکس اصطلاح ته ځیرشو او هغه هم د یوناني ژبې سینټیس د اصطلاح سره مقایسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې یوه ګډه ریښه پرته ده یعنی د (Synt سینټ) برخه په دواړو کې شریکه ده. چې د ترکیب، یو ځای کیدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو څنګه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکیب په معنا دی نو Syntax سینټکس هم د ژبني ترکیب په معنا ترجمه کیدای شي. ددې له پاره چې د سینټکس په برخه کې زیاتې څرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او ځرنګوالی وپیژنو. ښکاره ده، چې ژبنی سیستم د ترکیب او ډېر څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سینټکټیک) ژبنی سیستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځایونو، د کلمو د استعمالولو ترتیب او تنظیم څخه پرته بل شی نه دی او یا دا چې په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزیې، ترکیب، ترتیب او څرنګوالی نحوه بلل کیږي.

همدارنګه دا سیستم د ژبني ترکیب د لغتونو او کلماتو د یووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې یوه یادونه هم بې ځایه نه بریښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکیب څخه خبرې کیږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکیب باید د

Downloaded from: ketabton.com

(Syntax سینټېکس) او نورو ژبنیو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړوني او ترکیبونو خخه خبرې کیږي ولې سینټېکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبني ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپیرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څېړنې لاندې باید ونیول شي څکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سینټېکس باندې ویوهیږو خو دا حقیقت ښایي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو ترمنځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدیوالی او ژبني اړیکې ونه لري.

2- صرف (مورفولوژي) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهیږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترکچربیان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژیك سیستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کیږو- همدارنګه د مورفیم- الوموروف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کیږي. په سینټېکس کې هم د ځینو اصطلاح ګانو سره مخامخ کیږو لکه تګمیم او سینتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وایي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتیب او د کلمو ترمنځ رابطه یو د بل سره راښیي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژي او سینټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکې هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیورۍ سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټېکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنیو مرکباتو سره هم ژبنۍ اړیکې ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کیږي چې جمله د ژبې د

Downloaded from: ketabton.com

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپیر لري، د ژبې د جملو او نورو واحدونو (فونیم، مورفیم، کلمه، ترکیب (غونډ) توپیر په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونیم، مورفیم، کلمه، ترکیب (غونډ) په ځانګړې توګه پوره مطلب نه رسوي یا په ساده ډول وایو:

مونږ پرته له جملو څخه پوره، مطلب ترلاسه کولای نه شو. د جملې په باب یو ژبپوه داسې څرګندونه هم کړې ده:

(جمله یو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولې بیا دا خبره تر یوې اندازې پورې په منطقي لحاظ سمه نه ګڼي. دی وایي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بریدنه شو ټاکلی، ځکه په وینا کې جملې یو په بل پسې دوام پیدا کوي او یا دا چې جمله د خپلې قرینې په نسبت په ډېر لنډ چوکاټ کې څرګندېدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغه خبره ښه څرګندېدای شي[2].

په دې حساب سینټکس او فونولوژي هم یو تر بله ژبني اړیکې درلود لای شي. د مثال په توګه که ووایو: میرویس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه یې؟

ځواب به داسې وي- هویا اه

دلته که (هو- اه) په یوازې او ګوښې توګه و څېړو نولیدل کیږي چې (اه) یو فونیم دی او (1) هم د فونیمونو په ډله کې راځي که (1) یاهو ته د نورو ګرامري ځانګو له نظره وکتلی شي نو څرګنده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سینټکس له مخې به فریزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفیم وویلای شو له دې کبله د ژبپوهنې یا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځینو وختونو کې شریك وي خو دا چې هره ځانګه یې د خپلې تیورۍ له مخې په خپل مربوطه او ټاکلي چوکاټ کې څېړي، بېلا بېل خصوصیات لري. بله دا چې تیوري او تطبیق د ژبپوهنې د ټولو تیوریګانو زېږنده ده یا په بل عبارت د تیوري او عمل خصوصیت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شریکه خاصه او ممیزه ده. له دې امله په ټولو برخو کې په کاریږي.

---

[1] ب، ن، کوله وین. د ژبپوهنې مقدمه. ویشیا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.

[2] همدا ماخذ (197مخ).

Downloaded from: ketabton.com

څنګه چې لیدل کیږي ننی سینټکسي تیوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړیو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهیدانې له پاره ځینې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحـوه: هغـه پوهـه ده، چـې د جملـو، فقـرو، عبـارتونو، غونـډونو د جوړښـت د قاعـدو څخـه غږیـږي. د جملې د اجزاو، قاعـدې هم پـه کـې بیـان او څرګنـدیږي. پـه نحوي چاپیریـال کـې نحـوي ترکیبونه (غونډونـه) او جملې د معنـا او جوړښت لـه مخـې پـه نظر کـې نیـول کیـږي. پـه سینټکسـي چاپیریال کې د نحوي واحدونو یعنی تګمیم په تشکل او جوړښت کې دمورفیونـو ترکیـب، تنظیم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبرې کیږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځینې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونیم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډیر کوچنی واحد دی او مورفیم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپیریال کې هم سنتاګ، تګمیم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګمیم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزیې وړ هم نه وي. یعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سینتاکتیکي یا نحوي سیستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کیږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سیستم) تګمیم (نحوي واحد) دی او د یوه نه تجزیه کیدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزیه کیدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ یونه تجزیه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزیه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شمیره جملې لري نو ښایي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شمیره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعیت کې د هرې ژبې اصلي ویونکي یو لړ محدود قواعـد د ژبـې د جملـو د پېژنـدنې (درك) او تولیـد (رغـاونې) لـه پـاره لـري او د مفـاهیمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخیستل کیږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعـد د جملـو ټـاکلو او ښودلـو لپـاره شـرح او توضـیح کـوي. د همـدې اصـل لـه مخې نحوه دغه ډول پېژنو:

Downloaded from: ketabton.com

نحوه د جملو پـه معنـا او مفهـوم بانـدې پوهيـدل دي. ددغـه نظـر لـه مخـې پـه نحـوه کـې د معنـا مطالعې ته زيات ارزښت ورکول کيږي.

د يوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهيدنـه او پېژندنـه کيدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپيريال دی چې د ژبې شکلونه (فونيمونـه، مورفيمونـه، نحوي واحدونـه تکميمونـه) پـه کـې شـامل دي. مګـر پـه مقابـل کـې د معنـا چاپيريـال او سيمه ډيره پراخه وي پـه دې علت سره چې ډير ژبني شکلونه د يـوې څخه ډيـرې معنـا ګـانې لـري او پـه ډېرو ځايونو کې کارول کيږي.

څنګه چې په نحوي کې د کلمو تنظيم د هغوي تړون او ارتبـاط د يـو بـل سـره چـې څنګـه خبـرې، فقرې، غونډو نـه، عبـارات او جملـې جـوړ وي څېـړل کيـږي نـو ځکـه وايـو چـې د نحـوي (Syntax) وظيفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده يعنی د يوې ژبې د عبارتونو، فقـرو (غونـډونو) جملـو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه يا په کلي ډول ښـايي د نحوي برخه د هرې جملې په باب لاندينيو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د يوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟

2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه يو دبل سره يـو ځـای کيـږي تـر څـو جملـې جـوړې کـړي؟ يوه جمله بايد تر وروستي بريده پورې وويشل شي.

3. وروسته له هغې چې د يـوې جملـې مورفيمونـه مـو پـه ګرامـري واحـدونو وويـشل لاژمـه برېښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نوميږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نيول کيږي.

د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپـل وار کـه لـه يـوې خـوا د ژپيـوهنې پـه بنـسټ ځينـې ګـډ ګرامـري خصوصيات لري ولې له بله پلوه ځانګړې او ټاکلې خصوصيات هم لري چې د هرې ژبې په سترکچر او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځير شو په ځينو ژبو کې د صرف او نحوي ترمنځ کوم ټاکلی او معين بېلوالی نه ليدل کيږي نو په دې توګه صرف او نحوه پـه ببـلا ببلـو برخـو او فـصلونو (څپرکـو)

Downloaded from: ketabton.com

باندې نه څېړل کېږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کېږي.
څنګه چې زمونږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څېړل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کېږي.
په دې توګه د مورفيم پوهنې او سينټېکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېلېږي. په نحوې کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او ګردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توګه:

څنګه چې د مخه وويل شو، نحوه د ګرامر د يوې څانګې (برخې) په توګه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږېږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کېږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پيژندنې او مطالعې له مخې ځينې بېل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلګې په توګه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توګه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کېدونکي صوتي غږې په توګه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کېدونکي لفظي واحد په توګه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانګړو اصطلاحګانو سره مخامخ کېږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټېکسي اصطلاحګانې خاصه نومونه نه لري مګر په نورو ژبو لکه (انګريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تګميم (Syntagam سينتاګم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرګندولای شي.
تګميم، سينتاګم، تاکسيم يا سينتاکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتاکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کېږي.

Downloaded from: ketabton.com

په معاصره ژبپوهنه کې د تګمیم، سینتاګم اصطلاح د یونانی سینتاګمه (Syntagma)څخه د یو ځای کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناګانې په توپیر سره راغلې دي(1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاګم په باب داسې دی:

(سینتاګم ددوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.

پـه نحـوي سیـستم کـې د تګمـیم سـینتاګم تجـزې او ترکیـب او د هغـوي ترتیـب او تنظـیم تـه سینتېکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزا وو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالي ته نحوه (سینتېکس) ویل کیږي.

څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګمیم Tagmeme یا سینتاګم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.

نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیب) په مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).

په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث تـه وایـي. د کلمـو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځای کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځای کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي.

یادونه:

ځیني پوهان د ژبني ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې تـه هم (Syntax) وایي.

که چېرې دا ومنل شي نو په سینتېکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیوري وي.

---

(1) ب. ن له وین، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

Downloaded from: ketabton.com

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړیږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړیږي.
څنګه چې پوهیږو ژبه د علایمو (نخښو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنی دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړیږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.
کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خوکه چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.
د مثال په توګه که وو ایو: دغه څوك دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث کارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیم ورته ویلای نه شو.
مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) ووایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تکمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنی پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

Downloaded from: ketabton.com

څنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره يوه يې تقريبا پوره جملې دي او کيداي شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګميم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه ياديږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو لـه مخې تګميم چې د جملې محتوا هم ګڼل کيـږي داسې تعريفوو: (تګميم يا نحوي واحد، داسې يـو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او يا د ګرامري شکلونو تـر ټولـو کوچنی معنالرونکی واحد تګميم (Tagmeme) دی. نو تګميم تر ټولو کوچنی نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد دی چې يو مستقيم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې پـه نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکـه) د نـدا پـه حالت کې کـه څـه هم دغـه ډول خپلواك ګرامري شـکل د جوړښت لـه مخې نيمګړی دی مګر څنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وايي او (هوښياره هلکـه) هم همدا ډول دی. خو (هوښيار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مګـر ددې له پاره چې ځينې وخت مقيد کيږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښيـار هلك راغـی.. دلتـه جمله مقيده شوه تر څو چې دويمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړيږي.

په دې اساس (کله چې هوښيار هلك راغی) مقيده فقره يا (Clause) بلل کيـږي مګر (هوښيـار هلك راغـی) خپلـواك ګرامـري شـکل دی. کـه پـه خپلواکه توګـه وکـارول شـي. نـو ځکـه يې جملـه Sentence يا تګميم بولو.

که چېرې يوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوي شکل برخـه يا جزوي نـو مقيـد ګرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخـه نـه وي نـو خپلـواك ګرامـري شـکل دی چې تګميم يا نحوي واحد هم ګڼل کيږي.

اوس چې مو د تګميم يا نحوي واحد په باب څرګندونې کړې نو لومړی غـواړو د جملې پـه بـاب ځينی لنډې څرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظريې وړاندې کـړو بيـا بـه د پښتـو ژبې ترکيبونو (Phrases) جلمو په ډولونـو، جوړښتونـو باندې رڼا واچوو. البتـه زمونـږ د موضـوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

Downloaded from: ketabton.com

جمله یوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ویل کیږي.

جملــه د انګریــزي Sentence ، فرانــسوي Propostion ، جرمنــی Staz ، هــسپانوي Oracion او روسی ژبی پریدلو ژينيه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکی وی. ولې ګرامري معناګانې يې سره ورته يا یوګډل کیږي[1] د مثال په توګه:

(په انګریزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځیر شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري يو لړ داسې نورې معناګانې لکه (پریکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري.

همدارنګه د سېنتېنس کلمه درټلو لعنت پرويلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].

دلته مونږ د جملې یا سینتېینس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي یعنی د جملې پیژندنه او څېړنه په ګرامري چاپیریال کې تر سره شي. ښايي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعریف وکړو باید یادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعریف چې هیڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځای پر ځای وي نشته ځکه تعریفونه او مفاهیم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جریان) ځای په ځای نه دریږي د بشپړتیا او پرمختګ په لور درومي.

په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعریفاتو باندې زیات ټینګار شوی وي خو ددې پرنسیب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمنې که څه هم نیمګرتیاوې به ولري د نویو څېړنو په هکله باید تر مطالعې لاندې ونیول شي تر څو نسبتا کره او نوې معلومات تر لاسه شي.

که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نیمګړي وي نو ښايي چې بله ورځ بـه لاپسې بشپړ او زیات شي. د پخوا څخه د جملې پـه هکله ډېر تعریفونه شوي او د بېلو بېلو پوهانو لـه خوا ورتـه جلا جلا تعریفونه او څرګندونې شوي دي ولې په علمي توګه د جملې پـه بـاب معین تـاکلي او ثابت تعریف نه لیدل کیږي مګر په مقابل کې یې د دوو سونه زیات تعریفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظریې

---

[1] **و.س. اخمانووه، ژبنی اصطلاحي قاموس، مسکو** 1966، 347 **مخ.**

[2] **کابل مجله،** 1356**ل کال، لومړی ه** (10) **مخ.**

[1] **د. ای. روزينتل. معاصره روشي ژبه، مسکو** 1964 (280) **مخ**

Downloaded from: ketabton.com

کله چې مونږ په وينا او ليکنه کې خپل فکر په شفاهي ياليکلي بڼه افاده کوو نومجبوريو چې جملې جوړې کړو ځکه چې زمونږ وينا د جملو په مرسته ځرګنديږي يا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار يوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کيږي. په دې ترتيب د جملې پېژندنه د ارستو زماني څخه پيل کوو.

جمله د يو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ويلي دي:

(هره نظريه (مفهوم) د جملې په شکل ځرګنديږي مګر ټولې جملې مفاهيم نه ځرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهيم ځای شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې يو فکر – د شعور د ځينو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعاليت انځوروي:

جمله د احساس د ځرګندولو وسيله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانی فلالوژي کې جمله (مفاهيم د الفاظو په مرسته ځرګند شوي وي او يا د الفاظو ترکيب چې پوره يو مطلب ځرګند کړي[3] په په لرغوني يونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه يوناني يوه د يونيوس تراکس Dionysius Thrax د يوناني ژبې د قاعدې په باب يوه کوچنۍ رساله ليکلې وه. په هغې کې يې د جملې تعريف او پېژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم ځرګند کړي)[1]

وروسته بياغربي (لويديځ) ګرامريستانو هم دغه تعريف منلی او کارولی دی. ولې د غربي ګرامريستانو څخه د مخه عربی ګرامر پوهانو هم دغه تعريف منلی دی چې کلام يا جمله هغې ته ويل کيږي چې اوريدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پيړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د يوه منطقي قضاوت فعلي ترکيب په توګه وپيژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلايف ويلی دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه ځرګند کړای شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) يو، س، ماسلوف، د ژبپوهنې مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

[1] پوهنوال محمد رحيم الهام روشی جديد در تحقيق (دستور زبان دري، پوهنځی ادبيات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

Downloaded from: ketabton.com

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړي پيل په لويديځه نړۍ او روسيې کې د جملې په باب روحياتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظريې نمايندګانو څخه په روسيه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب يې خورا زياتې څېړنې کړي دي خو بشپړې نتيجې ته هم نه دی رارسيدلی[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بيان کړي دي. جمله يو ډول د کلمو د ترکيب څخه ګڼي او ليکلي دي:

(دوينا هغه ګرامري ترکيبونه چې په جمله کې استعماليږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ايراني ژبپوه ډاکتر پرويز خانلري د جملې تعريف د تراکس په توګه کړی دی يوازې (د نظم او نثر الفاظ يې ترينه ويستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه يې از کلمات است که بر روی هم دارائی يك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځينو پوهانو د جملې تعريف داسې کړی دی:

---

[2] **ف.ي. بوسلايف، د روسي ژبې تاريخي ګرامر،** 1858 (110) **مخ.**

[3] **يو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو،** 1975- 233 **مخ.**

[4] **ف.ف. فورتونانوف د روسي ژبې ګرامر مسکو** 1899- (36**مخ).**

[5] **پوهنوال محمدرحيم الهام، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهنځی ادبيات وعلوم بشري، کابل** 1349- (141) **مخ.**

Downloaded from: ketabton.com

جمله - د الفاظو او کلمویو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په ګڼ شمیر ګرامرونو کې جمله یا کلام داسې راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وايي چې لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو ګرامرونو کې مطلب دا دی چې اوریدونکي یې په اوریدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړې جمله چې اوریدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچې، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملې تعریف داسې هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کیدو څخه جوړیږي چې د نحوي کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسې بیان راغلی دی:

د یو مقصد د ځرګندولو دپاره مجبوریو چې کلمې سره یو ځای کړو نوله دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کیدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته ځرګندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړیږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبې په ګرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته ځرګندیږي ببله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکي

Downloaded from: ketabton.com

له خوا پر مخ ولاړه او پراختيا يې وموندله[1] ترانسفور ميشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي ليکلى دى د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دى. دوي څرګنده کړه، چې که د يوې جملې کلمې په غير شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بيا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتيب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فيلډ) ګرامر ته د ژبنيو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زياتوي چې په ژبه کې د ژبنيو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتيب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زياتوي چې د ژبنيو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتيب 2- داواز برابروالى 3- فونيټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعريف د کره کولو له پاره ښايي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونيوله شي څکه يوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پيژندنه نه شي کولاى.

که چېرې داومنو چې جمله يو داسې نحوي واحد دى چې د فورم او معنا په شريك او ګډ ارتباط سره ځانګړى ژبنى سيستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) يو ژبنى سيستم هم دى. څنګه چې ژبه يو جلا ژبنى سيستم دى او جمله په دې سيستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بيا ويلى شو چې جمله هم يوکوچنى ژبنى سيستم دى.

په دې کې هيڅ شك نشته چې جمله معنا لري او يو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فيلډ نظريې ته پاملرنه وکړو.

دى وايي متکلم او خبرې کوونکى د عبارت په ذريعه اوريدونکى دې ته اړباسي چې شرايطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرايطو او حالاتو او په هغوى پورې مربوط ځواب ته د هغه عبّارت معنا وايي يا په بل عبارت کله چې يو ژبنى فورم له خولې څخه ووځي نو اوريدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا ګڼل کيږي.

بلوم فيلډ وايي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کيداى شي چې د پوهې ټولې څانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسيږي نو بيا ويلى شو، چې جمله سربېره پر نورو سيستمونو يو سيمبوتيك سيستم هم دى په دغه سيستم کې (جمله د سيميم له

[1] Transformational Generative Grammar.

Downloaded from: ketabton.com

نظره اندازه کیږي او سیمیم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تکمیم) دی په دې معنا جمله دوینا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله یا خبري یا پوښتني یا تعجبي یا امري وي او هر یو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسندالیه او مسند ، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسیط، مرکب او ، مختلط شکل تقسیمیږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفیم بحث ته هم ورننوځو.

لیدل کیږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعیت او نورو خصوصیاتو له مخې په ترکیبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قیدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسیمیږي، چې بیا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواك) او مقید (نا خپلواك) باندې سره بېلېږي.

مقید لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاړې، ورستاړې نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقیدو واحدونو سره ارتباط پیدا کوي یعنی په ترکیبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او یو ځای کیدنه صورت مومي او په دغه ترتیب سره الفاظ په یوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کیږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه یادیږي.

لفظي واحدونه هر یو ځانته یوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارینه، ښځینه) عدد (مفرد ، جمع) حالت (مستقیم، غیرمستقیم (اصلي، غیراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښیي.

که مونږ د مورفیم د تعریف د پاره د جزیاتو څخه تېر شونو خپل بیان داسې لنډوو، د یوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفیمونو دریځ ته پاملرنه وکړونو وبه لیدل شي، چې په جمله کې د مورفیمونو د ځای تغییر او تبدیل د جملې په ارګانیزیشن (جوړښت) کې تغییر او بدلون پیښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سیستم لري. همدغه علت دی چې دیوې ژبې زده کړه د جملو په یادولو اوزده کولو باندې زیات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په یادولو سره ژبه نه زده کیږي.

که په یوې جملې کې د مورفیمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

Downloaded from: ketabton.com

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې ګورو:

1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفیم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) دریښو څخه وروسته (em م) د مورفیم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بیا دغه ټاکلې معنا نه څرګندوي.

له دې امله جمله سربېره پر مورفیمیك سیستم زماني او مکاني سیستم هم لري که چېري دغو سیستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخیستلای.

اوس به دې ټکي ته ځیر شو، چې د جملې سیستم څه شی دی که څه هم د جملې سیستمونه زیات دي خو مونږ د تعریف د پاره په خپله سیستم تعریفوو، وروسته به بیا تروسه وسه د جملې په نورو سیستمونو باندې خبرې وکړو.

سیستم: هغه نظم او ترتیب دی چې د هغه په تغییر سره په (جوړښت) کې هم تغییر او بدلون راځي.

ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جریانونه او ممیزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.

څرګنده شوه چې جمله د ژبنیو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدیې جوړ کړی دی نو دلته بې ځایه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.

د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه یو میخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنی فورم) جلا او ځانګړی ځای لري.

د مثال په توګه د پښتو ژبې په یوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنی فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنی فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي یا به جمله بې معنا او یا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کیږي.

که وو ایو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د یو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حیث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې یې و تړولکه دغه لاندې جمله:

اخك قلم مات کړ یا اخك قلم واخیست.

په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه ګڼل کیږي.

همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه یادیږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغییر سبب کیږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې دنده لري.

---

[1] محمد رحیم الهام، تیوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون، 1358 هـ ش کال

Downloaded from: ketabton.com

همدارنګه جمله د فونو لوژي له مخې د ژبنيو اوازونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغه ژبني اوازونه د ځانګړي سيستم لاندې خاص نظم او ترتيب پيدا کوي. او داسې اختياري تسلسل نه دی، چې د ژبني سيستم د اصولو له رعايتولو څخه پرته زده شي بلکې د ټولنې د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کيږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوې ده:

د وينا يو داسې خپلواك او مستقل صورت دی، چې په کوم بل صورت (ساختمان) کې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حيثيت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دی؟
4. تا څوك وليد؟
5. دغه ليکوال څوك دی؟

د پورتنيو سواليه جملو ځواب د قرينې له مخې داسې راځي: (ميرويس) چې دغه ځواب يو ځانګړی او مستقل شکل دی او د کومې بلې جملې يا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حيثيت نه لري.

مګر د پورتنيو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. ميرويس خبرې کوي.
2. ميرويس خبرې وکړې
3. په کوټه کې ميرويس ناست دی.
4. ماميرويس وليد
5. دغه ليکوال ميرويس دی.

ميرويس په دريو لومړيو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کيږي.

په دې لحاظ ميرويس يوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کيدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: ميرويس توره او ميړانه وکړه.

دلته وينو چې ميرويس په پورتنۍ جملې کې د يوه غړي (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

Downloaded from: ketabton.com

یعنی میرویس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکیب) کې یوه برخه ده. چې په یوه مستقل او خپلواك صورت کې د ګرامري جوړښت او ساختمان د یوې برخې حیثیت لري، چې دلته میرویس توره او میړانه وکړه، ټول عبارت یوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دی چې مسند الیه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: یا جمله هغه ته وایي چې منصرف (اوښتونکی) فعل ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقایسوي ډول تر څېړنې لاندې نیسو لکه:

1- زرمینې – راشه !　　　　　ځواب : ښه درځم

2- زرمینې راځې؟　　　　　هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکیب او رغاونې له مخې زیات توپیر نه لري مګر د خصوصیاتو او ممیزاتو د سیستم له مخې پوره توپیر په کې لیدل کیږي، ځکه پورتنۍ هره یوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وایو چې جمله هغه نحوي واحد دی چې په تشریحي ساختمان کې د ځانګړو اصولو تابع دی یادا چې جمله هغه نحوي واحد دی چې ټاکلی اهنګ، تون، لحن او موسقیت لري. له دې امله جمله د پورتنیو ممیزاتو له مخې هم یوه له بلې څخه بېلیږي په دې لحاظ د جملې په بېلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تیرو خبرو په استناد یوه جمله لاندیني خصوصیتونه به لري:

1- نحوي واحد دی　　　　　2- دا نحوي واحد د مورفیمونو ترکیب دی.

3- د ژبنیو اوازونو سیستم دی.　　　　　4- دخاص زماني او مکاني سیستم تابع دی.

5- هره جمله ځانګړی لحن، تون او موسقیت لري.

6- (د بلوم فیلډ په نظر جمله کیدای شي یو اواز وي یا یو نوم وي)[1] لکه ددغې لاندې جملې ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب　　هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دی؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم ویلی شو.

---

[1] **کابل مجله،** 1356 **کال (2-6) مخ لومړۍ**　**ه.**

Downloaded from: ketabton.com

8- جمله د معاشرت په جريان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسيله ده. همدارنګه جمله دوينا او محاورې ژبني واحد په توګه ديوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعيت څرګندويه او ددغه ډول واقعيت په باب تاکلې اظهار يه ده، ځکه ويونکی د جملې په چوکاټ کې نه يوازې د خارجی نړۍ او چاپيريال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بيانوي چې ويل يې له واقعيت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنيو يا دوشوو نظريو له مخې دغه لاندې پرنسيبونه په خيال کې ساتل غواړو او ديوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بيانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شكل دى چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد يعنی تګميم د يکه تجزيه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکيلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وينا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصيات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په ليکنې کې دليك دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بريدونه) سره جلا کيږي چې ددغو نښو د استعمال د ځايونو پېژندنه ضروري ده.

---

(1) ز. م. کالينينا، په معاصره ادبي پ ـتو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع،4 مخ.

(2) عبّارت له (مسند اليه، مسند) يا (مبتدا او خبر) ـخه دي چ عمده او اساسي ساختماني اجزاوې په دې أول وي (اسيمه- اسم، ضمير. . .) + فعل يا اسمی غونأ + فعلی غونأ.

3- تشکيلوونکی برخه Constituent داس يوه کلمه يايو ساختمان يا يو مورفيم ته وايي چ په کوم يوه لوی جوؤ ـت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. بايد په ياد ک وساتل شي چ ول تشکيلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکيلوونکي اجزا نحوي جوؤ ـتونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکيلوونکي اجزادي خوبيخي نحوي ستر ساختمانونه تشکيلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) يوه برخه وي نو تشکيلوونکي جزورته ويلای شو.

Downloaded from: ketabton.com

دويم څپرکی

ترکیب (غونډ- عبارت)

څرګنده ده چې ويل پوهنه (نحوه) د ګرامر د يوې برخې په توګه او په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د ګرامري ترکيب يو ځای کيدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په ټاکلې ژبې کې څېړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څېړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتياوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکيب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه ګڼله کيږي.

لکه: هلك ولويد. يوه ساده جمله ده او دغـه جملـه د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند اليـه) اودو همـه برخه يې (ولويـد) فعـل (مـسند) دی. کـه چېرې پـه همدغې جملې کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځيني مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره يو ترکيب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، يو ډېر ښـه هلك، يـوغښتلی تکړه ښـه هلك . . . دغـه ډلـه کلمې د يوبـل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حيث راځي او هم د هلك پـه ځـای راتـلای شي چې دغه د ترکيب (غونډ) (عبارت) په نامه يادېږي. همدارنګه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمير نورې کلمې يو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

Downloaded from: ketabton.com

لكه: سخت ولويد. په زوره ولويد. سخت په زوره ولويد. يا وران ولويد. ډېر وران ولويد. خورا ډېر وران ولويد. بې ځايه خورا ډېر وران ولويد.

په پورتني اسمي غونډ کې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي غونډ ګڼل کيږي او په دويمه برخه کې ولويد د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (ترکيب) ورته ويلی شو. مګر دواړه ترکيبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او ديوه غونډ (ترکيب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې کيږي.

2- د ترکيب اصطلاحګاني او نظريې:

اوس چې د ترکيب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظريې او اصطلاح ګانې هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکيب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچېتانيا[1] د کلمو ترکيب (Phrases)[2] نيمګړي ترکيبونه[3] کلام ناقص[4] ناقص مرکب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونيسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوينا او خبرو په ترڅ کې الفاظ او وئيونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي څرګندولی، نو د يوې معنا د پوره او بشپړې څرګندونې له پاره د ويئونو (الفاظو) ترکيب، يو ځای کيدنه او د هغوي ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله کيږي.

په جملو کې د کلمو ترکيب، رابطه او د ګرامري قاعدو خيال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. څنګه چې ترکيبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو ښايي چې ددغو ترکيبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکيبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بيا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ويشل کيږي.

---

[1] ب. ن، کله وين، د ژبپوهنی مقدمه، مسکو 1974 (193) مخ.

[2] ان ليسي پ تو قاموس، پ تو ولنه، کابل 1354 (451) مخ.

[3] محمد ل مومند، د پ تو ژب لياره. بلخ 1317، (317) مخ.

[4] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1327 (182) مخ.

[5] عظيم شاه خيال، صرف ونحو پ تو (283) مخ.

[6] محمد رحيم الهام روشی جديد در تحيقيق دستور زبان دري. کابل پوهنتون 1349(15) مخ.

Downloaded from: ketabton.com

که چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر ترکيب په خپل ځای او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه کې ترکيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو ترکيبونو سره توپير وشي.

ترکيب (غونډ)

ترکيب د دوويا زياتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفيمونو يو ځای کيدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلواکو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د ترکيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتيږي چې ترکيبونه د معنا ، جوړښت له مخې بيل ډولونه لري.

ترکيبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځيني ګرامريستان لکه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د ترکيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د ترکيبونو يو ډول (قسم) ګڼلي دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو کې د ترکيبونو ذکر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې ليارہ کې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې کلام ترکيب او تاليف او د کلمو د استعمال موقع بيانوي.

کلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل کيږي.

ترکيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګی) ته ويل کيږي چې د دووليا زياتو کلمو څخه حاصله شوې وي. ترکيب دوه ډوله دی يو (نيم ګړی ترکيب بل بشپړ ترکيب)[1].

---

[1] **معاصره روسي ژبه. مسکو** 1970**.**

[2] **همدا اثر.**

[1] **محمد ل موmend، د پ تو ژبي لياره، بلخ،** 1317 **کال** 316 **مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.**

Downloaded from: ketabton.com

همدارنګه محمد اعظم ایازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکیبونو یادونه کړې او د کلام اقسام تر سرلیك لاندې داسې لیکي: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو یعنی د ترکیب Phrases اصطلاحګانې یادې شوي دي. دلته عبّارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکیب په برخه کې دا داتي ترکیبونو اسمي غبرګو ترکیبونو، فعلی ترکیبونو او داسې نورو یادونه یې کړې ده. عظیم شاه خیال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکیبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو یا ددوو څخه زیاتو کلمو یو ځای کولو ته ترتیب وایې او په دې کې چې کومه خبره یا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وایې مرکب یا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص یا نیمګړي مرکب کلام (2) تام مرکب یا کلام یا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وایې: هغه مرکب ته وایه شي چې څه پوره خیال یا مطلب ترې نه څرګندیږي یعنی داسې مرکب چې اوریدونکی ترې پوره فایده وانخستی شي او تسله یې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بیان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د یوي جملې جزوی[3].

همدارنګه د ترکیبونو په باب د پوهاند ربتین علمي اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسیکالوجی) په برخه کې ډیر ښه معتبر مواد لري. د ترکیبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کیږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکیبونو تول ډولونه. غبرګ ترکیبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضمیري، قیدې، صفتي او داسې نور... او هم دارنګه د فعلي ترکیبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

(2) **محمد اعظم ایازي، پ تو نحوه، کابل** 1327**.**

(3) **عظیم شاه خیال، صرف نحو پ تو، پ ور.** 283 **مخ.**

(4) **صدیق الله ر تین، پ تو اشتقانونه او ترکیبونه، کابل** 1327**هـ ش کال.**

Downloaded from: ketabton.com

همدارنګه پوهاند رښتين د پښتو ګرامر دويم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکيبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکيب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکيبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره يو شي ګڼل کيږي مګر فرق يې دادی چې دغه ډول ترکيبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زياته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ويلي شو:

1. ترکيب د دوويا زياتو مستقلو يا نامستقلو کلمو څخه جوړيږي.
2. په ترکيب کې يوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکيب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټينګيږي.
4. ترکيب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکيب ترمنځ توپير او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکيبونو کې د کلمو ترتيب:

د کلمو ترکيب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسيږي او په دې کې د کلمو ترتيب هم برخه لري.

په دې اساس که چيرته د کلمو په ترکيب کې د کلمو ترتيب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نيول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصيفي ترکيب (غونډ) ترتيب داسې دی چې لومړی صفت او بيا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې څېره، ښېرازه سيمه، ښکلې ودانی/ مګر که ووايو څېره ناولې، سيمه ښيرازه نو بيا دا هغه ترکيب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ويئونو بې اساسه ترکيب (يو ځای کيدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك (1359کال)،** 1370 **لمريز کال کابل چاپ.**

Downloaded from: ketabton.com

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرېنې، پسینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړېږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، ځکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواك ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا یې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځاي نشو کولای بله کلمه راوړو ځکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وړاندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند ځلی، د ملالۍ مېرانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دی[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې یې ټاکلي او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې ځیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ك. ا سكالوف، 1،س، صديتوف، 101 عبدالظهو روف.**

[2] **په پ تو ژبه ک کله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصيفى تركيب په دودهم را ي لكه: كابل پوهنتون، ميرويس ميدان، انار ل.**

Downloaded from: ketabton.com

د ملالۍ کميس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکميس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځينو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصيفي ترکيبونو څخه پرته نور ټول ترکيبونه د ناټاکلو (غير ثابتو) ترکيبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زيات شمير ترکيبونه شته چې د يوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقيده توګه استعماليږي چې دغه ترکيبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکيبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ويشل کيږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکيبونو کې يوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کيږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاك سپيڅلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خواږه خواږه، جوړه جوړه، نيغ نيغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نيمګړي يا نابشپړ مثالونه لکه: چاي ماي، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوږ وږ، کډوډ، البته د پورتنيو ترکيبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رښتين اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره وکړه دې خپلواك (ازاد) ترکيبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ويشل کيږي نو دلته دا هم زياتو چې داسمي اوفعلي ترکيبونو ترمنځ زيات توپير هم ليدل کيږي، ځکه اسمي ترکيبو نه او فعلي ترکيبونه د معنا د بشپړ تابه يا نابشپړ تا به له مخې سره توپير لري يو اسمي ترکيب د جملې د مبتدا په حيث او فعلي ترکيب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکيبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکيب (غونډ) ترمنځ توپير:

د جملې او ترکيب ترمنځ خاص توپير شته ځکه هغه ځانګړتيا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکيب کې نه ليدله کيږي. د يوې جملې مبتدا او يا خبر هر يو د ترکيبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړيږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدرانګه د هغوي متعلقات ځاي لري مګر په ترکيب کې دغه برخې نيمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي يا اداتي ترکيب يو لنډ (Utterance) عبارت (جمله تشکيلولای شي. د لنډ عبارت څخه د ږومبي يا وروستي عبارتونو له قرينې څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلوميږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سړيه!

---

[1] **صديق الله ر تين، پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل** 1327 **لمريز کال.**

Downloaded from: ketabton.com

هو صاحبه!، بلې هو!، نه نه، (وا وا وا! او داسې نور ترکیبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنیو ترکیبونو ته نظرواچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې نندارہ، ګران هېواد

که چېرې وو ایو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې ننداره ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولاً کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت ځرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه : د سپند څپه، داسونو شنا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلیږي چې بیا هره ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلګیو ویشل کیږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا (مسندالیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلګیو ویشل کیږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولاً یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپ تو رامر، کابل** 1340 **(194) مخ.**

[2] **محمد رحیم الهام، روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري، کابل** 1349**، (150) مخ.**

Downloaded from: ketabton.com

په پښتو ژبه کې اضافي ترکیبونه په لاندې توګه جوړیږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف الیه + مضاف

بېلګه: د ننګرهار ولایت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافي ترکیب (عبارت) د معنا له مخې د لاندینیو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکیت یا نسبت او قرابت معنا څرګندوي لکه:

د پوهنځي محصلین،د افغانستان خلك، د زمرك کتاب، د ملالۍ کخوړه، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل منې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمريو کور، د قبايلو جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بیان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبیه په مقصد:

د سترګو تور، دبېلتون اور، د ښو غشی، د مینې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر تال، د عقل لاس.

5- د ظرفیت په معنا : داوبو جام، د غوړو ټيم، د چایو ډبلی، د اوبو ګيلاس، دوينو جام، د ميو جام.

6- د وړتوب په مفهوم:

د لیدنې وړ، د مرکې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومنه، د وژلو سړی، د دوستۍ خلك، د اشنایۍ وړ، دويلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکيبونه:

نوميز (اسمي) ترکيبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکيبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د+ نوم+ نوم:

Downloaded from: ketabton.com

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا ، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي وربمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چوڼې، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا ، د ګلانو ښکلا، د تورو بریښنا ، د اسونو شڼا .

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاتولو جنډې. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولنې ودانۍ

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړو ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد ، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلې چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

Downloaded from: ketabton.com

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.

ح: مضاف الیه د توصیفی ترکیب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.

د + توصیفی ترکیب (مفرد) + (مفرد) نوم.

د نوي ښار جمات، دسره قلم قیمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.

ط: مضاف الیه د توصیفی ترکیب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.

د توصیفی ترکیب (جمع) + (مفرد) نوم

د لویو ښارونو اوسیدونکی، د رڼا ورځو غل.

د ژیړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.

ك: مضاف الیه توصیفی ترکیب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.

د تور و غرونو لیوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لویو غرونو زمریان، د شنوونو توتیان.

ل: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه مفرد اسم او مضاف یې توصیفی ترکیب وي.

د + اسم + توصیفی ترکیب (مفرد).

مفرد : د زماني هوښیار سړی، د قوم سپین ږیری، د پسرلي خوږه وږمه.

د + اسم (مفرد) + توصیفی ترکیب (جمع عدد).

دغم درانه خوبونه، د خوشحالی لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.

م: مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف توصیفی ترکیب (مفرد) (جمع)

د + جمع عدد د نوم + توصیفی ترکیب (مفرد)،

د + جمع عدد نوم + توصیفی ترکیب (جمع).

د اوبو ډك جام یا د اوبو ډك جامونه

د شودو غټ پیروی- د کوچیانو اوږده کتارونه

د مستو ډکه کټوه- د سیندونو مستې څپې، د بوراګانو سوې نغمې.

ن: په دې ډول ترکیب کې مضاف الیه فعلي صفت (فاعلي، مفعولي) او مضاف توصیفي ترکیب، عددي، اشاري... ترکیبونه وي.

الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصیفي ترکیب.

Downloaded from: ketabton.com

مفرد	جمع
د لیکونکي ښه مقاله	د لیکونکو ښې مقالې
د پوهاند پوخ نظر	دپوهاندانو پاخه فکرونه
د څېړاند علمي څېړنه	د څیرېاندانو درنې وظیفې
د ځارندوی درنه وظیفه	د ځارندویانو درنې وظیفې
د تللي هېریاد	د تللو هېریادونه

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصیفي ترکیب.

د ډبیدلي ژیړه څېره

دوهلي تیزه منډه.

درټل شوي ځوړند سر

ب: فعلي صفت + عددي صفت.

د + فعلي صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي یو ماشین. د ښوونکي یو کتاب

د ځورول شوي یوه خبره. د پرزول شوي خړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشینونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکیب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلي وال هوغه ونې.

د + مضاف الیه (مفرد ، جمع) نوم او مضاف عددي ترکیب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکیب:

د ژوند یوه ښکلا ، د سریو وینښته، دونې یوه لښته، د کوټې څلور دیوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکیب:

Downloaded from: ketabton.com

د کورونو څلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.

3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).

د یوې ونې مڼه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.

4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)

د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.

5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:

د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیري.

ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفي ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.

اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.

د + توصیفي ترکیب + توصیفي ترکیب.

الف: د لوی خدای پاک کلام، د لوړ انسان لوړ فکر

ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه

د غمجنوزړونو سوي اهونه.

د درندو خلکو درانه خو یونه.

بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:

مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفي ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.

د + مضاف الیه + مضاف:

د + عطفي ترکیب + (نوم):

د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.

دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)

د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواږه.

ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا څك، بریالي، زمرك او ځلمي دوستي.

بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

Downloaded from: ketabton.com

د + مضاف اليه + مضاف:

د + نوم (مفرد ، جمع) + عطفي ترکيب:

د کندهار مڼې انګور او انار، دا څك بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوګانې او هيلې

د + مضاف اليه + مضاف په دې ترتيب سره چې:

(د + عطفي ترکيب + توصيفي ترکيب) وي.

د کابل او ننګرهار لويه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنيتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکيب کې برسېره پـه نومونو و ترکيبونو د پښتـو ژبې تکراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکيبونه هم د مضاف اليه او يا د مـضاف پـه توګـه راځي، چې د ټولو راوړنه دلته ډېر وخت غواړي، يوازې دغه څو مثالونه يې د بېلګي په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو ځولۍ ځولۍ سلامونه.

2- د لوېې ونې خواره واره ښاخونه، دغتې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زرکو سترګو تيز تيز کاته، د هو سيو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

يا د ملګري تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

يادونه:

په اضافي ترکيبونو کې که چېرې د يوه نوم (مضاف اليه) پر ځاي ضـمير راشـي نـو پـه دغـه ډول ترکيب کې هم د اضافت (د): مضاف اليه + مضاف خپل دريځ ثابت ساتي لکه:

(د) زمـا کتـاب، زمونـږ هيـواد ، سـتا خوښـه، ستاسـي هيلـه، دده ورور، ددې کتابچـه، ددوی خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغـوې.. چې پـه دغـو ترکيبونـو کې هـم د مفرد او جمع صـورتونه را تلای شي. په دغه ډول ترکيب کې هم مضاف اليه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه کې يوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف اليه د مخه راتلای شي چې،

1- مضاف اليه ناخپلواك (اداتي) ضميرونه وي.

Downloaded from: ketabton.com

2- کله نا کله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته پـه شعر او ځینو ادبي هنري لیکنـو کې دغه طریقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګورې، لښته دونې، سر د زړه.

توصیفي ترکیب:

داړ له ترکیبونه هم داسمي (نومیز) ترکیبونو (عبارت، غونډ) په ډلـه کې راغلي دي، چې دغه ترکیبونو ته په عامه توګه مرکب صفتونه[1] وايي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکیبونه (Phrases) د یو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکیـب څخه لاس ته راځي.

توصیفي ترکیبونه (غونډونه) هغه دي چې دیوه اسم (نوم) یا ضمیر حالت څرنګوالی د صفت په واسطه بیان او څرګند شي.

په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړیږي.

د مثال په توګه:

(صـفت + اسـم)، (نـوم + نـوم)، (نـوم + صـفت)، (نـوم + قیـد)، (نـوم + فعلـی صـفت)، (صـفت + صفت).

ددغه ډول ترکیبونو بشپړ فهرست په لاندنیو ماخذونو کې لیدلی شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چیرې (موصوف) د نارینه یا ښځینه مفرد یا جمع وي نو صفت ورسره هم پـه هماغـه ډول د عدد ، جنس، حالت له مخې سمون کوي[1].

---

(1) صدیق الله ر تین، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل، 1327، (77) مخ.

(2) صدیق الله ر تین، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل، 1327، (77-79) مخونه

(3) داکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل پوهنتون، 1357 کال د پوهن ي درسي نوټ (52-54) مخونه.

(4) عظیم شاه خیال، پ تو صرف ونحو، پیې ور 1942 ع کال.

(5) د ارمستر، ای ر، مور نسترن، تاریخ تلفظ و صرف پ تو لومؤی وک، کابل. 1356 ل کال.

Downloaded from: ketabton.com

لکه: نارینه (مفرد) ستړی هلك، سبزنی کال، لنډ فکر
نارینه جمع، ستړي هلکان، خواږه نثرونه.
ښځینه (مفرد): خوږه ورېمه، تازه هوا.
ښځینه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.
په پښتو ژبه کې توصیفي ترکیبونه په لاندې توګه ښودلی شو:
الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)! لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوې مفکوره
ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خیالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.
ج: ضمیر + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځولیوني، ځومره ډېر، ځومره لوړ، څه ښکلی.
د: نسبتي صفت + نوم = توصیفي ترکیب.
کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندینی پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورین کنډولی، وریښمین کالی، او بلن ماسته، خیرن کالي، زړ ور خلك، ګټه ورکار، شته من سړي، غیرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.
هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.
شلیز نوټ، سلګون نوټ، لسیز نوټ، پنځوس ګون نوټ.
و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصیفی ترکیب:
توریالی سړی، توریالي جنګیالي خلك، فرهنګیالی خوشحال.
ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصیفی ترکیب:
راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکې دوره، تلونی هلك، وتښتدوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (خوځند) ماشوم.
ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.
رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] یادونه: په ینو شریکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أااه، خپه (سؤي، ه).

Downloaded from: ketabton.com

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونګړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استقهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې موولیدل چې صفت او موصوف د بسیطې او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وینو چې د ترکیب یوه برخه یې مرکب او بله یې ساده او یا برعکس وي او یا دواړه برخې یې مرکبې وي.

لکه: ډیرې خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپیڅلي خویونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپینه څېره، خواره واره کالي، وړی ترۍ مسافر.

لنډ لنډ کمیسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او څانګې.

3- هغه یوه ښکلې نجلۍ، دغه یوښه پوخ مضمون.

علمي خېره شوې مقاله، دغه یوه خېره شوې علمي مقاله.

روښانه لیدله شوې میاشت، رټل شوي مظلوم خلك.

یو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلې پښتنه مېلمنه پېغله.

په پ و ژبه ک د صفتونو د ینو ألو او د ینو ضمیري صورتونو أولونه په کاره تو ه ر ند نه وي نو داسمي مرکز او د هغوي د متعلقو صفتونو په من ک کله دغه د اسم او صفت مطابقت کاره نه ر ندیإي لکه: ته خوار یا ته خواره، ته ساده، هغه ار، هغه جو ؤه! دغه کار، دغه پوهه . . .

[1] که د اشاري ضمیر ونو سره د مرجع (نوم) یادونه شوي وي اشاري صفت بیا توصیفي ترکیب دی.

Downloaded from: ketabton.com

عـددي ترکيبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغيـدلي وي. پـه دې ترکيبونو کې بيا هم نوم د ترکيب مرکزي (زړى) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر خپـل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکيبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ځانګې، يو خبر، يوه مانۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمير : يو هغه، يوزه، دوه دوي، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوي، يوته، يوزه، يـو څوك، يو چا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره ګړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېرۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيـدي (تميزي) کلمې هم راوړل کيږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه ځمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2)[2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصيفي ترکيب (غونډ):

يوه ښکلې مرغۍ دوې هوښيارې نجونې، درې غټې چرګې، لس تنه پاخه پاخه مشران، يوه ډېره لويه درنه جرګه.

قيدي ترکيبونه:

د نوميزو ترکيبونو په ډله کې قيدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکيبونـو اصلي او اساسي توکي قيدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض ځيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

---

[1] په پ تو ژبه ک عدد د يو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کيإي او دجنس په لحاظ (يـو او دوه) تـصريفيإي م ـر ددرې شمير خه وروسته د ولو جنسونو له پاره يو أول را ي.

[2] د زياتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 لمريز کال (121) مخ.

Downloaded from: ketabton.com

سرينه او پسينه) ورسره يو ځاى كيږي او ټول تركيب د قيد په توګه په جمله كې استعماليږي. د پښتو ژبې قيدي تركيبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل كيږي.

الف: قيد + قيد = قيدي غونډ (تركيب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. كښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تكراري توګه: اوس اوس، كله كله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندى ګړندى.

ب: نوم + نوم = قيدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، كلي كلي، سيندونه سيندونه، پنډ پنډ، ځولى ځولى، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قيدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوى لوى، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلى غلى، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قيدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

هـ: عدد + عدد + نوم = قيدي تركيب (غونډ).

يو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور كتابه، پنځه شپږ كاله.

عدد + اسم = قيدي تركيب (غونډ).

دوه ورځې، درې مياشتې، يوه ورځ، يو ځلې.

و: صفت + قيد = تركيب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه كښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپين سبا، توره شپه

ز: ضمير + ضمير = قيدى تركيب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، كوم كوم.

ح: صفت + صفت:

ډير هوښيار، ښه غښتلى، توره خره.

ط: ټاكلى ضمير + نوم:

هر ځاى، هر چېرته (مكاني قيد)

هر وخت، هر كله (دزماني قيد)

Downloaded from: ketabton.com

ي: سرينه + نوم = مكاني قيدي تركيب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مكاني، زماني

ځای په ځای، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، مياشت په مياشت، ټك په ټك، ګړۍ په ګړۍ.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قيدي تركيب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): يو په يو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي تركيب:

كال تر كاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قيد + تر + قيد:

ژر تر ژره، تل ترتله.

ق: صفت + تر + صفت : لرې تر لرې، ډېر تر ډيره.

ر: قيد + تر + نا خپلواك ضمير.

وروسته تردې يا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخکې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په ښه توګه، په ډېره بيړه

Downloaded from: ketabton.com

ت: (سرينه) سر بل پـه + نوم: پـه خندا، پـه ژړا، پـه مړانه، پـه تلوار، پـه منډه

ض: سربل پـه + نوم + نوم = قيدي ترکيب: پـه منډه منډه، پـه د انګـو دانګـو، پـه خندا خندا، پـه ژړا ژړا، پـه نارو نارو، پـه چيغو چيغو، پـه کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټك ټوك، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه: لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژېړپيړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، خيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه ځکه ورته وايو چې له ادواتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکيبونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وي. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا لـه يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلى وي د هغه ټاکلى حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نـه د مخه راشي سرينه او هغـه چې وروسته راغلى وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

(1) ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

(2) ز. م. کالينينا، د پ تو ژب لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

(3) أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

(4) اسمى مرکز.

Downloaded from: ketabton.com

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري)[8]ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشيني، پسيني) په ځانګړې توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلې معنا د څرګندولو له کبله خاصه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوپه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب ټکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاې که وواېو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاې که وواېو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب باندې پر ځاې که وواېو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کېږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا ښه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لاژمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم ليدل کېږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ تو، پيـ ور (238) مخ.

[6] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1318.

[7] جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ تو، ترجمه 1356. ل

[8] محمد ل مومند، د پ تو ژب ليارە، بلخ 1317 (309) مخ.

[9] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر (1- وك) کابل، 1327 (30) مخ.

[10] پوهاند صديق الله ر تين ژب و دنه، کابل 1343 (6) مخ.

[11] هر برت پنزل، پ تو رامر، کابل، 1340 (18) مخ.

[1] دلته کله کيداي شي، چ سرينه حذف شي م ر پسينه به خامخا را ي لکه: کورک ، من ي ک ، پوهه ک .

Downloaded from: ketabton.com

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د ترکيبونو په توګه راوړو:
سرينه يې او پسينه يې ترکيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرينه + اسميه + پسينه.

1- په کورکې، په المارۍ کې، په افغانستان کې، په هيواد کې.
2- په مياشت کې، په دوبې کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښيي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.
سربېره په ظرفيت د شموليت معنا هم لري لکه:
زه په کې نه يم: يازه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتين داسې نظر څرګند کړی دی.
د ظرفيت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفيت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غير حقيقي ظرفيت ښکاره کوي لکه:

1- سليم په کوټې کې دی.
2- په اوړي کې ګرمي ده.
3- په سليم کې دروغ نشته.
4- حميد په کارکې مړنی دی.
5- په منډه کې تېزدی.
6- په پوهه کې زيات دی.
7- په لوستلو کې مړنی دی[1].

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه وريورې پيوستون ښيې.

سرينه + اسميه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې

سرينه + ضمير + پسينه:

په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته ګورو چې الحاقيه (پيوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه ترکيب داله توب يادالې حالت ښيي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر نتين. پ تو رامر** 2 **وك، كابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

Downloaded from: ketabton.com

په + اسميه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرينه او باندې پسينه.

دغه هم دالې حالت څرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسينه د (په) سرينې سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامې او اصلي محاورې ته ځير شو دلته د ډيرو مثالونو څخه جوتيږي چې د (په) سرينه غبرګه پسينو (سره، باندې) څخه دالې حالت څرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بياتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپك، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بياتي يې پرې کړه. په توره يې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم يې وليکه، په دستمال يې وچ کړه.

په چاکويې پرې کړه، په تور ټوپك ويشتلی راشې، په لرکي يې سرمات کړ.

(3) د (په) سرينه د نوم سره د قيد معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بيړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نوموړې (سرينه او پسينه) د پرله پسې والي معنا څرګندوي:

(په) + اسيمه (ضمير) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسي[1].

دويم: د (پر= په) پيشنه او (باندې) پسينه، استعلايي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر = په) سرينې په ډېرو ځايونو کې د يوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځينو لهجو (غربي) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بيل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلايي اداتو په توګه استعماليږي البته د قرينې او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرينه د باندې پسينې سره په لاندې توګه ترکيب جوړ وي.

---

[1] **په دغو مثالونو ک د (په) سرينه حذفيداى شي ول د (پس) پسينه به خامخا وي.**

Downloaded from: ketabton.com

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لارې باندې تك راتګك، پر کتاب باندې، پر ځمکه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندې) پسینه زیاتره غورځیږي او د (پر=په)سرینه پرته له پسینې (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کیږي. لکه: (سرینه + اسمیه) پر دښمن یې یرغل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرمیز پروت دی، اپردیوال ځوړند دی، پر زړه یې تیاره ده، په زړه یو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسمیه + پسینه راځي په دې معنا چې د (پر) سرینه حذفیږي (غورځي) یوازې (باندې) پسینه ورسره راځي لکه: میز باندې، بام باندې، کوټې باندې، الماری بآندې، زړه باندې، سرباندې، ده بآندې.

دریم: د (تر) سرینه او (لاندې) پسینه:

(تر- لاندې) استیلایي حالت ښیي یعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندې پسینه هیڅکله نه غورځیږي مګر د (تر) سرینه که رانه وړ له شي خو خپله معنا له لاسه نه ورکوي. اصلی صورت یې داسې دی:

الف: پېشینه + اسمیه + پسینه.

ترکوټې لاندې، ترمیز لاندې، تر اوبو لاندې، چې لاس لاندې، کوټې لاندې، میز لاندې، اوبو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښیي.

همدارنګه نوموړي سرینې او پسینې ته د انتها یا (تم ځاي) ادات هم وایي چې د یو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښیي.

ترکیب یې داسې دی: تر + اسیمه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازیګره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کیږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توګه هم راوړل کیږي خو په معنا کې کومه نیمګړتیا نه راځي. کوره پورې، کابله پورې، غرمې پورې، ماښامه پورې، یا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته یا راوروسته (د مخه) قید سره:

Downloaded from: ketabton.com

تر + اسمیه + وروسته

تر غرمي وروسته، تردي وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځيني، نه) سره:

دغه ادات د مقایسي مطلب څرګندوي: ترتاځيني، ترتانه، او یا خوپرته له پسيني راځي لکه:

ترتا، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].

هـ: تر یوازې د سريني په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګریوانه، ترستوني.

څلورم: د (له) سرينه (پېشينه) د لاندنیو پسينو سره راتلای شي:

الف: (له) د (څخه، نه، ځني) سره ادات ابتدادي چې پیل ځاي یامنشايي حالت څرګندوي یعنی د یوه کار پیل او ابتدابنيي.

1- له + اسمیه + څخه 2- له + اسمیه + نه 3- له + اسمیه + ځيني.

1- له کور څخه، 2- له کورنه، 3- له کورځني.

له بآزار څخه، له افغانستان نه، له بازار ځني

له افغانستان څخه له، ننګرهارنه.

د (له) سرينه کله هم یوازې پرته له،(څخه، نه) پسينو څخه استعماليږي.

لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.

او یا بازار څخه، کور څخه، میلې نه، لوبغالي نه. دلته باید ووایو چې (نه، څخه) پسينو سره د (را- در، ور) ضمیرونه راځي. لکه سلیم رانه. خپه ولاړ. ټولې پیسې ورنه بې ځایه ولاړې[1].

الف: (له، څخه، نه) نسبي یا مقایسي (پرتليز) مطلب هم ورکوي.

له تا څخه، له تانه مشریم، له تا ځني وړاندې یم.

ب: (له) او (څخه، نه) سببي علتي حالت ښيي.

له ګرځیدو څخه ستړی شوم، له ګرځیدو نه ستړی شوم.

4		3	2	1
(څخه)	اوریدونه	له اوریدو	له اوریدونه	له اوریدو څخه

---

[1] (تر) په ای (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو لاندې د میز لاندې، د اوبو لاندې.

[2] د تر په ای د (له) سرينه هم را ي لکه: تر تازه ه یم = له تازه ه یم.

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك اوس چاپ کابل د پوهن وزارت، 1370 لمریز کال.

Downloaded from: ketabton.com

له نول ښخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(ښخه)
له غم ښخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(ښخه)
1	2	3	4	
له ويرې ښخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(ښخه)
له لوږې ښخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(ښخه)
له ستړيا ښخه	له ستړيانه	له ستړيا	ستړيانه	(ښخه)

يادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ ترکيبونه دي. خو (3) پرته له پسينو ښخه او (4) بې له پيشينو ذکر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملګرتيا ادات ګڼل کيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاى استعماليږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره　　له خلکو سره　　له دوي سره　　له هغوی سره

له هر چا سره　　له ټولو سره　　له هيواد والو سره.

په دغه ترکيب کې پيشينه حذفيداى شي لکه: خلکو سره ملګرتيا کوي. ملالۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل کيږي. که رانه وړل شي نو بيا دغه مطلب ورڅخه په لاس نه راځي. د (سره) توری که لازم الاضافه وي د ضميرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لکه دده قلم زما سره دی[1].

د: د (راهيسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره يو ځاى استعماليږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادات د وخت پيل او د يو فعل شروع ځرګندوي لکه:

له پروسږکال راهيسې په تمه يم،　　له ډيرو کالورا هيسې نه دي راغلي.

له پرونه راهيسې مانه دی ليدلي،　　دی له بيګا راسې وږی دی.

او کله (راهيسې) يوازې هم راځي لکه: دی مې بيګا راسې (راهيسې) نه دی ليدلی.

هـ: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا ورکوي.

لکه: له مباحثو پرته، له کورېنو پرته، له تاپرته.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پشتو رامر** 2 **وك، کابل** 1370 **لمريز کال.**

Downloaded from: ketabton.com

دغه ترکیب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرته له تا د (له تاغیر او غیر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسینه ده، چې معمولاً پیشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پیشینه استعمالیږي مګر د پښتو ژبې په نورو ټولو لهجو کې یوازې (ته) کارول کیږي. په ځینو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) یا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتین په خپل اثر[2] کې د (ته، له، لره) ادات د مفعولیت ادات په نامه یاد کړي دي.

لکه: سلیم ته مې خپل قلم وبانبه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. یا دا قلم واخله او هغه لره یې یو سه (لره) په اشعار وکې زیات استعمالیږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښیي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به یې بوځم. او کله (ته) د ظرفیت معنا ورکوي لکه:

سلیم د کټ سرته ناست دی او حمید یې پښوته[1].

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوږونه اوریدوله (ته) پیدا دي.

هر سړي پیدا دی خپل خپل کارلره کنه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه
زلفي چې ولول شي خو خپل یار لره کنه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خواری تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خواری تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

[2] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك، کابل چاپ** 1370**ل.**

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر** 2 **وك، کابل** 1359 **قلمي،** 1370 **لمریز کال.**

Downloaded from: ketabton.com

يادونه: کومه پيشينه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصليه په نامه ياديږي او د غير مستقيم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعوليت معنا افاده کوي. خو زياتره د (ته) پسيني سره استعماليږي. لکه و ده ته ووايه چې راشي. وماته څه وايې.
مګر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نوموړي مفهوم د پاره يوازې (و) پرته له پسينې هم استعماليږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حيران يم
پسينه خولـه يې ومـا راکـړ وی مـې مـوړ شـوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضميرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوړمې قلم، د زړګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زيات استعماليږي.

(د) پيشينه پربدلوګ دغو وروستيو معناګانو د پاره په کاريږي[2].
الف: د څيزيا يوشي تعلق او ملکيت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.
ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پيشينې په توګه:
1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګك، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.
2- د کور دننه، د کور د باندې.
اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکيب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. يا ستا لپاره.

دوهم: فعلي غونډونه (ترکيبونه) :

د نوميزو ترکيبونو په باب مو څه ناڅه يادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکيبونو په باب يو څه رڼاواچو.
څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو يوازې په دې هکله ژوره او هر اړخيزه څېړنه وکړو ځکه يوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره يو بشپړ علمي اثر ليکل کيدای شي.
د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمي نحوي ترکيبونو او ډولونو په برخه کې ځينې ليکنې شته خو د فعلي ترکيبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وينو. البته فعلي ترکيبونه د جملو د خبر

[2] **داکتر زرغونه. زيور، د پ تو رامر لومړی برخه، کابل پوهنتون** 1360 **ل کال، (**144-145**) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.**

Downloaded from: ketabton.com

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د **فعل** صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلي دي. پـه بېلـو بېلـو ماخذونو کې دغه موضوع ليدلی شو.

او په همدې ترتيب د پوهاند رشتين د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه چې دپښتو ژبې د **لغت** پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې يوه برخه يې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حاليه او ماضيه فعلونو د جوړولو د ترکيب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکيبونو په باب نومورې داسې ليکلي دي:

د پښتو **فعل** له ادواتو سره ترکيبېږي او هغه ادوات دادي:

د **فعل** د ډول څرګندونکي ادات: ضميري ادوات لکه: (مې، دې، يې، مو) او د نفی (نه) لـه دغـه راز ترکيبونو څخه دي.

الف: داسم + **فعل** څخه ترکيبونه چې په عين حال کې پوره جملې دي، تشکيلېږي دا ډول ادات+ **فعل**، ترکيبونه هغه وخت زيات استعماليږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په يوه ټاکلي ترتيب سره استعماليږي. څرګندوونکي ادات يا د نورو هر ډول پسينو څخه او د مطلق **فعل** د تجزيه کيدونکو برخو څخه وروسته استعماليږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. يو به سم.

ب: ضميري ادوات: په مرکبو ترکيبونو کې لـه (بـه) څخه سمدستـي وروستـه استعماليږي لکـه:

بوبه مې څي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورِ دو، ومې ويل.

ج: منفی کوونکی (نه) ادات په ترکيبونو کې تر ټولو ادواتـو وروسـته راځي او د منصرف **فعـل** د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسيدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه ورِی. رابه نه شي. و می نکړ.

وادې نه وريد، وبه يې نه ترِم، پرې به مونه ړدي- د زياتو معلوماتو د پاره وګوري[1].

د: همدارنګه د اسم **فعل** د ترکيبونو ډولونه هم پـه ګوتـه کوي او مثالونـه يې راوړي چې دلتـه د کول او کيدل د فعلونو ترکيب د (نوميزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم يې د (يم) (وم) کـومکی

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

Downloaded from: ketabton.com

فعلونـو ترکیـب د اقتـداري او تمنـايي فعلونـو صـورتونه د متعـدي مجهولـو فعلونـو ترکیبونـه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګوري[2].

په فعلی ترکیبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکیب معمولا په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکیبونه په ځانګړې توګه د ګرامري مانا له مخې مانا هم څرګندوي او په ځانګړي توګه يوه جمله هم کټله کیدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکیبونه په لاندې صورتونو سره جوړيږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، ارام لټول، ليك ليكل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دريدل)، (کورته تلل)، (پرميز بانـدې ايښـودل)، (د ملګرو سره ليدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکیب: غوښتل کوم، ليدل کوي، کتـل کـوو، رتـل کـوي، جـوړول يـا سـازول کوم.

3- د قيد + فعلي ترکیب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکیبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي يعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکیب (غونډ) هم ويل کیږي. که چېرې دغه فعلي ترکیبونه په جمله کې د مسند اليه (مبتـدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بيا هم يوه پوره او بشپړه معنا ترینـه ترلاسـه کیـږي او پـه ځانګړې توګه جمله هم ده[2].

ځکـه پـه ځینـو ترکیبونـو کـې د فعـل د ګرامـري مشخصـاتو لـه مخـې د مبتـداء يـا فاعـل دريـځ څرګندیـدای شـي. د پښتـو ژبـې پـه جملـو کـې فعلـي ترکیبونـه (غونډونـه Phrases) پـه لانـدینیو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

3- قيد + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

---

[2] **همدا اثر** (204-203) **مخونه.**

[1] **معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصيلاتو مطبعه.** 1966 **(288-287) مخونه**

[2] **په پ تو ژبه ک يوازي ساده او يوستوي فعلونو ته هم جمله ويلي شو.**

Downloaded from: ketabton.com

1- الف: د نوم + فعل په ترکیبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکیبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قید + بشپړ فعل: پاس خیژوم. لاندې کښته کوم. وړاندې بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قیدونو، اعدادو فعلي صفاتو سره د (یم)،(وم)[3] کومکی فعلونو ترکیب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان یم، انسان یې، انسان یاست، سړي دي.

ښځه ده. خلك یو. خبر یاست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړیم (وم)، ناروغه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سپین دی (و)، سپینه ده (وه)، سپینې دي (وې).

3- قید + کومکی فعل: لرې یم (وم)، نژدې یم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: یو دی (و)، یوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- دیم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکیبونه جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځیدلی، پاخیدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (یم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځیدلې، پاخیدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (یم، یمه (وم، ومه) راغې.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځیدلي، پاخیدلي (یو) (وو).

ب: مفرد ، راغلی، تللی، ګرځیدلي، پاخیدلي (یې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځیدلي، پاخیدلي (یاست، یئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځیدلی، پاڅیدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځیدلې، پاڅیدلې (ده) (وه).

---

[3] د (یم) او (وم) کومکي فعلونه د غایب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دریم شخص ک د جنس له مخ هم تغیر مومي.

Downloaded from: ketabton.com

د: د دریم شخص د جمع صورتونه:
مذکر: راغلي ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وو).
مونث: راغلي. ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وې).
د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکیب: (وهلی دی (و) (رټل شوی دی (و).
په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (یم) (وم) :
وهل شوی یم (وم)، وهلې شوې یم (وم).
د کول- کیدل فعلونو سره:
الف – اسم (نوم) + کول
متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم). (اشنا کوم)، (او به کوم)، (رڼا کوي)، (تیاره کوي)، کارکوي).
ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: لیدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.
ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: لیدنه، کتنه کوي، (روزنه کوي)، (ښوونه کوم)، (ځورونه کوي).
د: قید + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).
2- قید + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورایه لیدل کوي)، (په سترګو خوړل کوي).
ه: عدد + کول: (یو کول)، (دوه کول)، (یو کوي)، (دوه کوي).
ترتیبي اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دریم کوو).
د کیدل کومکي فعل سره ترکیب:
لازمي فعل:
نوم + کیدل: (اشنا کیږي)، (رڼا کیږي)، (اشنا کیدم)، (رڼا کیدله).
صفت + کیدل: (لیونی کیږي)، (زړ ورکیږي)، (جوړ کیږي = جوړیږي).
قید + کیدل: (نژدې کیږي = کیده)، (تر شاکیږم = (کیدم).
عدد + کیدل: (یو کیږم)، یو کیږو)، (یو کیدو)، (دوه کیږي).
مصدر + کیدل: (کیندل کیږي)، ساتل کیږي)، (کیندل کیده)، ساتل کیده).

Downloaded from: ketabton.com

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کېدل: (ښوونه کېږي)، (روزنه کېږي)، (پالنه کېږي)،(تولید نه کېږي).

دکړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کېدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (ړنګا کړم)، (اوبه کړم)، (وینې کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپین کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ویجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قید + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: یوکړه، دوه کړه، یو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: لیدل وکړه، پاڅول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشئ، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتیږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانایي، تمنایي، ګوماني، احتمالي، ټینګاري) او نور د فعلي ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د ریښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زیور پ تو رامر (لومؤي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غونأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي یوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کیإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بیا دوه (ل) نـ په نـ ه نه ل یإي، یعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

Downloaded from: ketabton.com

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړېږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم يادېږي.

څنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي) شاملېږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوي استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړي او دويم ټوك کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپيريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعمالېږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بله پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ډېر توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو په نامه يادېږي.

Downloaded from: ketabton.com

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړېږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کارواخیستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ویونکو په حافظه کې ساتل کیږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تیار جوړ شوي لغوي ترکیب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخیستل کیږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تیار) شوي غونډ (ترکیب) په توګه کارول کیږي[3] چې مجازي او کنایي معنا ځرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نیغه (مستقیمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوټه تېره کول. ددغه ترکیب، معنا په مستقیمه توګه نه ځرګندیږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو یا فریب او غولولو او وخت تیرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لرل. په همدې توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زیاته شتمنه او بدایه ده، چې راټول او راغونډول یې ډېر زیاد او کار غواړي.

یادونه: ایډیوم د معنا او سیمانتیك له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهنې یوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازیالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حیث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازیالوګیزم هم ویل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ایډیوم په نامه یاده شوې ده [1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکیبونه څېړي[2].

فرازیالوژی د یونانی ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلې، نو (Phrasis) د ځرګندونې معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډېرو ژبپوهانو ځرګندونې کړې دي:

الف: فرازیالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکیبونو مجموعې (غونډ) ته ویل کیږي[4].

---

(2) داکتر زرغونه زیوره د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون، 1357.

(3) ايي يادونه وكؤو چ په ژبه ک عادي تركيبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.

- د متلونو په ير تاريخى قدامت او لرغونتوب لري.

- ایأ یوم هم ورته ویله کیإي.

(1) داکتر دولت محمد، فرازیالوژی، کابل مجله، 1355. ل 3 ه (72) مخ.

(2) او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو، 1969ع. (540) مخ

(3) 1.1. ریفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو، 1967 کال (70مخ).

Downloaded from: ketabton.com

ب: ثابت لغوي ترکيبونه فرازيا لوکيږم (فرازيالوجی) ګڼل کيږي[5].

ج: لغوي ثابت ترکيبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازيالوګيزم په نوم يادېږي[6].

فرازيالوژيکي واحدونه چې د ايډ يوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخه دغـه لاندنۍ نښې لري.

1- ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يوه عمومي معنا او مفهوم ځرګنده وي. په اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. فرازيالوژيکي فعلي ترکيبونـه کـه څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپير لري ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې ټول ترکيـب يوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړېږي چې پـه دغـه ثابت ترکيـب کې خپله لغوي معنـا لـه لاسه ورکوي. کـه چېرې ددغـه ثابت ترکيب واحدونـه (تـوکي) بېـل بېـل معنـا شـي نـو خپلـه ټـاکلې فرازيالوژيکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نيول)، (پېښه نيول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).

که ددغو مثالونو هره برخه يعنی هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو نـو بيـا هغـه خاصـه ټـاکلې معنا او مطلب نـه ورکوي. ځکـه (لار وهل) کـې د تـګ معنـا پرتـه ده پـه لغـوی معنـا سـره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکيبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي يعنی ټول ترکيب د يوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- پـه فرازيـالوژيکی واحـدونو کـې ځينـي محـاورې او متلونـه هـم راتـلای شـي او همدارنګـه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکيبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کيږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

(4) **ن. س. والا ينا، د. ز. روزنتينا، اوسنی روسی ژبه، مسکو،** 1966**.**

(5) **ا. ن. لـه وين د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1973**.** (69)**مخ.**

(6) **يو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1975**.** (143) **مخ.**

Downloaded from: ketabton.com

7- فرازيالوژيکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصيتونو له مخې د نورو ازادو ترکيبونو څخه توپير لري.
8- په ژبه کې دغه ترکيبونه ثابت وي. نوي نه جوړيږي خو داسې ځانګړتيا څرګندوي چې ټولنه يې په معنا باندې پوهيږي ځکه چې د ژبې د ويونکو له خوا منځ ته راغلي دي.
9- فرازيالوژيکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکيبونو) په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئيزاو ګرامري خاصيت هم لري:
10- ثابت ترکيبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تيرې دي 2- ابی مره شوه تبه يې وشليده.

د جوړښت له مخې کيدای شي دغه ترکيبونه ثابت نه وي خو د معنا له مخې يونه تجزيه کيدونکی ترکيب (مجموعه) ګڼله کيږي. يا په بله وينا سره يوه اصطلاح د کلمو داسې يوه مجموعه (ترکيب) ده چې په نحوي چاپيريال کې بېلا بيل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البته هر ډول ګرامري تغيير په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس ته راځی نه تجزيه کيدونکي معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو يو څو فرازيالوژيکي واحدونه په غور سره وڅېړونو دا به جوته شي چې ځيني دغه ډول ترکيبونه ثابت او مستقيمه معنا ورځني نه راوځي بلکې په مجازي توګه معنا ورکوي يعنی معنوي اړخ يې د ټول ترکيب نه لاس ته راغلی وي او دې سره ګرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالۍ نه په جامو کې نه ځايدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپين سترګې کول، جګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاڅيدل 6- اور په اوبو کی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسمان کټ)، (د اسمان پرك)، (نوك او اوری)، (د لستوني مار). د پورتنيو مثالونو څخه څرګنديږي چې په دغو ترکيبونو کې لغوي او ګرامري تغييرنه پيښيږي. په دې معنا چې د يوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وينځل يوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولو په معنا ده او يا لاس ته راوستل هم بله اصطلاح ده که ددغو پر ځای داسې وويل شي (لاسونه مينځل) يا

Downloaded from: ketabton.com

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازيالوژيکي معنا له لاسه ورکوي او بيا ازاد لغوي ترکيب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکيبونه چې د يو جز په ځاي بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغييرنه پېښوي يعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځی لکه، زړه اچـول او زړه غورځـول، خواسـړيدل خوايخيـدل، زړه ښويـدل، زړه غورځيـدل. زړه لويـدل، خواسړول، خوايخول، زړه تشول، زړه سړول يخول، همدارنګه سور شين کېدل يا سورشين اوښتـل، تور سپين کيدل. تور سپين او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکيب دوهمه برخه يې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلي وي.

1- تندر پريوتل او ټکه پريوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغير د اصطلاح په معنا باندې کومه اغيزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که ووايو ساړه اسويلي کول يا سوړ اسويلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بيا هم په معنا کې کوم بدلون نه ليدل کيږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسې ترکيبونه هم شته دی، که د ترکيب د يوې برخې پرځاي يوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکيب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپيرو کړي لکه:

1- هغه ترکيبونه چې لومړی برخه يې بدلون او دوهمه يې په خپل ځای وي، د زړه توريدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توريدل) همدارنګه مخ (مخ توريدل) راشي نو بيا د ترکيب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکيبونه چې دوهمه برخه يې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډير توپير په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ايستل، زړه لويدل، زړه ماتيدل، زړه تشول، زړه خوريدل، زړه چاودل، يا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخيستل، رسيدل، پورې کول، نيول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحګاني هم وينو برسېره پردې چې د هغو څخه مجازي او کنايي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا يا مستقيمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنايی، دوستی رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره يې تاراچولی دی.

ټنی شلول 1- د کميس ټنی وشليده.

Downloaded from: ketabton.com

2- ټنې يې سره وشلولې
دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې څخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکيبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومېز): د نحوي له مخې دغه ترکيبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډ) ترکيب سره توپيرونه لري مګر په فرازيالوژيکي لحاظ بيا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا څرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګيدړواده، د شرومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼي مار، د عقله پلی، شين امی، نوك اووری، ټيټ وپاس، د سترګو تور، شين زمری.

2- فعلي: په پښتو ژبه کې فعلي فرازيالوکيزم په لاندې توګه پېژندل کيږي: د ټول ترکيب (فرازيا لوګيزم) نه د **فعل** مفهوم څرګنديږي او په جمله کې په عمومي ډول د **فعل** (مسند) وظيفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات يا فرازيالوژيکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکيبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومېز) او فعلي) برخو څخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکيب د (**فعل**- مسند، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځي. د کړنې يا جريان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې يوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکيبونو په څېر د يوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شرومبو مچ سره داسې ترکيبونه جوړو:

1- د شرومبو مچ دی. 2- د شر ومبو مچ کيدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازيالوژيکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازيالوکيزم جوړ وي او نومېز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکيبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی يې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زيات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازيالوژيکي معنا يې زياته ده اوعموميت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازيالوژيکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بيلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

Downloaded from: ketabton.com

3- په ځمکه غورځول   اهميت نه ورکول   پر ځمکه باندې د يو شي اچول يا ګذارول.

همدرانګه خبره اړول، خبره سپينول، بار درنيدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل يو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نيمګړتيا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډېر فعلي فرازيالوګيزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکيب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ويلی شو، چې فرازيالوژيکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړيږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه يا زيات لغتونه سره يو ځای کيږي او ټول ترکيب په مجموعي ډول يوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې شامل لغوي معنا معنايز ګرامري خاصيت هم لري.

په پای کې ښايي يادونه وکړ وچې ټول فرازيالوژيکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازيالوژيکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظيفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازيالوژيکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند اليه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظيفه لري په خپله هر ترکيب په نحوي چاپيريال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بيلول، اوبه په ډانګ نه بليږي.

1- د لستوڼي مار، يو اسمي فرازيالوژيکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوڼي مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې يې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولې.

3- سرتندي وهل (پښيماني کول) په معنا .

ځلمي سرتندی وهي. ځلمي له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرټکول) د شکايت په معنا .

څنګه چې ليدل کيږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ويناوې هم ثابت او ټاکلي ترکيبونه دي خو معمولاً دغه ډول مفاهيم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم يې کړي هم يې يبې. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وايه.

☆☆☆☆

[1] له يوه څخه زياتو مور فيمونو، کلمو څخه ترکيب شوي وي.

Downloaded from: ketabton.com

☆☆☆
☆☆

درییم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه لیکنو کې زیاتې خبرې کړې دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووایو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې یوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغیدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د شومره والي له مخې د جملې ترکیب، جوړښت، ډولونه ترګندیږي. په یوې جملې کې د کلمو، مورفیمونو اندازه او شمیر سره توپیر لري په دې معنا چې یوه جمله له دوویا زیاتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د یوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلی (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې ټول ازاد او خپلواک مورفیمونه (نومونه دا شیاو نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه (شمیر نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستیال) یا ساده اشتقاقي، ترکیبي، قیدونه (اصلي، غیر اصلي) راځي، دلته ښایي ووایو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

Downloaded from: ketabton.com

په ځانګړي توګه ځواب ورکوي یعنې د موضوع څرنګوالی، څومره والی، فعالیت او داسې نور مفاهیم نوموي او یاورته اشاره کوي او یا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستیال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواک توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواك توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده یوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستیال- کومکي توکونه ورته ځکه ویلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکیبونو او جملو ترمنځ ارتباط او تړون ټینګوي، مرستیال (کومکی) (نه اوړیدونکي) (نه ګردانیدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پیشینې او پسینې) او داسې نور راځي. د څرګندتیا له پاره دغه لاندې بېلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزیه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواك (اصلي) او نور ناخپلواك (مرستیال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنیو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند الیه (مبتدا) بڼه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کیږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. یا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معیتي قید) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر یې دجملې د اجزاو سره برابر وي لکه: لیونی راغله.

لومړۍ برخه لیونی (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دریځ له مخې د جملې بېلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.

2- مونږ په کابل کې اوسیزو

4- دغه د کابل ښار دی.

5- دغه لوی ښار کابل دی

Downloaded from: ketabton.com

3- کابل په يوه ښکلي ښار بدلوو   6- مونږ کابل ته ځو.

دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتيب سره ګورو چې، کابل 1- مسند اليه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف اليه 5- خبر 6- غير مستقيم مفعول يا (د تم ځاى حالت) په توګه راغلى دى.

د پورتني مطلب څخه دا نتيجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نيولې تر زياتو تو کونو پورې رسيږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفې (ارته) جملې سره بېليږي.

بيلګه : لمر راوخوت، ساړه دي،پسرلى شو.) دا لنډې يادوه توکيزې جملې دي، مګر که ووايو: زه او زما ورور د خپلو او خپلوانو سره د هيواد ختيځې برخې ته تللي وو. نو بيا دا يوه اوږده (منکشفه)[1] جمله بلله کيږي. په دې توګه مونږ په پښتو ژبه کې د جملې اساسي برخې په مبتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بېلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کيږي.

د جملې رغنده توکونه

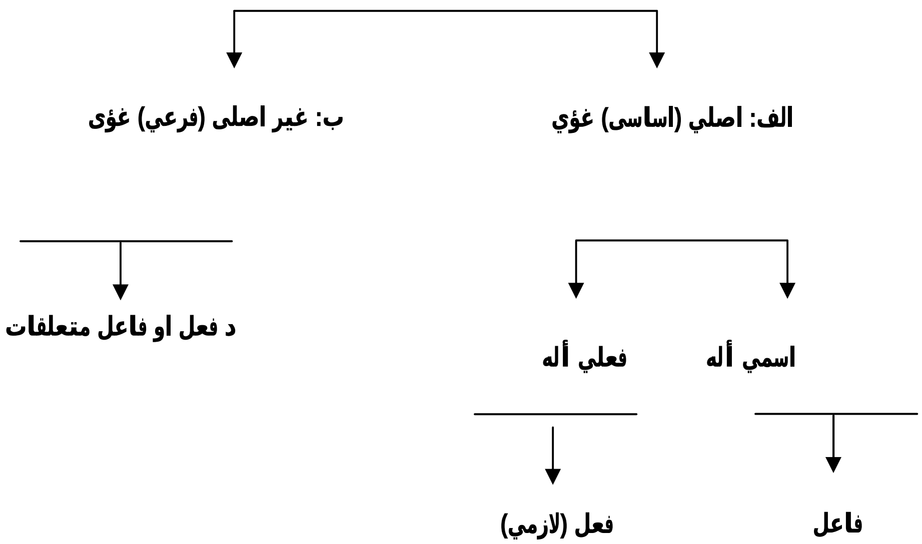

[1] ارتباطى ادات هم په فرعي توکو ک   را ي.

Downloaded from: ketabton.com

فاعل + مفعول + فعل (متعدی معلوم)
مفعول + فعل (متعدی مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زمانی) قید 2- (د ځای (مکانی) قید) 3- د حالت او وضعیت قید او مقیاس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کیفیت ښیي. 4- پیل ځای چې د فعل د شروع کیدلو مبدا ورڅخه معلومیږي. 5- د مقصد سبب او کیفیت قید چې د فعل د کیدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتیا چې د فاعل او مفعول ملتیا او معیت څرګندوي.

1-2-3 مطلب د قیدونو په واسطه ښودل کیږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کیږي.

الف: د جملې اساسي برخې یا دجملې لومړۍ درجه غړي:

دا یوه څرګنده خبره ده، چې یوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پیوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلی شوي دي او داوړه برخې دیوې جملې زړي جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم یوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولای شي.

لکه: روښنایي راروانه ده، هیواد پرمختګ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

لیدل کیږي چې په هرې جملې کې د مسند الیه او مسند برخې په خپلواکه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاوته کومه اړتیا نه لیدله کیږي.

یادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځینو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند الیه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي یو لکه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې لیاره 1317) د پوهاند رښتین پښتو ګرامر د محمد اعظم ایازي (د پښتو قاعدي 1328) د عظیم شاه خیال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جدید در تحقیق دستور زبان دري) همدارنګه د پرویز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

Downloaded from: ketabton.com

په هر حال مطلب په کې ټاکلې او معينې برخې دي چې مخکې پرې غږيدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه څرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا ، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکې برخه ګڼله کيږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کيږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کيږي يعنی د يوه حکم نسبت ورته کيږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

Downloaded from: ketabton.com

لمر، پوهنه، بزرگر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه. جرګه راغله. لښکر پرشاشو. رمه څرېږي.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او به تويې شوې. تيل، سوځېږي. اوړه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روښان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختټك ښه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاڅيدلې او په زاريوېې لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
هـ: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. ښيګڼه ښه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزګران دمني په کرکيله لګيا دي. نرخونه له پخوا نه جګ لاړل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وچړ کيدل، سيندونه وشنډل، بادونه وزغليدل، ستوري وڅرخيدل، کاينات وخوځيدل، دزيږندې او ودې له مخې بنديزونه لرې شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغير حالت) کې وي.
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زيری راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د مني فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

Downloaded from: ketabton.com

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:

الف: شخصي ضميرونه:

زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتې راغلی يم نو ته زماننواتي ومنه.

دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هيواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بيړه راغله.

شخصي ضميرونو مغيره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:

ما د ځان سره کرل ريبل تاڅه وکړل. ده يوه لاره جوړه کړه.

دې هيڅ ونه ويل. هغه خيال کړی وچې دا کار ډير اسان دی. هغې بې ځايه هلې ځلې کولې.

ده پر خلکو ملنډې وهلې.

ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:

مونږ حقيقت لټوو.   تاسو څېړنه کړې ده.   دوي د رحم زړه نه لري.

دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه يې زړه سواندی انسان اخلي.

د: استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:

څوک تا په کلي کې نه پريږدي؟ څوک لټوئ؟ څه کيږي؟ څومره ويل کيږي؟

مغېره شکل: چاوليد؟ چا ولټول؟ چابيره وکړه؟ چا وليکل؟

همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟

دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟

مغيره صورت يې: کومو بيره درلوده؟ څوومو راوړل؟

هـ: مبهم ضميرونه د مبتداء په توګه:

ټاکلي: څوک کارکوي او څوک ساعت تيروي. څوک راغلل او څوک رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوک به کار کوي او څوک به ساعت تيروي.

هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رايه وراندې کړه.

ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه ليدل کيږي. هر څه دلته پيدا کيږي. هيچاونه ليدل. هيچا پاملرنه ونه کړه. يو څوک راغی، بل څوک زما په کار نه پوهيږي. کوم يوه وويل، دلته هيڅ نه پيدا کيږي.

يادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواک ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

Downloaded from: ketabton.com

کتاب مې ورکړ- قلم مې ورورباخښه، کورېې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښيار دي. ليونی راغی. ويده هماغسې ناخبره پاتی شو. موړ د وږي له حاله څه خبردی. پلی د سپور له حاله څه خبردی. يا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتی صفات: کندهاری راغی. ويرجن ارمانجن ناست دی. ځمکه وال خپله ځمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلی صفت د مبتدا (فاعل) په حيث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. ليکونکی ليك ليکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلی لاتاست دی. رټل شوی خبرې نه کوي. ځپلی له ځان سره خبرې کوي.

يادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضميرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وايي (پ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د ليکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اورښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره يکارده. پالنه د ماشومانو له پاره يکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تيری کول لويه ګناده. ليکل اسان کار نه دی. ليکلو سترې کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمير (عدد) نوم وي:

1- په دې کې يوځي او يو راځي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وايي. لومړي ووېل. شپږم کوټې ته راغی. اتم لاپاتی و.

3- شل په څلورو تقسيمېږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتني زيات شمير مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکيبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زيات شمير مثالونه چې مخکې مور اوړي وو په دغه برخه کې راځي.

ب: ترکيبی: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زيات کلمات وي لاندې مثالونو کې يې ګورو:

Downloaded from: ketabton.com

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی شوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کیښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګ ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پتګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګ ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړېدو شول، د مینې اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زمانې توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلي خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمې او تودو ښېې واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زېړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیإي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوؤیإي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم م پرمیز پروت دی. کتاب ی ورك شو.

ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیإي او مضاف د مضاف الیه خه وؤاندې را ی چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ی په اوربل+ مالیدلی خال دی پ ی خندل یا اوبه د چین خوإې دي. پا ه د ور ورې ده.

Downloaded from: ketabton.com

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کیږي یعنی مضاف الیـه زیات شمیر توکي ولري.

1- دشین بخملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوږو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.

دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفی ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکیبونـه دیـوه صفت او یوه اسم د یو ځاي کیدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبیږي[1].

توره وریځ راببره شوه.

خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللي او به په بیرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بیرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سړي ورو ورو روان دي.

دریم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوږونه شوه. دې زماني د ځان سره نوي شیان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوړه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغیره شکل).

څلورم: عددي ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید.

2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول.

4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پېړۍ ده.

6- یولس تنه سړي کار کوي.

7- درې هلکان سیند غاړې ته راغلل.

8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کیږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

---

[1] **یادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه بآبا، حمیـد بآبا، میرویس نیکـه، زرغونه انا**...

Downloaded from: ketabton.com

پنځم: مبتدا (مسند الیه) عطفي ترکیب وي:

الف: (یو توکیز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بریالی او اڅك راغلل. 2- وړانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادۍ له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګیا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- وږي او تږي ناست دي. 2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.

3- زورور او کمزوري سره معلوم دي. 4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.

5- څورونکي او خپه کوونکي خبره ده. 6- جوړ او روغ یې سره پرېښودل.

7- لانده او وچ یودي. یا وچ او لانده سره یودي.

ج: په مبتدا کې ضمیرونه د عطف په ډول وي.

1- زه اوته به د وطن په پرمختیا کې هڅه کوو. ته او زه به سره یو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کارونه سره وویشل. دا اودی سره خور او ورور کیږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسې او مونږ څه کوو، مونږ او تاسې ټول رانده یو. دوی او هغوی پلان جوړوي. هغوي او تاسې څه کوئ.

شپږم: مبتدا ، فاعل استثنایي ترکیب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړیئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غیر د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکیب وي: ستا ورور بریالی راغی.

چې ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شیدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکې جمله:

که چېري په یوې جملې کې دوه یا زیاتې مبتداګانې (فاعل) د یوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښایستو کې مرغۍ او ګلالۍ بلبلې خبرې شوې.

2- د هیواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

Downloaded from: ketabton.com

3- د ښوونځيــو زده کوونکــو، د دوترونــو کــار کوونکــو، د پوهنتونــو محــصلانو، د کارخــانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

يادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نيمګړي) ترکيبونه هم د مبتدا په توګه راځي چې البته دلته يې د ټولو راوړل د هر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تبا شول، ښه نا ښه ګډ دي. کلي کلي نړيږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کيږي. يو يو راروان دی.

2- اخلي پخلي کيږي، سابه مابه پخيږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل) هم لکه د (مبتدا، مسند اليه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند اليه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دڅه کوي، څه کيږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالونه ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتيجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړښت له مخې ساده (يوتوکيز) مرکب (دوه توکيز، ترکيبي) او پــه متعــدده توګــه ســره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کيــږي يــا بــه فعلــي غونــډوي او يــا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې يــو پــوره فعــل او يــا فعلــي ترکيــب (غونــډ) وي د فعلــي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه يې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه ياديږي. نــو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ويشل کيږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډيرو نورو ژبو لکه روسی[1] فارسی او داســې نــورو کې هم شته او په همدغه ترتيب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کيږي، نو په دغه اســاس پــه پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ويشلی شو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك، کابل چاپ** 1370 **لمريز کال.**

[1] **پ.ا. ليکانت، معاصره روسي ژبه ک د ساده جملو نحوي سيستم، مسکو.** 1974 (17-43-46) **مخونه.**

Downloaded from: ketabton.com

اسمی جمله: هغې جملې ته وايي چې مسند اليـه او مـسند (مبتـدا او خبـر) يې دواړه نومونـه وي يعنـی د مبتـدا او خبـر بـرخې يـې داسـمي غونـډونو (اجزاو) څخـه ترکيـب شـوي وي او د يـو اسـناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيـدا کړی وي يـا پـه بلـه ژبـه داسـمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند ، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي[2].

پـه اسـمي جملـو کـې (خبـر، مـسند) د کـلام بېـلا بېلـې اجـزاوې (نومونـه، صـفتونه، ضـميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غيـر مـستقيم حالـت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځېږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لارې مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غېر اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅې لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماڼۍ ړنګه ده. هواروښانه ده. کتـاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پېژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوی.

په دوبي کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي. ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب څومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه زه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوې برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

Downloaded from: ketabton.com

7- خبر اضافي ضمير وي: دغه کور زمونږ دی. دغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.

8- اسمي خبر د پوښتنې (استفهامي) ضميرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی ليك د چادی؟

9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډيرې سرېږي يو دی.

10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب يوازې او يوازې پخلا کول دي.

11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زړه کړه د کوچنيانو له پاره روزنه او پالنه ده.

12- د ترکيبونو (غونډونو) په توګه د اسميه خبر څرګندونه:

1- د اضافي ترکيب په توګه:

خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.

2- د اضافي ضمير ترکيب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.

د پوښتنې له پاره: دغه سړی د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟

3- توصيفي ترکيب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پياوړی شاعر دی. روغتيا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغی ده!

همدارنګه صفات د قيد په توګه هم توصيفي ترکيب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کيږي: نن ډيره ښه توده هوا ده.

4- د شمير (عددي) ترکيب په توګه د خبر څرګندونه: علم يوه رڼا ده. يوه اوونی اووه ورځې ده او اووه ورځې يوه اونی ده. دروژې مياشت دېرش ورځې ده. په ساعت کې اوس خلوربجې دي.

5- خبر د يو ظرفي ترکيب په توګه: نمراو سپوږمی په اسمان کې دي.

ملالی په کور کې ده. کتاب پرميز باندې دی. قلم تر ميز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

Downloaded from: ketabton.com

فعلي جمله: هغه جملې دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي.
په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندېږي.
همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توکيز (ساده) دوه توکيز (اشتقاقي، ترکيبي) وي.
ترکيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړېږي البته د ساده او (ترکيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو* کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:

ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه ښار ته ځم. تاريخ درومي.

ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.

اشتقاقي او ترکيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دې اوبو، به پوريوځي.

بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کيږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.

بريالی خپلو هيلوته نژدې کيږي. دوي په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کيږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.

په دغو جملو کې ليدل کيږي چې خبر د بشپړو ترکيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

---

* 1- **پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه ترکيبونه، کابل.** 1327.

2- **محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل،** 1324 **(د فعل برخه)**

3- **هربريت پنزل، پ تو رامره کابل،** 1340.

4- **داکتر زرغونه، پ تو رامر، کابل،** 1360 **درس ستتنر (د فعلونو برخه).**

Downloaded from: ketabton.com

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتداله پاره څو خبره ذکر شوي وي، که چيرې په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې ددوونه زيات فعلونه (خبر) (اسمي- فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددې خبر لرونکې جملې په نامه ياديږي لکه: دی له قهره پاڅيد، کښيناست، ويې ويل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګ پورته وغورځيد، کښته وغورځيد، له ډيره قهره غلی شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز ګڼل کيږي.

مفعول: هغه څوك ياشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي ياور رسيدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چېرې په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: بريالي. . . وکړه. بريالي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والي چې د فعل د معنا څرګندونکی يا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووايو بريالي يوه وکړه. يابريالي کلبه وکړه. يابريالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو ګرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولی دا خبره به يو څه د غوروړ هم وي ځکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند اليه) ګڼل کيږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايي ځکه چې د فعل اثر ورباندې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامره دويم وك كابل، كابل د معارف مطبعه** 1370 **لمريز كال.**

Downloaded from: ketabton.com

نیغه او مستقیمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقیم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړیکي ساتي. مستقیم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مګر د فعل د ګردان له مخې او د جملې له ترتیب څخه پېژندل کیږي.

په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري یوازې د (زه- ته) ضمیرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غیر اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماویني، زه تاوینم، دی تاویني، دی ماویني).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښیو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.

2- دراڼیو غړ به ټیټ کړم، لکه چې دوړې راغلې، زه به کړکۍ هم وتړم.

3- اوس ته غوړ ونیسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراڼیو غړ، کړکۍ، غوړ مستقیم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

یادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند الیه وظیفه لري. غونډه کیږي، د کورغل نه نیول کیږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزاوې (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده یا یو توکیز کلمات:

1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالۍ کمیس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه : ملیار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه منه وخوړه.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعیت باندې سترګې پټې کړلې.

3- ضمیر د مفعول په توګه: (1) -ده زه ولیدم. زه دی وینم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه کوي. دوي مونږویني.

په مغیره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسی، ما، تا شخصي ضمیرونه دي د مفعول په توګه.

Downloaded from: ketabton.com

2- ملالی دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا ، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.

3- استفهامی ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته څوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:

ستا څوك په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کار ده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو کې څه، څوك، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توګه.

4- ټاکلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول ويني.

ناټاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.

5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کېږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.

يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو کې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توګه راځي لکه (زه دې وپېژندم) دی يې وليد . زه مو خبر کړم.

6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. ورې يې بوت. زاړه يې لرې کړل. کاږه يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد . يا ناروغان وليدل.

7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد . يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ کړل. دويم درېيم يې وغوښت.

8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليکوونکی وينم چې ليکنه کوي.

9- مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه: دی ځنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.

ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توګه:

1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سرايښې ده.

د افغانستان راتلونکی زمونږ په فعاليت او لياقت پورې اړه لري.

2- ملالۍ تور قلم وموند . مليار ښکلي ګلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.

هفه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.

3- کليد افغاني د خوشحال ختك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د کتاب په وروستنۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

Downloaded from: ketabton.com

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو کې 1- اضافی ترکيب 2- توصيفی 3- عددي 4- مبهم ترکيبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي ترکيب په توګه:

اول زړه ښه کړه ديار ښه په بوس اوکنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د ټوپك كا.

5- مصدري ترکيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاټېرى کول نه غواړي. تيرى کول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا کارګڼي. پر چا باندې سترګې سرې کول څه معنی لري. مطالعه کول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په ترکيبی ډول: څاروي خوراك ښنباك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تکراري ترکيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- كتابونه كتابونه مې وليكل. غرونه غرونه مې چپه کړل.

2- كورمور دې جوړ کړ كه نه. غنم منم يې په ځای کړل. په دغو مثالونو کې زيات تاکيد ليدل کيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لرې) مفعول:

په پښتو ژبه کې دغه ډول مفعول هم د کلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغيره حالت کې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت کې راځي او په جمله کې د يوه نوم حالت او دريځ څرګندوي (ټاکي) زمونږ ګرامر ليکونکو (له، ته، لره) دلرې مفعول نښې ګڼلي دي. لرې مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له کبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مرکز حالت داداتو له مخې څرګنديږي يعنی د كوموكو موپيشينو او پسينو سره په كوم يوه نحوي حالت کې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته کتاب درکوم. 2- جرګه کلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له کور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وکړئ. په دغو مثالونو کې تاته، کلي ته، بريالي ته، له کور څخه، له دوي څخه ارتباطی حالت کې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

Downloaded from: ketabton.com

څنګه چې د جوړښت او معنا د افادې له مخې د اداتي ترکيبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې د دغو ترکيبونو راوړل دومره ضروري نه برېښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ويلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعيت، سبب، علت، ملتيا، تم ځای، پيل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قيدونه مفعول فيه، د فعل مبدا او پيل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعيت او حالت د قيود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې ټولې برخې د ارتباطي حالت سره يادېږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابريکې کارګرانو پرون په فابريکه کې په تلوار له خپلې فابريکې څخه خپلو کورونو ته يو شمير ضروري شيان راټول کړل.

په دغه جمله کې د فابريکې کارګران (فاعل مغيره حالت) پرون (د زماني قيد) په فابريکې کې (مکاني قيد) له خپلې فابريکې څخه (پيل ځای) په تلوار (حالتي قيد) خپلو کورونوته (دفعل مقصد ، سبب) يو شمير ضروري شيان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قيدونه: قيدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کيږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قيدونه زيات شمير نه لري خو زيات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکيبی شکل سره په جمله کې دقيد وظيفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پيشينو او پسينو سره راځي. په جمله کې قيدونه په اصلي او غير اصلي حالت سره هم راځي.

1- قيد په ساده او ترکيبي ډول: الف په جمله کې د ساده قيدونو مثالونه: مسافر ډېر تږی دی. ملنګ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (يوستوی) قيدونو په توګه وظيفه لري.

2- په جمله کې د ترکيبي قيدونو بېلګې:

الف: قيد د يو پوره بشپړ تکراري ترکيب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسيد. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځير ځير کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځير ځير سره له دې چې قيدي مطلب ورکوي خو تاکيد هم دی.

Downloaded from: ketabton.com

ب: چې قيد د يو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکيب وي. ادم خان او درخانۍ پټ پـه پټـه د يوبل ديدن کولو.

ج: قيد له يوه نوم او پېشينې په مرسته ترکيب وي: په 1919 کې انګريزان زمونږ له هيواد څخه په تيښته وتښتيدل.

د معنا له مخې د قيد ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قيد: د فعل څرنګوالی او حالت ورځني ښکاره کيږي. دغـه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قيد مثالونه ډير دي خو مونږ يې يـو څـو د بېلګې په توګه رااخلو:

1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راويښه شوه.

2- دوي په خوښه کار کوي. 3- له ډيره غمه په زوره خندا کوي. 4- له ببرې سمدستي وتښتيد

5- زه خوشحال کمزوري نه يم چې به ډارکړم. په ښکاره ناري وهم چې خوله يې راکړه.

چې يې تللم په خندا خندا ديدارته اوس يې دروممه په ژړا ژړا مزار ته.

6- وروغوندې پرده پورته کيږي او يو څوك نا اشنا غوندې سرې رانتوځي.

7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- تورپيکـۍ لـه خپلې خوابې سره پـه زوره زوره لګيا ده.

9- د سيند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپيدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمير -کميت) قيد:

د فعل اندازه او درجه ښيي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه کاله سره ونه ليدل.

مـا څـو ځلې درتـه ويلي دي چې دا ښـه کـار نـه دی يـا (څوواري). پـه دې ورځـو کـې بيځـې نـه معلوميږي يا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پيژنو: هيواد پرمونږ بې شانه ګران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قيدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړيږي تاسې په څه وجه مروريا ست يـا پـه څـه سبب مرور ياست.

ستاله لاسه هيڅ ارام نه کيږي. ماشومانو ته له ببرې خوب نه ورځي.

دغه خلك په غلانيول شوي دي. دوي يې په کنځلو له کوره ويستل.

Downloaded from: ketabton.com

4- د مقصد قید:

ددې قید څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګندیږي. د خداي د پاره راشه! ستالیدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خدای له پاره، ستالیدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قید دنده ترسره کوي.

5- د شك قید: خدای زده کله به راشي، ګوندې سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکید قید: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي ښه پاك ووینځه. دغه سړي سوچ لیوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قیود:

د فعل د پېښیدو شېبه او وخت څرګندوي، د زماني قید هم د لفظ په لحاظ ساده او یا ترکیبي وي.

1- د ساده زماني قیدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پرون له ننګرهاره راغی. نن هر څوك خپل دوست او دښمن پېژني.

په ترکیبی توګه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لاپریکړه نه ده شوې. یا تر ماښامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډیر کلونه تېر شول. په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قید د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سباکې معلومه شي.

8- د ځای قید:

د فعل د پېښیدو ځاي (چېرته، د کوم ځاي نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه ښیي. دا هم په ساده او ترکیبی توګه راځي.

د پیل ځای او تم ځای په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه کیږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو کې هورې، دورې، بهر، چیرته، هلته د ځای قیود دي.

2- په ترکیبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

Downloaded from: ketabton.com

له کوم ځایه راغلې، تردې ځایه پورې راغلې. په الماری کې څه شیان ځای شوي دي. په کاله کې کښینه، د سیند په غاړه یوه کښتۍ وه.

د ځاي قید د یوتکراري ترکیب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودریږه 2- کلي په کلي وګرځید 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه یا زیات څو قیدونه د یوه **فعل** تابع وي او یوې ټاکلې پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مینه په ډیره تلو سه په بیړه بیړه یې ځانونه د ګلونو د خندیدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډیر د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښایسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کښونو، د کندهار او کابل په دربارونو، د غزني په یادګارونو، د پکتیا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاریخي درو، د کسي غره او سپین غره په څوکو، د خیبر او تاتړې په تړو، د سوات او بنیر په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګیت په ځنګلونو، د بستي او ګواد رپه بندرونو کښته پورته وګرځید.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډیر درزاو د روز) د حالتي قید ښودنه ده او نور ټول د ځاي قیدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قید ترمنځ یو عطفي رابطه او اضافی رابطه لیدل کیږي. په پښتو ژبه کې دغه ډول متعد د قیدونه زیات مروج دي.

Downloaded from: ketabton.com

څلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې)

د ژبې د ژبنیو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتیجه ترلاسه کیږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتیاوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بیانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بیا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سینتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوي نه دي څکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (لیک) په اساس تجزیه کړې ده، خو په ډیرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځینې داسې نحوي عناصر شته چې یوازې په تلفظ (وینا) کې څرګندیږي او په لیک کې نه څرګندیږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پیوستون، بیلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې تـه کومـه خاصـه پاملرنـه نـه ده شوی، په تېره بیا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نـه ده، مګر د خج و په باب په ډیرو ګرامرونو کې او یا په ځانګړي توګه خواره واره مواد لیدل کیږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتین (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوك (12 مخ) کې د خج د اهمیت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوي دي. د درونډ او سپك خج یادونه یې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) کې د خج یادونه یې هم کړې ده. د زیاتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج پـه بـاره کې څېړنـه د ډاکتـر بیچکا لیکنـه ده، چې ترجمـه یـې د 1348 کـال (د کابل مجلی په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځینـو فعلونـو او ترکیبي کلمـو د خـج پـه باب ځینې ژبپوهنیز پرنسیبونه وړاندې کړې دي. د زیات تفصیل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج یا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونیم (غږیزواحد) پـه بـاب څـه ضـروري څرګندونې وړاندې کول بې ځایه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږیز سیستم له پلوه پر دوو برخو بېلیږي:

Downloaded from: ketabton.com

يوې ته كتاريز او بلې ته سر كتاريز) وايي. كابل مجله 1355 كال لومړۍ ګڼه) او يا د كتاريز او غير كتاريز په نومو سره ء ياديږي.

پـه انګليسـي، روسـي ژبـو كـې كتـاريز غـږونو (فونيمونـو) تـه Segmental او غيـر كتـاريز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وايي.

پوهاند رحيم الهام د دري ژبې د فونيمونو د تشريح په برخه كې د سيګمينټ Segment د پاره (مقطعه ء) او سوپر سېګمېټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع كړي دي. كوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنيو اصطلاحاتو له پاره ټاكلي دي. پوره سمون كولی شي. څنګه چې د پښتـو ژبې ددغـو اصطلاحګانو دپاره كومـه خاصـه نومونـه نـه لرونو د استعمال په ځينو برخو كې بـه د نومـوړو اصطلاحګانو څخه ګټه اخيـستل هم بې ځايـه نـه وي.

كه مونږ د پښتو ژبې (كتاريز يا غير كتاريز) اصطلاحات د انګليسي ژبې سره پرتله كړونو كټ مټ يو ډول مفاهيم افاده كوي. د پښتـو ژبې ټول واولونـه او كانسو نينټونـه كتـاريز غـږيز واحدونـه (فونيمونـه) دي. مګـر غيـر كتـاريز (سـوپر سـيګمېنت) غږونـه (خـج، اهـنګك، لحـن) غـږيز واحدونـه (فونيمونه) نـه دي. د خج د څېړنې په برخه كې د ژبپوهـانو تـرمنځ د نظرونو بېلوالی ليـدل كيـږي. ځيني پوهـان خج فـونيم ګڼي مګر ځيني بيا خج د فونيمونو پـه ډلـه كې نـه ګڼي. د دواړو نظريـو خاوندان ځيني ذهنی اوعيني دلايل هم وړاندې كوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فـونيم) ونـه ګڼل شي د يو څه منطقی استدلال سره سم دواقعيت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائيد لپاره ګورو:

فونيم هغه غږيز واحد (ټوك) دی چې:

1- نه تجزيه كيدونكی دی 2- خپلواك دی (د مقايسې له پلوه) 3- سيګمېنت كتـاريز (مقطعـې) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونكو ژبنيو واحدونو (مورفيم، كلمه) غږيزه بڼه جوړ وي. 6- معنا لرونكي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غړي (الوفونونه) يې په صـــوتي لحاظ غږيز

يادونه: سيـ مينت تعريف او سوپر سيـ مينـ په باپ معلومات په لاندې ماخذونو كـ شته.

1- **ل. ل. بولانين، د ننۍ روسي ژبـ فونولوژي (فنيتيـ ا) د عالي وونـ ي خپرونه، مسكو** 1970.

2- **د اوسنۍ روسي ژبـ رامر، د علومو خپرونه، مسكو،** 1970 **د.د ن. يو شويدووه په مسئوليت اولار وونه.**

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتياوې نه لري، يوازې د كلمو د معنا په تغير او د غږيزې بڼې په توپير كې رول لري. د خج او فونيم يوبل څرګند او جوت توپير دادی چې خج د غږيز

Downloaded from: ketabton.com

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو (غږیز واحدونو) یو داسې څرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څپه یز جوړښت کې جوتیږي.
مثلاً: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا، ر، ي) برخی دي. ولې پـه همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا خج چې پر لومړۍ یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکـاري) پـه کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یـا څرګندیږي پـه معنا ، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنی ښکارکوونکی. همداسی نور مثالونه.
اوس چې د سبګمینت او سوپر سیګمنت په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو پـه بـاب د خـج، اهنګ او الحـاق پـه نومونـو سره څرګنـدوني او څېړنې شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې درې ډوله خجونه (دروند ، منځنی متوسط) او سپك) او درې ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدرانګه وایي چې ښـایي درې ډولـه الحـاق (خلاص Open) جزیي (فاصلوي Hyphen) او پوره (التـصاقی Close و مومـو او ورپـسې د خـج او فـونیمي تغییـر، دافګـسونو خـج، د خـج تغییـرات سـره د مثـالونو ښـودلي دي. وروسـته تـردې د جملو د خج او اهنګ په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضـیحات ورکـړي دي او د عروضـي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شتـه دي، چې مونـږ یې د موضـوع د اوږدوالي لـه کبلـه ورنـه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملـو د پاره ولیـدونکی او سـوالي جملـو لپـاره جګیـدونکی اهنګ په ګوته کوي مګر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول ښېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نومولی. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسـو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریځ د جملو د اهنګ ټاکونکی هم وي.
خج معمولاً په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګ له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.
اهنګ په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. څنګه چې لیـدل کیـږي تـر اوسه پوري پـه پښتـو یـا فارسي ژبو کې د اهنګ ډولونه درې یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګ، جګ اهنګ، منځنی اهنګ او ټیټ اهنګ. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:
1- تورپیکی راغله. 2- تورپیکی راغله.
3- تورپیکی راغله! 4- تورپیکی! راغله.

Downloaded from: ketabton.com

په پورتنيو جملو کې ترتيب او تشکيلوونکي اجزاوې کټ مټ سره يودي پرته له څلورمې جملې څخه، ولې د اهنگونو له مخې معنوي بېلوالی يې پيژندل کيږي.
د نحوي تجزيې له مخې زمونږ پورتني مثالونه يعنی هره يوه جمله چې (معنوي توپير سره لري) درې تشکيلووئکي برخې لريز دوې برخې يې په ليك کې ځرگندې دي لکه:
توريپيکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېليږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند اليه) او دوهمه برخه يې فعل (مسند) دی. دريمه برخه يې په ليك کې نه انځوريږي په دې حساب بېل بېل اهنگونه په دغو جملو کې د څلورو جملو معنا ټاکي يعنی د اهنگ توپير د جملې د معنوي نوعيت سبب گرځي.
په دې توگه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانگړنې په جلا توگه په گوته کړو.
اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصيات:
د يوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېړ نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بيلول غواړو:
الف: اهنگ: په ژبه کې اهنگ دا وازد ټيټېدو او لوړيدو يو ډول زيروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډيرو ژبو په څېر داهنگ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو يو خاص اهنگ لري. د اهنگ بدلون او توپير د جملې د معنا د بدلون سبب گرځي. که څه هم د جملې جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنگ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بيلوي.
د اهنگ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سواليه، تعجبي، ندايي باندې ويشل کيږي[1].
که چېرې جملې د ليك د نښو له مخې بيلې کړای شي نو دا به يوه نيمگړې هڅه وي. د جملې د ډولونو ويش د معنا له مخې د عروضي خصوصياتو له مخې کيږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ويشنې شوې دي هغه هم اټکلي خبره ده مگر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموينه د جملو د عروضي ځانگړنې (اهنگ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] **ولوانوه. ل. زما يانکوايا. س. الف د خارجی محصلينو د پاره د ژبپوهنې درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه،** 1973، **(41-36) مخونه.**

Downloaded from: ketabton.com

داهنګك له مخي وځېړلې شي نو د جملې ډېر ډولونه به هم ځرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملى د ځپلواهنګو نو په مرسته بيلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړي دی.

1- خبري اهنګك: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګك دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ بېلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګك د پاره Intonation=I نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي ښه، خبري جمله: IC –1

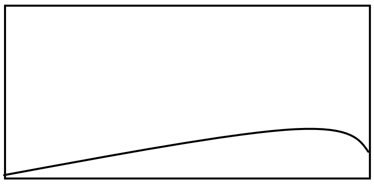

پسرلى د خپلو خوږو وږمو سره راورسيد. د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتنې اهنګك: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتنې کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګك لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

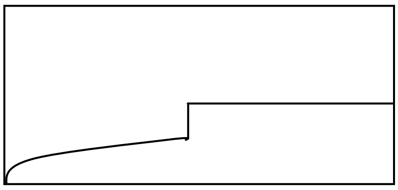

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ ځوك ستاسی پوښتنې ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګك ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

Downloaded from: ketabton.com

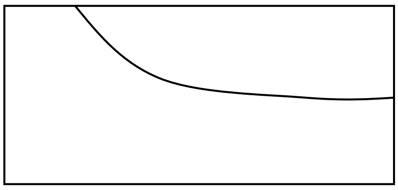

IC –4 همدارنګه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توګه وي هم يو بل ډول اهنګ چې په توګه راغلی دی. اهنګ په پای کې لوړيږي.

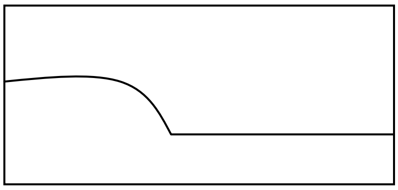

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسي؟

يادونه: هغه استفهاميه جملې چې ځواب يې هويانه وي اهنګ يې جيګېدونکی وي او د نورو استفهاميه جملو اهنګ په هغه برخه کې لوړيږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملې اهنګ: هم ټيټ پيل کيږي او بيا پورته مخ په ځوړ پای ته رسيږي مګر کله داسې هم پېښيږي چې لوړ پيل پريوتی پای ته رسي چې دا بيا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.

1- څه کارونه يې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کې خج:

هره ژبه د خج ځانګړی سيستم لري او په هرې ژبې کې د خج دريځ په کلمه (لغت) او جمله کې يو له بله توپير لري. خج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانګړتياوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کې داسې ژبې هم شته چې خج يا لغوي خج نه لري مګر داسې نورې ژبې دي چې خج لرونکي وي دغه خج لرونکي عناصر د ځانګړو خصوصيتونو او موقعيتونو له مخې سره توپير هم لري. د نړۍ په ځينو ژبو کې لغوي خج يو معين او ټاکلی ځای لري خو په ځينو نورو ژبو کې بيا د موقعيت او ځای له مخې متحرك (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفيم) ځانته ټاکلی خج لري خو دا هم بايد زياته کړو چې د ټولو کلمو د خج موقعيت يو ډول نه دی په ځينو کلمو کې پر لومړي څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځينو کې

Downloaded from: ketabton.com

پرمنځنۍ څپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنۍ څپې لکه (ګټه، تللی وو) خج راځي بیا ځیني کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختېګر، ختېګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې څپه د بې خجه څپې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې څپې دغه ځانګړتیاوي په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زمونږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (څپې) په عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه څپه نسبت بې خجه څپې ته په زیات فشار سره ویل کیږي. 2- خجنه څپه نسبت بې خجه څپې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې څپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه څپې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنی پرکومې څپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه څپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرک (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډیر ارزښت لري، یعنی خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډیره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ څپې) ځاله، اشیانه.

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ څپې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ څپې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ څپې) (خوږه) (قند).

یادونه: په داسـ حالتونو کـ چـ هلته خج بدلون مومی معمولا د رامري صیغو د جوړ ـت د بشپړونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارور ـنی اخیستل کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو رامري صیغو بـ لمتون یوازینۀ لاره داوي چـ د خج په واسطه یو له بله وپیژندل شي لکه (کـ ینه) خج پر لومړۍ یادوهم ـپـ باندې ولـ یني او ـتونکي مورفیمونه هـ کله بـ خجه نه وي لکه د جمع لاحق (ان، ونه) او فعلي لاحق (وو).

Downloaded from: ketabton.com

ښکاري- (خج پرلومړۍ څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستۍ څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلی صفت)
تېره – (پر لومړۍ څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستۍ څپې) د پڅ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړۍ څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستۍ څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګانې ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستۍ څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړۍ څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستۍ څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص):
ننوت: (خج پر لومړۍ څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.

که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنې يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته درووند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورى. او لنډې ويل کيږي.
همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.
دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه.
زه کورته ځم. يا ماليك وليکه.

په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.
مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

Downloaded from: ketabton.com

(چیري- څه) او داسې نورو فورمونو په ذریعه سوالیه کیږي. ولې که فشار پر (څم) او (ولیکه) فعلونو باندې زیات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. یا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دویونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بیانو د پسرلي د راتګ مفهوم زیات ارزښت لري او پسرلي ته دویمه درجه ارزښت ورکول کیږي. همدغه راز په سوالیه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبیق وړ ده.

ج: بیلتون او پیوستون (فصل او وصل):

بیلتون یا وقفه په ترکیب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکیبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفې) له مخې د جملو په پای کې یوه جمله له بلې نه جلا کیږي.

پیوستون یا اتصال: په ترکیبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پیوستون ګڼل کیږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوینا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکیبونو یا جملو کې د بیلتون یا پیوستون ضرورت لیدل کیږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پای او پیل سره یو ځای جوخت وویل شي یوه معنا او که بیل او جلا یعنې په یو څه ځنډ سره وویل شي، نو مطلب بدلیږي، دلته باید دا په نظر کې ونیول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملې او یا ترکیب کې څه شی دی او یا خو په ځینو ځایونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کیږي یا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې یو څو مثالونه راوړو. په دې لاندنیو جملو کې بېلتون او پیوستون په ښه توګه روښانه کیږي.

1- بریالی حیران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېرې حیران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند الیه له متعلقاتو څخه وي نوپاتې برخه یې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه یو بل مثال:

Downloaded from: ketabton.com

فریــاد فریــادي لاړ لــه دنیــا نــه ارمــاني
د مــرګ قاصــد تــه ګــوره راځــي ناګهانــه

د لومړي بیت مطلب د مخکنیو جملو په ترتیب سره پیوستون او بیلتون په توګه لولو لکه:
فریاد فریادي، فریاد، فریادي مګر په دوهم بیت کې د مرګ قاصد تـه ګوره راځي ناګهانـه، پـه اصل کې داسې لوستل کیږي. د مرګ قاصد ته یعنی وقفه (مکث) وروسته لـه (تـه) ځخه، مګر که (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پیوست ونه ویل شي او څه پـه ځنډ سره وویـل شـي نـو بیـا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بیا د دویـم شخص ضمیر پـه توګه مفهـوم ورکوي چې د مطلب تېکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حیانه کوي.
بیلتون: دا زما- نه حیانه کوي (نفی، له ما ځخه) مطلب دی، پیوسـتون: دا زمانـه) حیانـه کـوي.
دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وینو:
1- سورګل، حیران حیران کتل.
بیلتون په لومړي سرکې (سورګل) ځخه وروسته یو څه ځنډ خامخا راځي چې حیـران حیـران کتـل د فعل قید په تکراري توګه ښیي او د فعل له پاره پیوستون ګڼل کیږي. د فاعل سره د پیوسـتون لـه پاره سورګل حیران، حیران کتل.
چې دلته سورګل حیران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حیـران د نـوم (فاعـل) مربوطـه برخـه جوړوي او دوهم حیران د فعل سره اړیکي لري. خو که چېرې د فاعل سره جوخت ونه ویل شي نو بیا به داسې معنا ښندي.
1- بریالی، حیران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد ، غمجن لاړ.
په دې ترتیب حیران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو ځخه دی یعنی د جملې دفعل سره یې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قیدي معناګانې ښندي یعنی دغه صفتونه د قید په توګه وظیفه ترسره کوي. یادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سـوي اهونـه یـې لـه خولې نـه پورتـه کیـږي. پـه دغـه جملـه کې دوه ځایـه د فـصل او وصـل مثالونه وینو:

Downloaded from: ketabton.com

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وريسي (اهونه) وويل شي نو دغه د اضافي ترکيب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د يوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکيب کې (زړه سوی) مضاف اليه او اهونه مضاف ګڼل کيږي. خو که چيري دا ډول ويل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بيا (زړه) مضاف اليه او سوي اهونه (توصيفی ترکيب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بريښي.

دويم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کيږي او که بيا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کيږي) دلته بيا منفی فعل څرګنديږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دويم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصيتونه (ځانګړتياوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفيمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکيب ته (غونډ- جمله) پرته له نحوي ځانګړنې (خصوصياتو) څخه جمله نه شوو يلای مګر هغه الفاظ او مورفيمونه او (غونډونه) چې يو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکيب، غونډ ورته ويلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفيمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بيانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکيبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو يا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل يا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نيول کيږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) يووي يا (جمع) ډير کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد يا جمع په شکل راوړل کيږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

Downloaded from: ketabton.com

که فاعل ښځینه جنس وي فعل ورسره په ښځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطآبقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړی- دویم – دریم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري.
د نحوي وضعیت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لازمي او متعدي)
یو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.
دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.

د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:
الف: په لازمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:
لازمي فعل په تېره زمانه کې:

1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.
3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.
5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لازمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

Downloaded from: ketabton.com

2- لاژمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتيره) زمانه کې د فاعل سره:

1- زه ستاليدو له پاره راځم	مونږ ستاليدو له پاره راځو.
2- ته زما ليدو له پاره راځې	تاسې زما ليدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما ليدو له پاره راځي	دوي زماليدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېيم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه يو ډول تصريف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله ليکم	مونږ مقاله ليکو
2- ته مقاله ليکې	تاسې مقاله ليکئ.
3- دی مقاله ليکي	دوي مقاله ليکي.
4- دا مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه ليدم	پلوشې مونږ ليدلو
ملالۍ ته ليدې	وريښمينې تاسې ليدلئ.
زرمينې دی ليده	ګل پاڼې دوي ليدل
زرمينې دا ليدله	ګل پاڼې دوي ليدلې[1].

بله بېلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند، خپل تاريخ، خپل قوم، خپل هيـواد يـې وپېژانـد خپلـه خـاوره او خپلـه ختـه يې وپيژند له. . . او که نه دغه يې ونه پيژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاريخ، خپل قوم او خپل هيواد هر يو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد، مذکر ګڼل کيږي نو فعل يې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپيژاند)

[1] دجنس، عدد، شخص دربواؤوله مخى سمون لري.

Downloaded from: ketabton.com

سمون لري. او بیا (خپله خاوره) (خپله ختږه) د مفعول په توګه ښځینه مفرد جنس دی او فعل یې ښځینه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنیو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډیرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نیشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند الیه) وظیفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائیب هم وایي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړیږي. اوس نوي پلانونه جوړیږي.

تاسې ځورول کیږئ. دوي او مونږ ځورول کیږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسې) دوي او مونږ مفعول (نایب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه ولیکل شول
ځمکه خړو به شوه	ونې پرې شوې
مضمون ولیکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرینه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرینه، جمع) دي. فعلونه یې هم د مفرد او جمع صورتونه ښیي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځینه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځینه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

یادونه:

Downloaded from: ketabton.com

(په پښتو ژبه کې کله په يوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کيږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه يوازې د مفعول تابع ګڼل کيږي[1] لکه:

دا ليك د ملالۍ له خوا ليکل شوی دی.   دا ليکونه د ملالۍ له خوا ليکل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل يو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حيثيت لري لکه: دا هلك وهل غواړي،   هلته تلل غواړي.   ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګ لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګ لري، خو بيا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او يو اسمي جز (نوم، صفت، قيد ، عدد) سره يو ځای اسمي، فعلي ترکيبونه يې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قيد) هم د جنس عدد له مخې د فاعل يا مفعول سره سمون ښيي.

بيلګې: د ناتيرې زمانې بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تيرې زمانې بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

ميلمانه لانده شول. کوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلي صفات د نژدې او لرې تېرې زمانې په ترکيبونو کې هم د اسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لکه:

زه تللی يم (مذکر) زه تللې يم (مونث) يا سږکال ښه باران وريدلی دی، سږکال ډېره واوره وريدلې ده.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك 1370 لمريز كال.

Downloaded from: ketabton.com

همدارنګه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولې په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورایه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (ميوه) مفعول يې د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او(ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی يا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو.   زه به منې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلي وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او دفعل څرنګوالی او کيفيت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې [1]د فعل سره فعلي غونډ جوړوي، نوځکه که چېري يو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع یاورسره سمون کوي. يا په بله وينا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريف کيږي لکه:

1- د لازمي فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېري قيد د لازمي فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د خپلواکۍ په جشن کې توند توند ګرځي (ګرځيد).

ملالۍ د خپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت څرګندوي:

زه دغه ليکوال پوخ پيژنم	زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم
زه دغه ليکواله پخه پيژنم	زه دغه ليکوالې پخې پيژنم

---

[1] مطلقی أل   ترکيبونه د جنس، عدد، شخص له مخ   د فاعل او فعل سره سمون   ي.

Downloaded from: ketabton.com

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره يو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دويم توکی يې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قيد په تيره زمانه کې:

ښېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند.	(مفرد مذکر).
مادغه ښځه پخه وپېژنده	(مفرد مونث).
مادغه هلکان پاخه وپېژندل	(جمع مذکر).
مادغه تور سرې پخې وپېژندلې	(جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قيد په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتيره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړل کيږي.　　ډوډۍ تودې تودې خوړلې کيږي.

2- تيره زمانه:

ډوډۍ ګاني سړې سړې خوړل کيدې.　　ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نايب) دې نو فعل او قيود يو ځای ورسره سمون ښيي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړی د عدد بيا د جنس او وريسې د شخص له مخې برابرتيا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) مطابقت:

ليدل کيږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل يا د مفعول دپاره تصريفيږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل يا مفعول سره تابعيت او مطابقت څرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد يا جمع وي نو فعل يا خبر هم د مفرد يا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند اليه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ويده دی.　　2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.

3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی.　　4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالې ګرمه ده.

2- فاعل (مسند اليه) د جمع عددوي:

Downloaded from: ketabton.com

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.

- دوي لا خبرنه دي.   دوي د چا نوکران دي.

- د پښتونخوا په سیمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.

- دوي لاخبرې نه وې چې کډې رواني شوې.

د مفعول مثالونه:

ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد ، مذکر).

اڅك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد ، مونث) ملالۍ کتابونه ولتهول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).

ده کتابونه ولیکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې ولیکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا ، که د جملې فاعل (مسند الیه) د جنس له پلوه ښځینه جنس وي نو بیا (**فعل**، مسند) مونث راوړل کیږي. او که نارینه جنس وي نو بیا **فعل** مذکر کارول کیږي.

د مبتداء او خبر سمون په اسمیه او فعلیه جملو کې لازمي دی.

1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه. 5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.

په اسمیه جمله کې:

1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.

په اسمیه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي **فعل** د نژدې والي په وجه د خبر تابع کیږي.

مسند الیه + مسند + اسناد

1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).

ظلم ګناه ده.   علم رڼا ده.   علم روښنایي ده.   څورونه ظلم دی.

د **فعل** سمون د مفعول سره د جنس له مخې:

الف: مفعول (جمع مذکر) + **فعل** (جمع مذکر).

ګلان وکرل شول. دیوالونه اخیړ شول.

Downloaded from: ketabton.com

ب: مفعول (جمع مونث) + **فعل** (جمع مونث).
مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وویشل شوې.
مفعول د (نایب فاعل) مسند الیه دنده تر سره کوي.
په ماضي متعدي معلوم فعل کې د **فعل** مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:
الف: فاعل + مفعول (مذکر) + **فعل** (مذکر).
مالیار باغونه اوبه کړل. مالیار ګلان وکرل.
ب: فاعل + مفعول (مونث) + **فعل** (مونث).
بڼوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.
بڼوال د ګلانو سرې سپینې ګیډۍ راوړلې.
یادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر یا جمع مونث حکم لري او **فعل** ورسره په هماغه توګه سمون کوي.
الف: 1- دا چاینکونه او پیالې ماتې شوي دي. 2- پیالې او چاینکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوې دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند الیه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې **فعل** (مسند) باید د هر یوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.
که په جمله کې د جملې فاعل یا مفعول (1-2-3) وګړي وي **فعل** ورسره سم د (1-2-3).
وګړي له پاره سمون کوي.
الف: فاعل (مسند الیه) لومړي شخص + فعلی ریشه + د لومړي شخص مقید مورفیم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.
په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بیلګه:
1- زه یوې فیصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کیدای نه شم.
ب: فاعل (مسند الیه) دوهم شخص + فعلی ریشه + د دویم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه ته راغلې. چیرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

Downloaded from: ketabton.com

ج: فاعل دریم شخص + فعلی ریشه + د دریم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځیني نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کیږي.

1- په هغو جملو کې چې مسند الیه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضمیرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل یا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:

فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):

هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).

کاغذونه پر میز پاندې پراته دي.

مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرمیز باندې پرتې دي.

دویم: په هغو جملو کې چې فاعل یا مفعول (مسند ،الیه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (یو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکیب سره د قاعدې له مخې د نژدې فاعل یا نژدې مفعول تابع کیږي.

1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند الیه، مسند .

د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.

یا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی یا په دې توګه:

د حمید بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.

همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند الیه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نژدې مفعول سره سمون لري.

دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.

دریم: که چیرې مسند الیه (فاعل) یا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بیا مسند (فعل) نژدې فاعل یا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.

نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] یو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

Downloaded from: ketabton.com

ثلورم: كه چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند اليه) يا نايب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لكه:

ښځينه نومونه	1- نارينه نومونه
نوم + او + نوم + فعل	نوم + او + نوم + فعل
ملالۍ او تورپيكۍ لاړلې	اڅك او بريالى لاړل.
پاڼه او لښته راروانې دي.	زمرك او اڅك راروان دي.
ملالۍ او غازې ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.	

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذكر

مونږ اڅك او زمرك وليدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او تورپيكۍ وليدلې

پنځم: كه د جملې فاعل يا مفعول دوه نومونه يو نارينه او بل ښځينه جنس د عطف په صورت كې راغلي وي فعل د جمع مذكر په توګه راځي لكه:

فاعل

نارينه + او + ښځينه

اڅك او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځينه نوم + او + نارينه نوم

ګلالۍ او ځلمى له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذكر) نارينه او (مونث) ښځينه

ماناك او منېه وخوړل

Downloaded from: ketabton.com

مامنه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او یا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاکې دي. او به رواني شوې

2- غنم پاك دي. په کرونده کې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده کې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره **فعل** دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لکه:

1- هغه اوبه تويې کړلې. 2- بزګر غنم وکړل. 3- په ژرنده کې غنم يې اوړه کړل.

4- په تيم کې يې تيل راوړل. 5- دوي ډير غوړي وخوړل.

اووم: که په جمله کې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو ټولو اعدادو سره **فعل** د جمع په توګه راځي لکه: دوه لاړل. دري کښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور-پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. درې مې وليدلې، څلوريې وپرځول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت **فعل** د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضی **فعل** سره راغلی وي لکه:

دوي د ځان سره ښه کرل ريبل کړي دي. مونږ ورسره ليدل کتل وکړل.

ده وهل کړيدي. هغه ښکنځل کول.

نهم : الف) که د (څو، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا **فعل** د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو کښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دی؟ څوك ناست دي؟

ب: که د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله کې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، **فعل**) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وکتل.

Downloaded from: ketabton.com

4- څه مې وليکل يا ونه ليکل.

5- نه يې څه وکتل او نه يې څه وليدل.

2- څو دې راوړل؟ څو يې وخوړل؟

3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زيات وخوړل؟

مرکب ترکيبي بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: يو څه مې وليکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه يې ليکلي دي.

لسم: په هغو جملو کې چې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضميرونه وي په دې معنا چې د يوه نه زيات ضميرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند ، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.

الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.

زه او ته به سره خبرې کوو.

2- لومړی شخص + او+ درېيم شخص + فعل

زه او (دی يا دا) به سره ګورو.

3- لومړی شخص دوهم شخص + دريم شخص + فعل

زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.

ب: دويم شخص + او + درېيم شخص + فعل

1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.

2- ته او هغه به راشئ.

3- (دا ، دی او ته به ولاړ شئ.

په لوړ و مثالونو کې ليدل کېږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صيغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتيب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتيب مسايل:

---

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومؤي شخص تابع وي.

- شخص د دوهم تابع کيإي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

Downloaded from: ketabton.com

په اصل کې ترتیب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ یو ټاکلی نظم او ترتیب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بیا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.
د یوې جملې د اجزاو د ترتیب څخه مطلب په یوې جملې کې د جملې درغنده توګونو (مورفیمونو او کلمو) د پرله پسې راوړ لو ترتیب او د هغو اجزاو نظم او ترتیب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نیول کیږي. په لاندې توګه یې شرح کوو:
اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتیب:
لومړی د جملې اساسي غړي (**فاعل**، مسند الیه) او (**فعل**، مسند) په پام کې نیسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دریځ په باب څرګندونه وشي ښایي دا زیاته کړو، چې په پښتو ژبه کې یوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:
الف: مبتدا (مسند الیه فاعل) چې په جمله کې دیوه اسمي توکي یا اسمي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
ب: خبر (مسند-**فعل**) چې په جمله کې د یوه فعل یا فعلي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
په دغه اسمي او فعلي ترکیبونو (مسند الیه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتیب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړنې لري.
په پښتو ژبه کې یوه ډېره لنډه جمله یوازې د یوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند الیه وظیفه تر سره کوي.
لکه: ګور + م ولاړ + و تللی + وم پاځیدلي + یم.
(که څه هم دلته د مستقیم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).
همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکیبونه اداتي ډلو ترکیبونه هر یو ځان ته یوه جمله جوړ وي.
پاځیږه! دلته راشه! خبره واروه!
لاس اوږ دوم. ورتېل شو. هلته راغلی.
په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسینو (خاتمو) په واسطه څرګندیږي. لومړي درې مثالونه ددویم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بیلګه ددویم شخص جمع جملې ښیي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته یا حذف دی.

دویم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کلیمو) ترتیب:

Downloaded from: ketabton.com

څرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې يوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند اليه او مسند) څخه جوړه يا ترکيب شوي وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل يا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او يا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند اليه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بيا مفعول ځانته يا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند اليه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قيدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتيکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حيث راځي. يوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکي برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند اليه او مسند متعلقات هر يو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نيسو.

الف: د مسند اليه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پيل يا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي يعني فاعل (مسند اليه) اصلي زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکي لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پاي کې (نوم) راوړل کيږي.

دمسند اليه توابع د صفت او بيان په توګه يا د تاکيد په شکل او يا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتيب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(يوازې د يوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قيد + صفت + نوم) ډير هوښيار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکيد + قيد + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښيار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکيد + قيد + صفت + نوم) يو خورا ډېر هوښيار هلك + راغی.

معينه ټاکلی عدد + توصيفی ترکيب:

اشاره + عددي مرکب ترکيب، دغه يو خورا ډير هوښيار هلك + راغی.

Downloaded from: ketabton.com

په دې ترتیب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار الیه د مخه ذکر شوی دی او اړیکې ددغو ترکیبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد ، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکیب وي نو د قاعدې سره سم مضاف الیه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف الیه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅید

د ځلمي کشرى ورور + راغی

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بریالی شو

د ځلمي تر ټولو یو کشرى ورور + راغی

په دغه ترکیب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضمیرونه، عددونه، قیدونه، ادات ارتیکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بیا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قیود راغلي وي هغه هم زیاتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قید ونه یویې د زماني او بل یې د ځای په خبر کې راغلی وي نو د زماني قید د ځای څخه یا بل کوم قید او مفعول څخه دمخه راځي. د ځای قید کله هم د مفعول څخه وروسته راتلای شي.

لاندینی بیلګې ګورو:

فاعل ________________________________ (فعل)

زه -- راغلم

زه -- پرون راغلم

Downloaded from: ketabton.com

دی -- پـرون لـه ننګرهـاره راغی

دی -- پرون له کندهاره کابل تـه راغی

اځک پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.

اځک له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.

بل مثال: متعدي فعل:

مسند اليه ________________________ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	يوکتاب	لولم
زه	يو ډير ښه کتاب	لولم
زه	نن يو ډير ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې يو ډير ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالۍ د خور هغه ښه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکيب يې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکيب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه (فاعل) دريځ:

په وړاندې پاڼو کې مودا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند اليـه (فاعـل)، د جملې پـه سرکې يا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډيرو ځايونو کې پوره سمون لري.

څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډيره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډيرې بيلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سريا پـه منځ کې د قيـدونو څخه وروسـته يـا خو کله د جملې په پای کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند اليه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمې کولو په نيت واړول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

Downloaded from: ketabton.com

3- کاروان بېرته راوگرځید په کندهار کې یې د میرویس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځاي وموند.

4- د سهر سیپیدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګیالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وېرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (وړمه) خپره شوه.)

په پورتنیو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپیدې، قافلې، رهبر، ننګیالی کاروان، د پوهنې رڼا ، پښتو وړمه د جملو مسند الیه، فاعل په توګه ښودلي شو او د جملو په لومړ یو (سر) برخو کې راغلي دي یوازې (د پښتو وړمه) د نایب فاعل په توګه د جملې مسند الیه د قیودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځاي لري.

ب: مسند الیه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زیات اهمیت له کبله د مفعول یا قیودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غمیدلي خلك مانه دي لیدلي. د سیلاب مخه چانیولې ده؟

2- د زماني د قید څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سیمه او ورشو کې لکه برېښنا وځلوله.

3- دمکان قیدنه وروسته: خو او شا د پښتو پېلوځي ولګیدل.

د زمان او مکان قیود یو په بل پسې د مسند الیه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ویشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بیا د افغان شوم

په لومړي بیت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو) فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وې لیلا که له تابیل شم
د هجران په تیغ به زه په زړه غلبیل شم

ج: مسند الیه (فاعل) د جملې په پاي کې:

Downloaded from: ketabton.com

دغه طريقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه مميزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپير لري.

مثال:

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې ياد کا ډير عالم

په دويم نيم بيتی کې (ډير عالم) د فاعل په توګه د بيت په پای کې راغلی دی.

هرګز به توبه نه کړم د ښه مخ له ننداروه زه   شيخان پيران دې واوري دايم وايم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستۍ برخې کې راغلی دی.

په پښتو کې دمسند (فعل) درېځ:

الف- : هسې خو په حقيقت کې فعل (مسند) دجملې په پای کې راځي لکه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- کوم کام چې يو ځل د ازادۍ خوند بيامومي نو بيا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسۍ پښوته نه اچوي.

3- په سبا باندې ميرويس خان د کندهار ټول اولس راغونډ کړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ کې:

دجنون ځنځير مې پريوت وګريوان ته
چې په زړه مې ستا د زلفو سودار اغله

په اول بيت کې (پريوت) د جملې فعل دی.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه
که د علم رهنما کاندي پيدا شوك
زړه زما ډك دی له ميني د وطن
خپل وطن ماته عزيز دی تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سرکې:

Downloaded from: ketabton.com

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتیب زیات لیدل کیږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځینو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به یې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس یو څو نور مثالونه راوړو.

راغلــــه لیــــونی لـــــیلا پـــــه نــــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکـــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
یا: یم اتل د زما نوزه   د تاریخ د کار ناموزه

دریېم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والـی قاعدې:

الف: دلته باید ووایو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمـو ترتیـب ډېـر سـاده او اسـان دی او دجملې بـرخې، اول مـسند الیـه بیـا مـسند او دریـیم (ربـط) (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي پـه ساده او ازادو جملـو کـې لومړی فاعـل بیـا فعل یا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځی مګر په مقیدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قیدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمی، متعدي)
تور	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وایي
3- فاعل	غیر صریح مفعول، صریح مفعول- فعل
بریالي	ماته یو قلم، راکړ.

4- فاعل + قید زمان + قید مکان + غیر صریع مفعول + صریح مفعول + فعل

بریالی	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

Downloaded from: ketabton.com

5- فاعل + قید زمان + د مکان قید + د حالت قید + مفعول + فعل

بریالی نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي

په دې توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کیږي. لومړی د ظرف قیدونه بیانور قیدونه او مفعول راځي او په پای کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځای قیدونه راغلي وي، د زماني قید تر مکاني قیدد مخه راوړل کیږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قید زمان، حالت، پیل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهمیت له مخې وړاندې وروسته کیداي شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار دیوه دوکاندار څخه خپل زوي ته یو کتاب واخیست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځاي مفعول راوړل کیږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمیر یې لږ دی.

ملالۍ پرون په کورکې ورټل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص یعنی پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کیږي لکه:

ما ځلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توریالی له ځانه سره کور ته بیایم

ما توریالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توریالی د بریالي سره یو ځای مکتب ته استولی دی.

په دې صورت کې علتي او معیتي قیدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

Downloaded from: ketabton.com

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکيد او ياد زياتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کيږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کيږي ولې د زياتې توجه او اهميت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.

يا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وړمو ورو او په خيال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زور ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کيږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواک ضميرونه وي د شخصي ضمير د غير اصلي حالت په ځاي راغلي وي نو مفعول ترېنه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه. دوي مې وليدل. او به دې راوړې. دی دې وليد.

5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتيب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسينی) په واسط څرګند شوي وي. لکه: سړی وينم. ډوډۍ وخوره. د تاکيد له پاره: څه وينې؟

6- په هغو جملو کې چې مستقيم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواک ضميروي فعل بيا د مفعول نه دمخه وي لکه وينم دې، ليکم يې، ګورم دې، جوړوم يې، پاڅوم يې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قيدونه د اهميت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وې. پرون زه په کور کې وم. په هيواد کې څوك کار کوي. په هيواد کې خلك کار کوي. په فابريکه کې کارشته. ددغه ځای په ښکلې درې کې يو اولس ودان و. په منډه کې څوك لومړي شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.

په امريه جملو کې هم د ظرف قيدونه اول راځي بيا نور قيدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته يو ښه قلم واخله. سبا ته د سليم سره زمونږ ځای ته راشه!

Downloaded from: ketabton.com

د پښتو ژبی د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
(Contiuguos) او Noncontiuguos

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چیرې دغه نوموړې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوي ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړاي دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستۍ کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لرې والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړۍ برخې ته لیږد کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لرې دی.

بل مثال:

راغلــه لیونــۍ لــیلا پــه نــاز
ښکــار کــوي د زړونــو لکــه بــاز

Downloaded from: ketabton.com

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدي معین ترکیب جوړ کړي ولی فعل ورڅخه د مخه راغلی خو د فعل متعلق قید (په ناز(د خپل کاوندې (فعل) څخه لری راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) فعل او (په ناز) قید دبیت په پای کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د فعل سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دْغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي) سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دي.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندیږي:

په اصل کې یو استثنایي ترکیب دی یعني بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لرې والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او فعل لرې والی وینو.

4- خوشحال ختک پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوړلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوړلې) فعلي صفت د خپل کومکی فعل (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چېرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسېره د نحوي رابطې په

[1] یادونه: همدارن ه د جملی د نورو برخو له مخ د اي تغییر هم په ک راغلی چ بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

Downloaded from: ketabton.com

درلودلو سره يوه بله ځانګړتيا هم څرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهميت، د يوه ليکوال ياد يوه شخص دوينا په خاص سبك پوري اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وينو چې په هغه کې **فعل** د خپل فاعل (مسند اليه) نه دمخه راغلی وي او يا دا چې د مسند اليه او مسند اجزا د خپل ځانګړي ترتيب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عمليې ته Inverse وايي.

دلته مونږ لومړی د مسند (**فعل**) وړاندې والی له مسند اليه څخه په ګوته کوو: وينو چې په عادي جملو کې مسند (**فعل**) وروسته د مسند اليه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې **فعل** د جملې په پای کې راوړل کيږي مګر کله داسې هم کيږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځينو موارد وکی **فعل** (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډير اهميت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځي[1].

واورئ خبرونه! هلې وترئ ملاوې! وغروئ سترګې! لري شئ له مخې!

د قيد سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاکيد له پاره: لرې کړه دا جاهلان د دفتر د مخې نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر دارۍ په مقصد: وساته ځان!   پام کوه وروره!   ګوره اوردی!

5- د دعا اوښيرا په وخت کې لوی شي هلکه!   ميراث شي خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفې ساختمان ولري هم بدلونه د **فعل** په ترکيب کې وينو داسې څوك نه ووچې پرده يې بدنه ويلو او ددې د پاره يې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوري نه چې څه کوي.   کاکا چپ شه څه وايه مه!

تاکيد امر: زه مېلمه سړی يم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي **فعل** په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل،** 1370 **لمريز كال**

Downloaded from: ketabton.com

سره ددې چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځیدلای.

چې دغه ترکیب په دې توګه (ګرځیدلای نه شو) هم راځي.

2- سره د څپلو نه شوګرځیدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) لیدلی شو. یعنی د څپلو سره په ځای (سره د څپلو) راغلی دی.

8- قیود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کیږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته   2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بیا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

Downloaded from: ketabton.com

پنځم څپرکی

د جولې (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ویشل کیږي:

1- یوستوې (ساده)　　　　2- غبرګه (مرکبه)

اول یوستوې (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعریف) چې مود مخه د جملې په باب کړی دی یوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعریف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د یوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړیکی ونه لري یا دا چې له یو فعل او فاعل یا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او اوږده) باندې ببلیږي. د مخکنیو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتیجه تر لاسه کیږي، چې په پښتو ژبه کې یوستوې جملې په خپل نحوي چاپیریال کې په لندو او اوږدو (ارته) ویشلې شوې دي.

الف: یوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې یې د یوه مستقل مورفیم (کلمې) او یا ساده غونډونو څخه رغیدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) یا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.　　2- ګلان وغوړېدل　　　3- ژېړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: یوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر یو (مسند الیه، مسند) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بابا په دوا به کې د فوځ په تنظیم، ترتیب، روزنه او د خوراکي موادو په تیارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د یوه اوږده ترکیب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښیي.

Downloaded from: ketabton.com

- د ستارنامه د خوشحال خان ختټك د نثر يو غوره او مشهور كتاب دى.
- د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دريم ټولګي محصلينو نن په اتو بجو د كابل پوهنتون په كتابتون كې ستره او درنه مشاعره وكړه.

په دغه دويم مثال كې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډيروتوكونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوې جمله ګڼله كيږي، چې زيات مثالونه يې په ګوته كولى شو. اوس مو چې دساده جملو يادونه وكړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وكړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه كې د جملې معنوي ويش د عروضي خصوصياتو له مخې ښه پېژندلي كيږي. څنګه چې د مخه موهم يادونه وكړه، چې دغه عروضي برخه پوره نه ده څېړل شوې. مونږ دلته په لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر كې نيولو سره داسې يادونه كوو:

په پښتو ژبه كې د ليكلي او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انشايي (ناخبري) او داسې نورو باندې جلا شوي دي. د ځينو ماخذونو په اتبار د جملې ډولونه (خبري، سوالي، امري، تعجبى)[1] ښودلي دي ولى بيا ځينو (بياني، سوالي، امري، خطابي)[2] په ډول راوړي دي. همدرانګه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايي سره جلا كړي دي چې په انشايي جملو كې بيا استفهامي، امريه، تمنا يي، ندايي، قسمي، تعجبى، شكي، توبيخي، او تاكيدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې يوستوي جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او كيفيت بيان كوي. يا په بله وينا په هغې كې فكر د خبر په توګه بيانيږي چې ددغې جملې په پاى كې دليك نخښنه (ټكى) راځى. لكه:

ملالى د ميوند د جګړې زمرى وه.

د دستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دى. (توريالى پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېليږي:

---

[1] **پرويز انلري، دستور زبان فارسى، ايران،** 1352**،** 11 **مخ.**

[2] **محمد الله لطف دستور زبان فارسى، نحو، كابل،** 1360 **(**21-35**) مخونه.**

[3] **پوهاند صديق الله ر تين، د پ تو رامر،** 2 **وك، كابل** 1370 **لمريز كال**

Downloaded from: ketabton.com

دغه جملې د نورو څخه داهنګ، تون له مخې توپيرېږي. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهنګ فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګ يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پديده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفي توګه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالۍ کرکۍ پورې کوي.

دلته دکړکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دی چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کيږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دی. دا خو څه څرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفي خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې په واقعيت کې موجوده نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفی) ادات د فعل ياکومکی فعل نه د مخه راځي.

1- ستاليك نه دی راغلی، دلته رڼا نشته، څوك كار نه كوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتنې جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کيږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکې هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګ او فشار دی د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او په ليك دود کې د پوښتنې نښه د جملې په پاي کې اينبودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګ په توپير هم بېلېږي.

1- ښه ګلونه يې وکرل، (خبری) 2- ښه ګلونه يې وکرل؟ (سواليه) د فشار اهنګ لوړوالی دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په کوټه کې ته وي؟

Downloaded from: ketabton.com

2- د پوښتني دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاكلو او پېژندلو لپاره:

2 ثوك پرون راغی؟ پرون ثوك راتمی؟ چا كتاب راوړی و؟ كتاب چا راوړی و؟

2- ته ثوك يې؟ دا ثنګه قام خادم يې؟ ثنګه راغلې؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

ثه يې وويل؟	چېرته ځې؟	
1- ثه شی كوې؟	2- كوم پلوځئ	
كوم شي غواړې؟	كومې خواته ځې؟	
ثه ډول كتابونه غواړې؟	له كومه ځايه راغلې؟	
3- كله راغلې؟	ثه وخت راغلې؟	تر كومه ناست يې؟
4- ثومره خبرې كوې؟	ثومره دې په كار دي؟	ثونه اخلې؟
5- ثنګه راغلې؟	ثله راغلې؟	د ثه دپاره خبرې نه كويژ
ولې دې ونه ويل؟	دوی ولې ثه نه اوري؟	

همدارنګه استفهامي جملې د تاكيد په توګه:

تا خو دغه كتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د كلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم وركوي.

ايا په دې ثوك نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت كې هم راځي.

دا قلم لنډ دی كه اوږد؟ چای ښنبې كه اوبه؟ لكه چې خوب دې وړي؟ لكه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونكي مطلب او مقصد په كې د يوه كار غوښتل، د امر، حكم، غوښتنې، هيلې، بلنې مشورې اخطار په توګه وي. [1]دغه جملې هم په خاص اهنګ سره ويل كيږي.

1- كار وكړه!	ته نوره مه ژاړه!
2- راځه چې ولاړ شو!	بې ځايه خبرې مه كوئ!
3- ګوره رانه شې!	پام كوه رانه شې!
4- هلكان دې ولاړ شي!	

---

[1] پوهاند صديق الله رشتين، پ تو رامر، 2 وك كامل 1370 ل كال

Downloaded from: ketabton.com

5- خدای دې خير کړي!

3- **تعجبي جمله:** د حيرانتيا په حالت کې څرګندېږي.

تعجبی جمله د سواليه په توګه راځي ليکن توپيرېې دادی چې سواليه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه يې ونه کړل! څه ورځې وې! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړېږي.

4- **تمنايي جمله:** دغوښتنې او هيلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړېږي: کاشکې خپلو هيلوته ورسيږو، ارمان وسه مونه رسيږي.

5- **شکي احتمالی جمله:** چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حيران وي يعنی زړه نازړه. ښايي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخك به لاړشي که نه.

6- **ټينګاري جمله:** د تاکيد او ټينګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به يې غابنونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېرې دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسميه جمله:** په يو کار باندې د خلکو د يقين راوستلود پاره په يوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول څرګندوي لکه:

د وطن په پاکه مينه زه قسم خورم. خدای دروړښتيا وايم

8- **دعايه:** د خير اوښيګڼې دغوښتنو او څرګندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هيواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازيانو څښتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندايي جمله:** چې دندايي ترکيب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندايي ترکيب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړې نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د يوې برخې په توګه وي نو بيا د هماغه جملې د يوه غړي په توګه ندايي جمله جوړ وي.

ای خدايه! اې خدايه خير کړې!

Downloaded from: ketabton.com

بختورې!   اې ځلمو خبره واروئ!
او خپله خدایه! [1]

دويم : مرکبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه یادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم یو څه وغږېږو.

څنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنیو د ورو انسانانو خپل خيالونه او خپلې مفکورې د ساده جملو په وسیله بیانولې او مطلب ته به سره رسيدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلی چې د ساده جملو ځای مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعریفو نه او د ډولو نوویش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړی د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د لیکلي او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځایه چې ممکنه وي وښیو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښیونو لومړی باید دا هم څرګنده کړو چې د غبرګو جملو په برخه کې څومره ماخذ ونه[2] کتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظریې سره نژدې وینو ولې د مرکبو جملو په کلاسیفیکشن (ډلبندی) کې ځینې توپیرونه لیدل کیږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له کبله دغه ټولې نظرې نه راوړم بنايي په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] **یادونه: د ژ ‌ د وینا ‌ یني اشکال که ‌ ه هم د ساختمان له مخ ‌ به جمله نه وي ول ‌ کله هم په خپلواکه او مستقله تو ‌ ه را ‌ ي. ‌ یني ورته نیم ‌ ؤي جمل ‌ وايي خو دا خبره د یادولو وؤده چ ‌ دغه شکلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاکید. په جملو ک ‌ د خپلو مخکنیو او یا وروستنیو مفاهیمو له مخ ‌ د جملو سره معنوي رابطه ‌ ر ‌ ندوي لکه او ‌ ومره بده خبره ده! وای ‌ ه وشول! افسوس ‌ ه بد کاروشو! شاباس ‌ ه باس ‌ ه ‌ ه خبره ده! نه داس ‌ نه ده!.**

[2] **الف: د شوروي د علومو اکاأمی د روسي ژبی انستیتوت، د معاصرې ادبي روسي ژب ‌ رامر مسکو** 1970 **(652-741) مخونه.**

ب: پوهاند محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زبان دري، کابل پوهنتون 1340 (157-162) مخونه هربرت پنزل پ ‌ تو ‌ رامر کابل، 1340(207) مخ.

(ج) پرويز خانلري، دستور زبان فارسی، انتشارات فرهن ‌ ایران شهر پوره 1354 **(**243-247 –253**)**

(د) پوهاند صدیق الله ر ‌ تین پ ‌ تو ‌ رامر 2 **وك کابل،**1370 **لمريز کال.**

[1] **الف محمد ‌ ل مومند، د پ ‌ تو ژب ‌ لپاره بلخ** 1317، **(**335**) مخ.**

ب: محمد اعظم ایازي، پ ‌ تو قواعد، کابل، 1318، **(**200-209**) مخونه.**

Downloaded from: ketabton.com

د مرکبو جملو د پېژندنې او تشریح موضوع په زیاترو ګرامرونو کې یو ډول، نږدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه یو دی ولې د غبرګو جملو په ویش او ډلبندۍ کې څه نا څه د نظر بېلوالی لیدل کیږي. یوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ویل کیږي چې د دوویا څو یوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د یوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او یا دا چې غبرګه جمله د دوویا زیاتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوې وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوویا زیاتو ساده (یوستوې) جملو څخه جوړه او یوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره یوه جمله ځانګړې خصوصیات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ویشل شوې دي[2].

1- مرکبه (پیوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلي.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېلیږي:

1- په غبرګه پیوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقیه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوی Contrastive خلاقی Adversative بېلوونکی Disjunctive اداتو سره یو ځای کیږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حیثیت ولري. سره ددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلی کیږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی لیدل کیږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ویشل کیږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بیا په اوږده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کیږي:

ج: عظیم شاه خیال. صرف ونحو پ تو. پیږ ور (335- 345) **مخونه.**

(د) پوهاند ر تین پ تو رامر دویم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژب انستیتوت د معاصرې ادبي روسي ژب رامر، مسکو** 1970 (57 **او** 606) **مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 (439) –3-442-(369) 4- (134)-(362) **مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصرې ادبي روسي ژب رامر، مسکو** 1970 (656) **مخ.**

Downloaded from: ketabton.com

1- اوږده خپلواکه (پیوسته) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه یا دوونه زیاتې یوستوي اوږدې جملې سره یو ځای او ددوي ترمنځ معنوي یا لفظي ارتباط ساتل شوی وي په دې توګه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتي یا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوي) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو یوستوو جملو څخه لاس ته راغلې وي. دلته یوازې دوه یوستوې جملې د ارتباطي توري یاپرته له هغو نه یو ځای کیږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د یو بل سره درابطې او معنا له مخې په څو برخو ویشل کیږي چې پوره بشپړ مثالونه یې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ویل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعیت اړیکي او رابطه لیدل کیږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دریځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پیوستون ښیي، چې د غبرګې جملې تفسیر او پراختیا او یا د جملې د یوه توکي د بیان له پاره وظیفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتیب په بڼې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسیله ځرګندیږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د یو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره یوه یوستوې جمله د یوه فاعل (مسند الیه) او یو فعل (مسند) یا په بله وینا د یوه پرې دي کاتیفی (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب ښیي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکیبونه) دي چې بشپړ مطلب یې ځرګند کړې وي او د جوړښت له مخې د یوه فاعل او فعل پر ځای په کې دوه دوه یا زیاتې راغلي وي یا په روښانه توګه وایو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه یا څو یوستوې جملې سره یو ځای شوې وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خیال ساتل ضروري دې ځکه که

---

[2] د شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصري ادبي روسي ژب رامر مسکو 1970 (657-981) مخونه.

[3] د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژب انستیتوت، د معاصري ادبي روسي ژب رامر، مسکو 1970.

[4] پوهنوال محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زیان دري، کابل پوهنتون 1349 (159) مخ.

[5] محمد اعظم ایازي قواعد پ تو کابل، 1318 (206) مخ.

Downloaded from: ketabton.com

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مرکبې (غبرګې) نـه ګڼلې کيـږي او هـره يوستوې جمله ځانله ګڼله کيږي. او د مطلب ټکي به ورځنې په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د يوه مطلب د بشپړې ځرګندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو کې د يوستو جملو رابطه او اړيکي د کوم يوه ارتباط، عطفي، تـابعي تـوري يـا پرتـه لـه هغـو ترسره کيږي.

څنګه چې يوستوې جملې د معنا او جوړښت لـه مخې راز راز ډولونـه لـري نـو د غبرګـو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيليږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو يو ستوو جملو رابطه بـه ښه شان ځرګنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پيوستې (خپلواکې) غبرګې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د وو يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغـه جملې پـه نحوي توګـه سره برابرې او مـساوي حيثيـت ولـري ولـې پـه دغـه ډول جملـو کې يوستوې جملې يو تربله کلك تابعيت نه ښيي خو په نسبي توګه خپلواکې او مستقلې ګڼلې کيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او يو بـشپړ مفهـوم هـم ځرګنـدوي پـه خپلـو منځـو کـې معنـوي ارتبـاط هـم لـري. د جملـو تـرمنځ ارتبـاط او اړيکـي د ارتباطي، عطفي (نښلوونکي او بېلوونکي) اداتو په مرسته ټينګيږي چې په خپل ځای به يې يادونه وکړو. مګر کله کله هم دغه د عطفي اداتو ذکر په کې شوی نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پيوستې) جملې خورا زيـاتې استعماليږي او پـه بېـلا بېلـو صورتونو سره ځرګنديږي.

د شکل او جوڵې له مخې غبرګه پيوسته (مساوي) جمله:

د جوڵې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پيوسته) جملې پـه دوو ډلګيـو ښـودلای شـو. لنډه غبرګـه جمله او اوږده (منکشفه) غبرګه جمله:

Downloaded from: ketabton.com

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنده ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده 2- څوک تلل او څوک راتلل.

3- څوک به ځي او څوك به راځي. 4- کاروان روان دی او ته خوبونه کوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توکیز کلمات دي مګر په څلورم مثال کې لومړۍ برخه د جملې یو توکیز او دوهمه برخه یې دوه توکیز مرکب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونکو نښو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې یا دوي غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. کارونه ډېر کوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منکشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو کې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوې د دوونه زیات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه : ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندیښنه کې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوي.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې کلکې او سختې جګړې وکړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

Downloaded from: ketabton.com

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال ختټك به پښتني نړۍ کې د ننګ تورې او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هیڅ ډول مضمون کمې او خامي نه لیدل کیږي .

دا بل مثال:

زمونږ دتېولنې پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.

د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلي) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.

دغه ډول پیوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلي) سره بېلیدلای شي:

1- ازاده (پرانیستې): چې ددوو، دریو یا ډیرو جملو څخه جوړه شوې وي چې دغه شمیر نور هم لازیاتیدای شي په دې معنا چې غیر معینو یازیاتو جملو څخه دعطفي ربط او یا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:

کله به باران وریده، کله واوره وریده، کله به شین شو، شین به شو، وریځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.

2- محدوده (تړلي) غیر ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولاپه دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دریو ته هم رسیږي.

لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.

په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:

2- دده کارونه هم ډیروو او تګ هم وربه غاړه و.

3- دی باید راغلی وای مګر رانغی.

4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.

په همدې توګه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځیني پښتو اصطلاحګانې او متلونه هم ځاییږي لکه:

څه لوریځ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کیده.

Downloaded from: ketabton.com

دلته ګورو چې دغه خاصه ځانګړې اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو یوځای کیدنې سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یو ځای کیږي:

1- د عطف اوربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنی په غبرګو (مساوي) جملو کې د یوستوو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دریو ډلګیو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفي ادات چې د دواړو یوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چې اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د یوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوې یادرې پیښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسیږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار ګلان کري او دښن زو زان کري. 3- څوك به وطن ورانوي او څوك به وطن ابادوي.

په دغو دریو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابشپړې (استمراري). او 3- مثال دراتلونکې زمانې نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تیرې زمانې مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوې تلل او هغوی راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیك لیکه.

Downloaded from: ketabton.com

په دريو واړو غبرګو (مساوي) جملو کې د هرې يوې جملې فعلونه د تيرې زماني نابشپړ صورتونه ښيي.

کيدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مواردو کې راوړل شي. خو زيات استعمال د نابشپړو فعلونو دی.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:

الف: دوي به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.

ب: (او) د هغو يوستو جملو د پيوستون له پاره چې په هغو دواړو (دريو اړو) کې پېښې يا واقعې يو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړۍ جمله کې يوه پېښه ذکر شوي او ورپسې د بلې پېښې پېښيدنه په دوهمې جملې کې راغلي وي.

يا په بل عبارت د يوې پېښې پای او د بلې پيل وښيي دا ډول جملې په لاندنيو مثالونو کې ګورو:

1- زوړ کال تېر شو او نوی کال راغی 2- کارپوره شو او هندو غره شو

3- منی راغی او دونو پاڼې ژيړې شوې 4- باغ پوخ شو او باغوان يې کوړ شو.

په دغو مثالونو کې ليدل کيږي چې په هره جمله کې لومړۍ يوه پيښه ذکر شوې يا سرته رسيدلې او بيا په دوهمه جمله کې د بلې پېښې پېښيدنه راغلې ده.

دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلي صورتونه د تېرې زمانې بشپړ حالتونه ښيي.

همدارنګه په دې لاندينۍ امري جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.

لکه : ورونو راشئ او د خپل هيواد د ابادۍ د پاره کار وکړئ.

دلته هم لومړي د يوه کار غوښتنه کيږي او بيا په دوهمې جملې کې د بل کار غوښتنه کيږي.

په پښتو ژبه کې غير له دې داسې مثالونه هم شته دي چې د غبرګې (مساوي) جملې لومړۍ يوستوې جمله يې د فعل بشپړ (مطلق) او په دوهمه يوستوې جمله کې يې نابشپړ (غير مطلق) فعلونه راغلي وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.

لکه: زوړ کال تېر شو او نوې کال راروان دی.

دلته په دغې جملې کې (تير شو) او (راروان دې) دوې مختلفې زمانې ښيي يعنی (تېر شو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرګندوي.

Downloaded from: ketabton.com

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکې جملې چې ماناګانې يې سره بيلې او مخالفې وي سره تړي لکه:

1- نوم يې خان دی او کورېې وران دی 2- سرېې لوی و او فکرېې خام و.

3- هندو سترې او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوويو ستوو جملو ترمنځ پيوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،ليکن، يوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (ادات) هغه يوستوې جملې سره يو ځای کوي چې د جملو ماناګانې يې د يو بل نه خلاف او يا مقابل طور سره بيان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو يوه لويه ذخيره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتين).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ويلې دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتي غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زياتو ختيځ پوهانو په نظريه پښتو، سانسکريت او ستاد خوږ وخويندو په نامه يادېږي مګر اوس په کې يوازې پښتو ژوندی ده. (رښتين)

2- د کوه تور په لمنو کې ډېر خلک کښېته او پورته ګرځيدلي دي مګر د حق او حقيقت رڼا هر چانه ده ليدلې.

3- د هر يوه له سترګو اوښکې توې شوې مګر د اسمان له سترګو يوه او ښه هم تويه نه شوه.

ج: (نو)

(د سيمنار د شروع کيدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د ليکلو خبر راکړی شونو ما ژر ژر د يو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتين)

يادغه بل مثال: ما درته ويلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډې کوم معلوم ويونکی نه لري بلکې د ټول اولس يوه شريکه پانګه ده.

Downloaded from: ketabton.com

اڅك سنك نه څوروي بلكې ټول خلك يې څوروي.

هـ: (ولې):

(داسې غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښكاري)

ما ډير صبر وكړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) ټول په كارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په كوټه كې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په كامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل كال كې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونكي) چې دوه يا درې يوستوې جملې سره يو ځاى كوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو كې د دواړو يوستو جملو څخه يوه پېښنه تر سره كيږې يا تراجرا لاندې نيول كيږي او يا يوه د بلې پر ځاى راځي.

په پښتو ژبه كې عطفي ادات لږ دي چې يو دوه مثاله يې ښودلى شو.

يو د (يا) او بل (كه) توري دي چې سره نژدې مانالري. دغه توري (ادات) (يا-كه) هم مانيزدي. په غبرګو (مساوي) جملو كې د هرې يوستوې جملې په سركې راځي او يا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ : 1- دوې خبرې كولې يا غلې ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (يا) ادات راغلى دى ولې داسې ډير مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) كې لرو، چې د (يا) ادات دوه ځلې يكې راغلى وي يعنى د هرې يوستوې جملې په سركې يو يو ځل راغلى وي:

لكه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سركې:

1- يا يارشه يا بيزار شه.		2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته ځه يا لويو كوروته ځه.

او يا دغه لاندې ښكلې شعر ګورو:

يا به دابې ننګه ملك باغ عدن كړم		يا به د پښتنو كوڅې كړم ويجاړې (غنى خان[1])

د (كه) له پاره مثال:

خوښه دې ده كه خوښه دې نه ده.

---

[1] د (يا) سره په ينو وختونو ك د (خو) (او) عطفي ادات هم استعماليږي چ البته د تاكيد مفهوم وركوي.

Downloaded from: ketabton.com

دوي په خپلو کارونو لګيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوې) جملې کيدای شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهنګ ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوې جملې دويلو داهنګ، لحن په واسطه سره تړل کيږي مګر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېليږي.

لکه: (1) د ژمي واورې شروع شوې، هر څوک تياري غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدې کړ او دی له دې خبرې نه هيڅوک انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بابا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګ شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانګړې جمله ده او ددوي ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتې دې نه وي چې د دوويا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفی اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وينو. د بېلګې په توګه دا لاندېني متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګ سوړ شو ميړی تود شو.

3- په غار موږې وګټه په سيورې يې وختېه

4- سترو ګټله هو ساوو څټله.

5- زه پور غواړم دی لاتور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړی دی. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع ښودلی شو.

1- غله ته وايي غلا کوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايې پتيرې پخې کړه.

3- يو له لوړې مري بل يې سرته پراتې لټوي.

Downloaded from: ketabton.com

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافی یا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کیږي، چې د معنا له مخې یو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کوربې کوربې دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کیښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځیني نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکه: غرونه و جړکیدل، سیندونه وشنېدل، بادونه وزغلیدل، ستوري وځرخیدل، کائینات وخوځیدل، د زیرندې او ودې له مخې بندیزونه لرې شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د پسرلي ښکلې څېره رابر څیره شوه. (ربښتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته تړون ښیي.

2- کله هم داسې پېښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یو شمیر یوستوو جملو سره یې تړون او پیوستون مونږلي وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په بیابیا (تکراري) توګه راغلي وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یو ځلې راوړل کیږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروری نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي.

لکه:

ډیریې مال بدیې حال، ږیره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

Downloaded from: ketabton.com

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا یو تن یا یو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کیږي مګر په نورو برخو کې یوازې فعلونه راوړل کیږي:
اوښکې خوړونه شو، بیا سیندونه شوه او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وڅلیدې.
5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکیب شوې وي په یوه وخت کې د څو پېښو، واقعو او پدیدو اظهار به هم وي. یا په پرله پسې توګه او یا یوه جمله د علت او معلول په توګه یا د نتیجوي شکل په توګه راځي او یا د یو بل سره په مقابلوي توګه راغلی وي.
کندهاري کوچیان هر پسرلی د پامیر او چتې ځمکې ته ورخېژي او بیا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزیږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (یوه یې اصلي او بله یې فرعي) وي یا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه یې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د یوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعیت رابطه ده یا په بله وینا یوه د بلې تابع وي.
په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بیان وکړي او د نوموړې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کیدونکو په نامه یې هم نومولی شو.
تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:
هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.
هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.
په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.
لکه : نوی او ښکلی ښار مې ولید چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطیه سره یې تړون موندلی دی.

Downloaded from: ketabton.com

په دې حساب د جملې لومړۍ برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کيږي[1].

ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.

لکه: کله چې دوي دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.

غبرګې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا پـه لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې هم د نورو غبرګو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوږ د و جملو باندې بېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرګو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرګو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توګه يې بېلول غواړو، ولی دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې د معنا له مخې په لاندې توګه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.

لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.

ب: ويلې شم، چې په نړۍ کې ډېرې کړکېچنې مسئلې شته دی.

ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- **تشريحي جملې**: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرګندونه کوي. پـه دغه ډول غبرګو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توګه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! کابل** 1370 **لمريز کال.**

Downloaded from: ketabton.com

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعیت ښکارندویه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل یا مفعول یو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل یو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

یا دا مثال: څمکه هغه سوځي چې اور پرې بلیږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اورپرې بلیږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استـفهامي، اشـاري، ربطي ضمیرونه په دغه برخه کې زیات راځي.

1- څوك چې وزګار شي یاغل شي یا بیمار شي.

2- څوك چې د خپل هیواد سره مینه لري هغه د خپل وطن د لوړتیا له پاره زیار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پېژني او یا دده نوم یې اوریدلي وي هغه دا هم مني چې خوشـحال ختك د پښتو ژبې لوی نومیالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې لیدل کیږي چې دجملو په لومړیو برخو کې د (څوك چې) ربطی ضـمیرونه د فاعل په توګه او دوهمې برخې یې (هغه) د اشاري ضمیرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسې هم کیږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضمیرونه رانه شي او هماغـه مطلب څرګـند کـړي. لکه:

1- څوك چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هـو سـایي نـه شـي مونـدلی. دلته د لومړۍ جملې پـه ارتبـاط دوه نـورې جملې هـم د عطف پـه توګـه راغلـي او دوهمـه جملـه کـې (هغه) اشاري ضمیر حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره ځان ستړی نه کړي ښه سړی نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضمیرونه په غیر اصلي حالت کې راځي.

لکـه: چاچې زه کارتـه نـه پرېـشودم هغـه ماشـومان وو. یعنـی ماشـومان وو چـې زه یـې کارتـه نـه پرېښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بایللي دي هغوی تل په عزت یادیږي.

چاچې غته چوکۍ غوښتله پیدایې کړه.

Downloaded from: ketabton.com

په مرکب ډول: هر + څوك + چې:
هر څوك چې كوښښ كوي كامیابیږي.
- هر څوك چې له دښمنه تېښته وكوي نو تل پېغور ورته پاتې كيږي.
هغه + څوك + چې:
2- هغه څوك چې خپل خپل كارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هيڅكله نه ستړی كيږي.
دغه ډول جملې چې د ټاكلي ربطي مركبو ضميرونو (هر څوك چې) په مرسته جوړې شوې وي نو فعل معمولاً په حاليه (ناتيره) زمانه كې راځي. د (هر څوك چې) مغيره شكل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعدي فعلونو سره راځي. لكه:
هر چاچې زحمت ګاللی وي راحت به يې ليدلی وي.
هر چاچې كاركړی وي نتيجه به يې لاس ته راوړې وي.
داسې جملې هم لرو چې يوه تابع جمله يې د تېرې زمانې مطلق فعل ولري او بله (اصلي جمله يې د راتلونكې زمانې فعل وي.
هر چا چې ښه كتاب وليكه هغه ته به انعام وركړ شي يا (وركول كيږي) يعنی د فعل بشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.
هر چاچې كار وكړ ګټه به تر لاسه كړي.
د (هغه څوك چې) له تركيب سره تابع مركبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمير راتلل د ارتباطی ضمير سره خاص د تاكيد او اشارې مفهوم زياتوي مګر كيدای شي چې په دغه ډول تركيبونو كې (هغه) ضمير هم حذف شي.
لكه: هغه څوك چې د وطن د پاره زيارنه شي ګاللی ښاغلی سړی نه دی.
- هغه څوك چې د ډير احترام او ستاينې وړاو پر مونږ ډير حق لري زمونږ نيكونه دي.
په مغيره صورت كې:
هغه چاچې په وطن سر قربان كړی دی په تاريخ كې به روښانه ستوری وي.
هغه غبرګی جملې چې په دواړو جملو كې يې فاعل يا مفعول يو څيز، (شی) وي:
څه د (چې) د ربطي تابعيت سره:
1- څه چې وي هغه به وي. څه چې كيدل هغه وشول.
2- څه چې په پښتو ادب كې تر اوسه پورې ليكل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

Downloaded from: ketabton.com

3- هر څه چې کیږي، هغه به کیږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې یو مشهور لیکوال د تالیف او تصنیف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کیږي.
4- میرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري با ارزښته دیوان یې لیکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کیفیت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مینه لرم چې د وطن سره مینه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول ځرګندویه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسیله تړل کیږي. په اصلي جملې کې ضمیرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکیبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او څرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه څرکندوي.
1- زه څه وینم چې ته یې نه وینې.
2-زه څوک غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکیبی ډول:
1- زه هغه څوک خوښوم چې د وطن رښتیني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پیدا کیږي.
3- دوي هغه وعدې چې خلکو ته یې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی یې لولي ښې موضوعګانې لري.
یو بل مثال: زما داسې ګل خوښیږي چې ښه وږم ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

Downloaded from: ketabton.com

په پورتنیو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ یو تابع جملو کې یې شرح او توضیح ګانې شوي دي. یعنی د اصلي جملې د مفعول په حیث په څېرمه (فرعی) جملو کې د هغوی د حال کیفیت وضاحت او څرګندونه ده.

یو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلې وي.

څه فیصلې چې پښتنو لیکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلې دي باید له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما لیدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعیت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وایم هغه مني.

چې چاڅه ووي هغه ماوکړل.

چې چاڅه ټوټکې راوښودلې هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کیفیت څرګندوي:

لکه : اڅك چې یو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) یا **فعل** حالت او کیفیت بیانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، **فعل**) حالت او کیفیت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمیر او کومکي **فعل** (نږدې او لرې) وي او بیا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظیفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ یوازینی کار به داوي چې خپل هیواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصیفي ترکیب په توګه:

4- دا یو ډیر ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پیدا کیږي.

5- دده یو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: ادیب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قید راغلی وي:

Downloaded from: ketabton.com

د افغانستان ډیر خلك داسې دي چې خپله ځمکه په خپله کري.

8- خبر د مقدار او اندازې ضمیر په توګه:

لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه یې نه کیدله.

9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمیر سره د ترکیب په توګه:

د هر اولس ډیري خوږې کیسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.

10- خبر د یو اشاري (توصیفي) ترکیب (غونډ) په توګه:

حمید ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زینې ایښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.

11- تابع خبر عددي ترکیب وي:

دادریم وار دي چې زه راځم او ته نه یې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.

1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښیي.

لکه: ځیني جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوي دي چې یوې کلمې غونډې وي.

داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنګه داسې:

دوي داسې کلك ویده شوي وو، چې د هیچا په چیغو او نارونه ویښیدل.

پرته له دې د (ځومره، ځومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرځومره، هر ځومره چې او داسې نورو تابعي کلمو په مرسته غبرګې تابع جملې په پښتو ژبه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندیني مثالونه ګورو:

1- ځومره چې ګړی تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.

2- ځومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

Downloaded from: ketabton.com

3- ځومره چې به شپه پخيدله نو د خان پريشاني به زياتيده.
4- هر ځومره چې د يو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره يې اخلاقي نظر او روحيات يې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سويه لوړيږي او ترکومه حده چې خلك له حقايقو سره اشناء کيږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړيږي. د پورتنيو جملو په ساختمان کې وينو چې:
1- د جملو لومړۍ فقرې فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکې) دي.
2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې څرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوينه کوي.
5- په جمله کې د اوسنۍ زمانې د نابشپړ (استمراري) فعل جريان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وينو چې اصلي جمله د څو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړۍ مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کيږي نوځومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تيريږي هغو مره يې په مخ کې موانع کميږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتيجوي مفاهيم هم ونيو چې په پورتنيو مثالونو کې يې بيلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعيت : معمولا غبرګې تابع جملې د هغو ربطيه ښنو په مرسته چې د ځای څرګندونه وکړي د اصلي جملې سره يو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او څرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښيدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چېرې، چېرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چېرته، چېرې) قيود د (چې) ربطي ضمير سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې يو جز (ځای) هم ګڼل کيږي:
چېرې دې ښه هلته دې شپه:
د ځاي تابعيت د مرکب ترکيب په واسطه: هر چېرته چې، د ثقافت خاوره بډايه او حاصل خيزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونيږي او ګلان نيسي.

Downloaded from: ketabton.com

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چیرته چې) به مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بیان څرګندولای شي لکه:

چیرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چیرې قید او ربطي ضمیر چې په تابع جملو کې راځي نو د قید (چیري) په ځاي نوم (ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قید وظیفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوګنه کوو چې نور څوك نشته. یا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښې ترسره پورې نورې نیغې او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قید راغلی او د ځای تابعیت په څرګند ډول لیدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسیږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم لیدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلي وي لکه:

یوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وږکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطیه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله) هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کیږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

یا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وینو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

یا دا بل مثال: هله به خبر شې چې تارو جبې ته ورشې.

Downloaded from: ketabton.com

په هغه غبرګه جمله کې چې يوه پېښه په دواړو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او يا ښېلې ښېلې واقعي وي د (چې) ربطيه د فرعي جملې په سر او يا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کيږي. په دې معنا چې د شرطيه جملې نه وروسته جزائيه جمله د (نو) سره پيل کيږي.

لکه: چې شپه په تېريدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترينه لاړل نو دی غريب يوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعماليږي.

کله هم د (چې) تړونی د فرعي جملې د يوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابريکې خاوند چې دا خبره واوريده سم د لاسه يې فابريکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قيودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته يو ښه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وي.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطيه (تړوني) سربيره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار ياکار په دواړو جملو کې په يوه وخت (زمان) کې سر ته رسيدلی وي د قاعدې په توګه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت ښيي: چې لمر راخيژي نو ورځ کيږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې تږی شم او به غواړم. زه چې ستړي شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ بړسره کوي.

Downloaded from: ketabton.com

بله هم زمانه پیښنه د مطلقې (بشپړې) تېرې زمانې ځرګندونه کوي.

1- چې درخو سترګې وغړولې نو هغه ښشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خیال کې او ده شوې وه.

په دې ترتیب یو بل مثال هم راوړو:

چې یوه پېښنه (عمل) په پرله پسې توګه یعنی د یوې پیښنې پای او د بلې پیل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واورېدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله یې د اوسنۍ زمانې او اصلي جمله یې دراتلونکې زمانې د بشپړ فعل ځرګندویه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به یې ولېږم.

2- چې منزل ته ورسیږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکی) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات په واسطه نښلي لکه:

ز ه راغلم چې تا ووینم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پیل کې (ددې د پاره چې) ربطیه (سیوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموینه کې بریالی شي ښایي ښه سبق ووایي:

علتي یاد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې یوه په کې د بلې دلیل اوسب وي او د علت (ربطیه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (ځنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګنډل کیږي[1].

1- بریالی په ښوونځي کې بریالي نشو ځکه چې سبق یې نه وویلی.

دلته د بریالي د پاتې کیدو علت د سبق نه ویل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوك راشه درشه نه کوي.

---

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک فعل داوسنة زمان مطلق شكل راوؤل كيإى.

Downloaded from: ketabton.com

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله وروسته راغلې ده.

هغوي خوماته ښه غله وو ځکه چې یووټ یې راباندې په ځو ځو شانه خرڅ کړی دی.

عمده   تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.

په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:

تابع   اصلي عمده

ج: څنګه چې تاويلي وو نو ځکه راغلم.

د : څنګه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د ، مثالونو کې وینو چې ورستی جملې اصلیس یا عمده دي او مخکنی تابع (فرعی) جملې دي.

غبرګه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او کله هم وروسته یا داصلي جملې په منځ کې هم راځي په دغه ډول جملو کې اصلي جمله د شرطي جملې یوه برخه یا د هغې ځواب هم ګڼل کیږي.

په پښتو ژبه کې شرطیه جملې د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جملو کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلې زه به هم درشم (راتلونکی زماني فعل).

زه به درشم اصلی جمله، که ته راغلی تابع ده.

2- که ملالۍ دې ولیدله سلام ورته ووایه.

ملالۍ دې ولیدله (تابع) ملالۍ ته سلام وو ایه (اصلی).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

Downloaded from: ketabton.com

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو ستړی شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې موولیدل.

که چاړه د سروزرو شي نو په کيډه (ځيګر) خوېږي څوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا:

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شي تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مرکب ربط) لکه (که چېرې – که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندي يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېژندلی.

3- که کله : که کله راپېښ شوې نو موږ به ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نښه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنۍ زمانې فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مګر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلی جملې فعل بشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شې نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

3- که څوك يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله په هغه کارکې نه کامیابېږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردۍ ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځيني بې ربطه او ګډو د غږونه راځي.

لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

Downloaded from: ketabton.com

3- که یوه دیکه دې ورکړه   سايې خيژي.
مطلق   استمراری
دريم په شرطيه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که ليك دې ماته ليکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ويلی وای ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غير واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (تړوني) ربطيه تابع اداتو په مرسته يو ځاي کيږي. دغه ربطيه تابع ادات يا ساده او يا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځينو ځايونو کې پرته د تابعيت له اداتو څخه څرګنديږي. په پښتو ژبه کې زيات مثالونه د مرکب تابع تړوني (ربط) په وسيله ښودلای شو.

معمولاًلومړی ډول مرکب تړونی (تابع) د (که) شرطيه او مبهم ناټاکلي ضمير (څه) او هم تاکيدي اداتو له ګډون (ترکيب) څخه جوړ وي بل ډول يې د (سره) قيد او (له) ادات، (دې) اداتي ضمير له ترکيب څخه جوړيږي چې وروسته به يې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او ياد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بيا هم، خو بيا هم، ولې بيا هم، مګر، ليکن) خلافي اداتو سره پيل کيږي.

1- که څه هم مازيار ايستلی وخوبريالی نه شوم.
2- که څه هم مارابللی نه و بيا هم راغی.
3- که څه هم په دې ورځو کې د نرخ لانجې زياتې شوي دي خو بيا هم نرخ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بيا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولی) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظيفې ته ناوخته راځي.

Downloaded from: ketabton.com

د اصلي جملو په سرکی مګر:

ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه ټوټه ده مګر په حقیقت کې د انسان، سړیتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.

د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):

که څه هم رنځا لړه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.

که څه هم هلې ځلې موډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.

په پښتو ژبه کې برسره پردې یو شمیر داسې مثالونه هم وینو چې ددغه پورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت تړونی ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.

1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.

(2) که غرلوی دی پر سېرېې لارده. چې دا د یو متل په توګه فرازیالوژیکي ترکیب ګڼل کیږي په بل ډول به داسې ویل کیږي. که څه هم وسله بار (زیاتي) ده خو بیا هم په سخته ورځ کې په کاریږي.

څوك یې په ګلي کې نه پریږدي وایي اس مې د خان کره وتړه.

دلته د تابعیت کومه نښه نه وینو خو څنګه چې د پښتو ژبې یوه مشهوره اصطلاح ده او دغه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.

سره له دې چې څوك یې په کلي کې نه پریږدي مګر وایي چې اس مې د خان کره وتړه.

مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:

د اصلي جملې بیان د مقایسې په مرسته کیږي د څنګه، لکه چې، لکه څنګه چې، څنګه پروسیله مقایسه کیږي. (څنګه غروي هسې ځناوروي).

څنګه مخ هسې خپېږه. یا څنګه ژرنده هسې دوړه.

نتیجوي غبرګه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:

1- هغه ډیر زیاروکیښ تر څو بریالیتوب یې په برخه شو.

Downloaded from: ketabton.com

2- زه په خپله هم نه پوهېږم چې د سرو تعویذ ته ډرامه ووایم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فیصله ګرانو لوستونکو ته پرېږدم.

3- ده چې پر تو د چای پسې سمدلاسه سرې او به وځنبلې نو ناروغه شو.

غبرګې جملې چې د یوستو و جملو شمېر په کې له یوې یا دوو څخه تېری کړې وي:

هغه غبرګې (پیوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلې دي په هغو کې دجملو شمېر او اندازه دووته رسیږي او په خپل خپل ځای مور اوړې دي ولې ځنګه چې لیدل کیږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرګې جملې په نښه کولای شو چې د درویا زیاتو جملو لرونکې وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډیر کړکېچن او مغلق شکلونه نه ځایږي، ولې ترکومې اندازې پورې چې لیدل کیږي په پښتو ژبه کې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله کې چې د یوې یا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کیفیت، حالت روښانه کړی شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړې تابع جملې وضاحت کوي[1].

په غبرګو تابع جملو کې داسې مثالونه وینو چې دوه اصلي جملې یا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلې وي او یا خو یوه اصلي دوه تابع یا دوه اصلي یوه تابع او دغه جملې بیا په خپلو منځو کې د تابعیت یا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندینۍ جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ویده شول ادم خان د درخودیدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعی) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخکې او دریمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.

2- کله چې دوې راغلل او کارونه یې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوې څخه ډېر مننه وکړه.

3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افکار چې ګډوډو لیکل شي او یو له بله رابطه ونه لري د تالیف ارزښت نه لري او د لیکونکي د انشایي قوت ډېره نیمګړتیا څرګندوي.

---

(1) **پوهاند صدیق الله ر ښتین، پ ښتو ګرامر 2 ټوک کابل د** 1370 **لمریز کال چاپ.**

Downloaded from: ketabton.com

دوه لومړۍ تابع او دوه وروستۍ اصلي جملې دي چې بيا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.

5- هغه ځوك چې ډېر مقيد روزل شوي وي او ډېر ويريدونکی وي خيال او فکريې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې يې د عالي فکر او ازاد خيال نښې نښانې نشوليدلی.

په پنځم مثال کې لومړۍ دوه تابع جملې د عطف په مرسته يو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښيي او وريسې دوه يوستوې جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلې شي.

5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کيفيت حالت څرګندوي لکه:

6- په (1345) ش کال کې د خوشحال ختك د لمانځنې او درناوي يوه درنه کاليزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډيرو پوهانو، ليکوالو، شاعرانو برخه اخيستې وه او غوره مقالې او مضامين يې ليکلې وو. په دغه مثال کې لومړی اصلی (عمده) او دوه نورې د لومړي جملې بيان او شرح ده.

7- بل مثال: مزدورې ماته وويل، چې نور ځواب نه شم ورای ځکه مونږ مزدور خلك يو او له کوره به مو وباسي نو بيا به کومې خوا ته ځو.

په دغه جمله کې د لومړيو جملو شرح علت او نتيجه په وروستيو جملو کې بيان شوې ده.

8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله يې د مبتدا توضيح کوي او دوهمه يې د لومړي تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فايده رسيدای شي.

په پښتو ژبه کې د غبرګو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کړکېچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي.

يادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب ښايي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کيږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د يوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځيږي

Downloaded from: ketabton.com

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوویستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسیږي.

معترضه جملې اکثرا د عایه وي یا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغیره حالت) مبتدا (مسند الیه) او (له تاسو سره مرسته کړې) خبر (مسند) د جملې اصلی (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کیږي.

زمرك دې خدای په خوشحالیو پټ کړي له دوي سره یې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحالیو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرك له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کیږي.

Downloaded from: ketabton.com

په پښتو جملو کې د جملې د يوې برخې يا اجزاو (ايليپسي **Ellipsis**) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معينه توګه څرګنده شوه چې هره يوستوې او يا غبرګه جمله د مسند اليه، مسند يا (**فاعل**، مفعول، **فعل**) درلودونکي وي چې بيا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتيب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله يوه جمله يا يو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د بايد ووايو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو يا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښيي البته په دې شرط چې يوه قرينه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د يوستو او غبرګو جملو ځيني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډيره پراخه او زياته څيړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند اليه) حذف:

لومړۍ بېلګه: زمرك پوهنتون ته راغی او ولاړ:

په دويمه جمله کې ولاړ په يوازې توګه راغلی دی چې اوريدونکی او لوستونکی دجملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهيږي او فعلونه د **عطف** په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دويمې جملې فاعل هم څرګنديږي چې په خپله (زمرك) دی.

څنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمرك) يادونه شوې ده نو په دويمه جمله کې يې راوړل ضروري خبره نه ده.

دويم مثال:

اوښکې خوړونه شول بيا سيندونه شول او بيا وياله شوې او وروسته د **ګل** پرشاخ کې وځليدې.

په دغې جملې کې هم د يوه مسند اليه (**فاعل**) له پاره څو مسنده (**فعل**) او يا د هر مسند له پاره مسند اليه هماغه قرينه يعنی د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بيا به خبره بل ډول وي.

Downloaded from: ketabton.com

دریيم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زیارکښ یا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دویمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کیږي.

څلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل یې شخصي ضمیرونه وي نـو د فاعـل نـه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پیښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کیږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د یوې ننداري په ننداره شوم = زه د یوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند الیـه د اختـصار او لنډیز پـه غـرض حذف شـوی دی[1] کـه پـه یوې پوښتنې کې مسند الیه (نوم) راغلی وي نو پـه ځـواب کـې یـې بیـا راوړلـو تـه ضـرورت نـه لیـدل کېږي.

1. ملا نصرالدین چېرې و؟ 2- تاسې چېرته اوسیږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دویمې جملې ځـواب (پـه کابـل کـې اوسـیږو) دلتـه مسند الیه نه راوړل کیږي نو اصل مطلب ته کوم زیان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند الیه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بیا نه راوړل کیږي.

او یوازې د ځای او قرینې له مخې ویونکی او اوریدونکی پوهېدلی شي لکـه (هلتـه پـټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته یې د نوم ښودل نه غواړي.

اوومه بېلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځي! ګوره پر یـوځي! پـه دې ځـای کـې مسند الیه حذفیږي او د ځای او حال قرینه وربانديې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند الیـه حیثیـت لـري او کلـه کلـه حذفېږي یعنی د نوم اخیستنه یې ضرر یا عیب او یا تکرار وي.

---

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك كابل 1370 لمریز كال.

Downloaded from: ketabton.com

1- دوه داني مې واخېستل يعنى (دوه كارتوسه).

2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته برېښي يعنى كه په سوال كې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.

سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟

ځواب: هو جوړ کړي مې دي.

بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته ليك ليكلى دى؟ هو ليكلى دى.

ج: د فعل حذف: د فعل يا كومكي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبكي جملو کې وينو چې په لاندې كرښو كې يې بيانوو:

1- په پښتو ژبه کې كه څه هم په نحوي چاپېريال كې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او كومكى فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايليپسي (حذف) موضوع كې دغه برخه نيمګړې كيږي. ددې لپاره لومړى د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) كومكي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشكال:

مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، دیالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلارې مل. كوزوږ له خپله لاسه خوږ. د بيزو د وستې د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو كې خپل عمل، كوږوږ، دبيزو دوستې، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناديې حذف شوي دي.

2- په هغو جملو كې چې غبرګ مطلب ولري يعنى ددوو جملو ساختماني شكل ولري هم كومكي فعل په دواړو برخو كې نه وي راغلى لكه (سردې ګل بيخ دې پياز).

(ثوك خپه ثوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سريې يو) په اوله جمله كې (دى) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دى) حذف دي.

3- په جمله كې چې لومړۍ برخه پوره او دويمه يې د كومكى فعل ولېدلی وی.

نه خان يم نه زميندار ... ځان ښه دی كه جهان...

خپله خوله هم كلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زيار كښ.

ياوږ دی يازوږ. كتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...

4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تكرار د مخنيوي په غرض:

1- چا ياران كتل چاماران.

Downloaded from: ketabton.com

2- یو موټر د پاسه راغی یو دبنکته او دواړه سره وجنګیدل.
3- زه ستاسې نه خوښي څرګندوم او هغوی نه هم.
4- یو ځان نه ویني او بل جهان 5- کارغه یوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.
6- د چا دیدار په کاردی او د چا دینار...
په دغو جملو کې لیدل کیږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعمالیږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مګر دویمې جملې یې د فعل (مسند) ټوله برخه او یا یوه برخه حذف شوې ده.
5- همدرانګه په ځینو شرطیه یا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چاې څښې که اوبه؟
6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفیږي په دی معنا چې.. په سوال کې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب کې د لنډیز لپاره نه راوړل کیږي لکه:
س: روند له خدایه څه غواړي؟ ج: دوې سترګې.
س: افضل ختېك څوك دي؟ ج: د خوشحال ختېك لمسی
7- په تعجبي جملو کې هم د جملې ځیني غړي نه راوړل کیږي لکه:
1- ربښتیا! 2- څه عجبه! 3- څنګه ناوخته! 4- افسوس!
5- سحرمې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخیستې دي! تعجب! ایله پنځه زره روپۍ!.
8- په وینا کې (فعل) د ځینو خاصو ځانګړتیاو او سبکي خصوصیاتو له امله هم یوه جمله پوره نه راوړل کیږي یعنی په هنري ادبیاتو کې په خاص سبك سره لیکوال د جملې د ځینو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پریږدي لکه:
1- مونږ څه هیبت څه ویره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .
2- ماوي څه ګذاره000
3- دا مو دویمه غله ژرنده000 همدارنګه کله د تمسخر او خندا په غرض:
تاسو زمونږ تیار خواره . . .
د: کله په جمله کې قیدونه هم حذفیږي یعنی نه راوړل کیږي لکه:
په یوه باغ کې ځیني خس او خاشاك ټولوي او ځیني د ګلو دستې جوړ وي.

Downloaded from: ketabton.com

په دغې جملې کې د ځای قید (په یوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دویمې جملې کې یې حذف شوی دی خو د قرینې له مخې په مقصد پوهیدای شي. په همدې توګه مونږ زیات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون

(کونوېرژن **Conversion**)

په واقعیت کې کونویرژن اړونه، ګرځونه (له یوه حالت نه بل حالت ته تغییر، تصرف یا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغییر ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کیږي:

الف: د یوې کلمې څخه د نوي لغتونو د جوړلولو طریقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکیب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(توروالی) په پښتو ژبه کې یوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهیت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

یا دا چې د یوه اسم څخه د فعلي ترکیب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي بآندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې یو اواز په بل اواز اوړي او یا خو (یو غږن اواز په بې غږه یا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانویرژن باندې نه غږیږو یوازې په لنډه توګه د ځینو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قید، فعل) بدلون د ماهیت او معنا له مخې څېړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډېره ارزښتناکه او د غوروړ ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زیاته څېړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون دا معنا لري چې یوه کلمه د ګرامري اجزاو د یوې معنا پر ځای بله معنا او ځانګړتیا ترلاسه کړي، چې دغه تغیر او بدلون ته کونویژرن یا د الفاظو معنوي

---

[1] **پ تو ولنه، ان ليسي پ تو قاموس، کابل،** 1354**،** (156) **مخ.**

[2] **و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دایره المعارف مطبعه، مسکو** 1966 **(**202**) مخ.**

[3] **و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ایره المعارف، مسکو،** 1966 **(**202**) مخ.**

Downloaded from: ketabton.com

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوي ترمنځ ښلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ ښلوالی هم د نحوي موقعیت لـه مخې سره ښلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیـه چې یـو صفت، فعلی صفت..) پـه نـوم (اسم) بـدل او اسمي مطلب څرګند کـړي د سوبستانتیوا څیـه (اسمي کیدنـه) پـه نامـه یادیږي او یـا بـرعکس کـه نومونـه. . . د صفت پـه معنا راغلي او یا د صفت دنده ترسره کړي دغـه عملیـه بیـا (ادیکتیـو اڅیـه) پـه صفت اوښتي وي یعنـی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شـو چې دغـه کلمې څـه حیثیـت او دریـځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل لـه مخـه څـه نـه شوویلی ځکـه پـه پښتـو ژبـه کې د اسم او صفت تـرمنځ د شکل له مخه دګرامري کتـه ګوریـو پـه لحـاظ کـوم خاص توپیرنـه وینـوولې د معنـا پـه لحـاظ تـوپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکـل لـه مخې څه ګرامري ښلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینـه نومونـه دي چې د (ay -ی) پـه غبـرګ غـږ ختـم وی. د ګرامري کتـه ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکـه. لرګـی، سـړی، ستوری، غـړی، میږی، وری.

ب: هغه نومونه چې پـه کانسونینټ ختـم وي دا هـم مفرد نارینـه اصلي حالـت لـري لکـه: کـور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې پـه نرمـه (ی) (ay) پـه غبـرګ غـږ مختـوم وي او د ګرامري کتـه ګوری لـه مخې هـم مفـرد عـدد ، نارینـه جنس، اصـلي حالـت لـري لکـه: نـوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

Downloaded from: ketabton.com

او هم مفرد، عدد، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، موړ، سپين، سپور، کوز، ړوند.
د نوموړو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اوليك دود (ارفوګرافي) له مخه څه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړای شي.
په دې توګه دغه لاندې مثال په مقايسوي ډول ګورو:
(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.
ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: څوکيدار، زميندار (اسم). ميوه دار، ګلدار (صفت) پنډې، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وينو. په دې حساب ددغو پورتنيو ګرامري شکلونو او سوفيکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه څرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. يوازې د مفهوم او موقعيت له مخه سره بېلېدای شي.
يو بل مثال داسې راوړو:
1- (يو ليکونکی سړی) (2) (دکتاب ليکونکي وويل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصيفي ترکيب دی او دويمه جمله، چې د کتاب ليکونکی اضافي ترکيب دی او د جملې د مسند اليه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (ليکونکی) صفت دی چې د نوم (سړي) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې ليدل کيږي.
او په دويم مثال کې ليکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وويل) فعل سره تعلق لري.
په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتيب په هکله بايد ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعيت په جملو کې يو څه ثابت شوی شکل لري يعنی اول اسمي غونډ (مسند اليه، فاعل) او په پای کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قيد هم د فعل څخه د مخه راځي مګر دغه ترتيب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتيب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

Downloaded from: ketabton.com

په اسمي توګه د کلام (ځينو ګرامري) اجزاو او ښتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپين ږيري د قدر وړ دي يا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نوموړو جملو کې سپين ږيري يا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندايي حالت کې د اسم په توګه دريځ لري يعنى په خپله د اسم وظيفه يې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قيد او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دريځ هم هغسى دى لکه چې (دوستان) يې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وينو (محترم) د دوستانو سره توصيفي ترکيب ګڼل کيږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکيب دی.

همدارنګه (لويان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونوکې راځي. په دې توګه سپين ږيرى (د زوړ په معنا) او سپين سترګى صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپين ږيري راغى ياسپين سترګې ولاړه.

دويم: فاعلي صفات هم زيات اسمي رنګ غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا يې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکى، چلوونکى، ګنډونکى چې د (ښوول، چلول، کنډل) د فعلي ريښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځيني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بيلګه:

ځيني معلومات ګرانو اوريدنکوته وړاندې کيږي.

دلته (اوريدونکوته) په دويم حالت کې د اوريدونکي دجمع شکل دى چې د (ته) پسينې د عمل په وجه يې (و) وروستاړى منلى دى او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلى دى. دغه شان د (ښه اوريدونکى، ښه ليکونکى) په ترکيب کې داسمي مرکز په توګه وظيفه لري.

درېيم: مفعولي صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلى له رسۍ همه بېرېږي 2- اوبو اخستى خلوته هم لاس اچوي.

3- خداى بخښلي څه ښه کارونه يې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

Downloaded from: ketabton.com

1- کښتۍ را وځغلېدې او د مالونو کوزېدل او ختل شروع شول.
2- ددې باغ په ښايسته کولو کې د طبيعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (اديکتيوا ځيه):

دلته يو اسم د صفت په توګه معنا ښندي لکه:
1- دوي په تياره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتياره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودريده. 2- خبررسوونکي اژانس ووېل
3- خبر لوځ خلك بل کارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کيدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کيدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلاي شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسيد. غم ځپلی زړه يې وچاود.

صفت دقيد په توګه:

ځنګه چې په ځينو ځايونو کې د صفت او اسم پېژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قيدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړي مګر دغه توپير په نحوي چاپيريال کې ډيره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقيد په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکيد په مفهوم سره راوړل کيږي. ځنګه چې وينو يو صفت په يوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقيد او تاکيد وظيفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
ماليار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم وريبل. دلته (ښه) د يو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دې جملو کې: بزګرانو ځمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دعو جملو کې (ښه) د قيد دنده لري. ايا دوي ډير ښه خلك دي. 2- دوي ډير ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډير ښه) قيد او تاکيد دی او د اسم (خلك) سره توصيفی ترکيب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

Downloaded from: ketabton.com

په دويمه جمله کې (ډېر ښه) تاکيدي قيد دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. يا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تريده. په اوله جمله کې د صفت او په دويمه جمله کې قيدي معنا ورکوي. مګر په دريمه جمله کې داسمي ماهيت پر ځای فعلي ماهيت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون (کونويرژن) ته لنډه غوندې کتنه.

نتيجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتين د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډيميک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډېرو ستونزو سره مخامخ شوی يم ليکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د ليکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د يوې ژبې ټولې بشپړې نحوې ځانګړتياوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

څنګه چې د نحوې غرض او مطلب د يوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکيب او په جمله کې د کلماتو ترتيب او يو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پيوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښورواتو جملو او د فصيحو او بليغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کړکيچ او عيب نه خالی وي. نومونړ د کار د اسانتيا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپير په دويم څپرکي کې روښانه کړی دی او بيامو د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (ترکيب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړي دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

Downloaded from: ketabton.com

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي یعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړي دي، چې دغه موضوع هم درسالې په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توګه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړي) په توګه پېژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننګیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال ختهك دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه څرګندیداي شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید ووایو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند الیه (مبتدا) او وروسته مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوې: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وړاندې وروسته کیداي شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

Downloaded from: ketabton.com

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوي (ساده) جملې 2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوي دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځینې بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګونډې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډېر ساده او ابتدایي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملي ډګر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه ثوك پرې ښه پوهیداي شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادویلای شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډېر کږکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه څرګندیږي، کومې کږکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولہ لارې جوړې شوي دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډېره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

Downloaded from: ketabton.com

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمریز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمریز کال
3. الهام پوهاند محمد رحیم، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحیم، تیوري هاي نحو در زبان دري، د ادبیاتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
7. ایازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمریز کال
9. بېنوا عبدالروف، اوسني لیکوال، لومړی ټوك، کابل، 1340لمریز کال
10. بینوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمریز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، لیننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، لیننګراد، 1935ع
13. بیټنی، منتظر، پنځه حرفونه دیارلس اوازونه، پېښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګلیسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توریالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګیالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړنې، کابل، 1354لمریز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمریز)
19. افغان پور، امین (موسکا) د لیکوالو اتحادیه. کابل 1362لمریز کال
20. ختټك، خوشحال خان، کلیات خوشحال خان، پېښور. 1960 ع کال
21. ختټك، اجمل، کچکول، پېښور 1944ع کال
22. خیال، عظیم شاه، صرف ونحو پښتو، پېښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرویز، دستور زبان دری، ایران، 1352 ل کال

Downloaded from: ketabton.com

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبیاتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاریخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحیم الله، قاضي، ګنجینه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښیتن، صدیق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر دوم ټوک، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صدیق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صدیق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صدیق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاحیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانی بازار پیښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمریز کال
37. سیمیونوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړنې، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوک، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپایي او سامي ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پیر محمد . معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالینینا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

Downloaded from: ketabton.com

45. ګلووانوا. ل. ز.، د خارجي محصلينو له پاره د ژبپوهنې درسي کتاب، د مسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوين. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودين. دولت محمد . لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمريز کال
49. ليبيديف. ك. ا0، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. ليبيديف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. ليکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمي. د روسي ژبې انستيتوت. دادبي روسي ژبې ګرامر. د علومو مطبعه، مسکو . 1970ع کال
53. مومند ، محمد ګل، د پښتو ژبې لياره، بلخ، 1317 لمريز کال
54. ماسلوف. يو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لوړ ښوونځي مطبعه مسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتو اصطلاحات او محاورې، پښتو ټولنه، کابل 1320 لمريز کال
56. هير، سيد احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمريز کال.

Get More e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com - ebooks library